

**Світлана Горбань, Наталя
Лапіна**

Роман з містом

Пролог

Наша перша зустріч була невдалою... Ми не пройшлися старовинними вулицями, не почастувалися відомою за межами міста кавою. Раптова літня злива порушила всі наші плани. Не врятувала навіть парасолька, якою ви намагалися прикрити мене від дощу. А часу ж було – менш як година. Через струмки й калюжі ми дісталися сходів храму. Вода сягала щиколоток. З відчинених дверей лунали музика й співи. Я зупинилась і подивилася вам у розумні й повні любові очі, облямовані зморшками.

– Наступна наша зустріч буде кращою, – ось що ви сказали наостанок, намагаючись притишити мій розпач.

Я промовчала, але так хотілося запитати:

– А коли вона відбудеться, та краща зустріч? Коли?

Ми розставалися майже як люди. Тільки у вас, пане Лембергу, позаду й попереду були століття, а в мене – невідомість.

Прощайте, мій любий пане!

А далі – останні погляди на бруківку, залиту водою, на стіни будинків у тумані дощу.

Не забувайте про мене, будь ласка, якщо можете...

Я була щаслива тут навіть під зливою. Найголовніше ж, ви подарували мені одну зі своїх чудових історій, віддали щедрою рукою, бо маєте їх багато – як і вдячних слухачів.

* * *

Дуже давно, коли я була маленькою школяркою з довгими пишними косами, побачила напис на афіші: «Цей фільм про любов, заміжжя та інші нелюдські випробування жінки». Тоді з подружками ми весело глузували: такий напис видавався безглуздим. Як любов може бути нелюдським випробуванням? Але тепер мені зовсім невесело. У житті так буває. І в моїй історії теж.

* * *

...Потяг в'їхав у передмістя. Деякі пасажери, з нетерплячих, що завжди кудись поспішають, кинулися витягати речі з рундуків і

третіх полиць, похапцем збирали з пилких подушок і ковдр білизну, а найспритніші вже шикувалися в чергу до тамбура.

Матвій Свідзинський відсунув двері купе, глузливо спостерігаючи за неприродною, на його думку, метушнею, проте з місця не рушив: устигне ще «з козами на торг». Очі його вчасно припали до вікна: місто з'явилося несподівано. Чуже й прекрасне, у променях сонця, омите ранковим дощем, воно наче закохувало в себе, усміхалося блискучими банями церков, радо здіймало до неба гострі шпилі костелів. У вухах ніби залунала середньовічна музика, доладна, з прихованою пристрастю, з сумом за неповторною порою. Хлопець уперше приїхав до Львова і здивувався цьому враженню.

Повз бруднувату шибку полетіли були старі квартали, проте за якийсь час притишили свій лет. Місто, що дедалі повільніше пливло попри вікна вагона, вабило бентежним ароматом старовини, але це видавалося небезпечним. Повсякчас слід було пильнувати, щоб воно не захопило тебе і твою душу зненацька. Як перше кохання...

Він переждав, доки повиходять сусіди по купе, а тоді й собі взяв зверху похідний рюкзак і закинув за плече...

– Матей? З приїздом! Я Вероніка.

Вона стояла в проході, тримаючись рукою за розсувні двері. Очі й губи ледь помітно всміхалися. Низенька, білява, високим чолом і великим прямим носом схожа на середньовічну королеву. Очі – як на полотнах Левицького в родовитих школярів, вихованок інституту шляхетних панянок.

– Доброго ранку!.. – Матвій не звик чути свого паспортного імені в повсякденному спілкуванні. – Радий вас бачити... – додав як годиться.

– Пані Магда вже чекає на вас.

Матвій підняв удавано спокійне обличчя – перша ознака провінціала, якого годі чимось здивувати.

Вероніка пішла попереду. Матвій посунув слідом. Ішли мовчки, бо перон і вокзал кипіли шумним строкатим натовпом. Коли вийшли в місто, Вероніка повернулася до хлопця:

– Людно сьогодні. Важко буде взяти таксі.

– Яке таксі? – здивувався бідний студент Матвій. – Та я навіть між містами іноді попутками їжджу! Громадським транспортом зручніше.

– Якщо зручніше... – усміхнулася жінка й попрямувала в бік досить далекої зупинки.

Її світле хвилясте волосся злегка ворушилось од вітру, високі підбори впевнено тупотіли по старовинній бруківці. Не юна, але дуже приваблива своєю статурою: пишні стегна й тоненька талія, наче затягнута корсетом.

Матвій ніколи ще не цікавився жінками, яким перескочило за тридцять. Йому цілком вистачало й ровесниць, але ця середньовічна красуня так пасувала до гарного осіннього дня, до запаху першого опалого листа, до мелодійного стуку трамвая, до цієї всієї незрозумілої термінової подорожі на два вихідні дні, що мимоволі полонила увагу хлопця.

У маршрутці він спитав:

– Ви теж родичка пані Магди?

Та глянула здивовано:

– Родичка? Ні! Колись була її ученицею. Тоді пані Магда ще викладала в консерваторії. А тепер ми добрі товаришки.

Студент Київської консерваторії Матвій засяяв. Серед колег він почувався найкраще. Спорідненість душ, що ви хочете!

А втім, у цій історії все було досить непевне. Уявіть собі, якась далека родичка, що її всі називали тіткою Магдою, хоч насправді вона була тіткою лише його давнопомерлому дідові... Отже, ще не зовсім старій бабусі – майже ніхто, десята вода на киселі. Про неї нагадували тільки обов'язкові святкові листівки, що їх спочатку хлопцеві диктувала мати. Потім він їх навчився писати сам – за звичним шаблоном, після її нагадування. Чому саме він мусив їх підписувати, для нього було загадкою. Він слухняно сідав до столу, а старезна Ядзя, мати померлого діда і його, Матвієва, прабабуся, що наближалася до дев'яносторічного ювілею, відразу ображено бгала тонкі губи й сердито бурмотіла: «Згадали про цю...». Матвія дивувало, що з роками ненависть не вщухала, а, навпаки, досягала точки кипіння. Спокійна та лагідна бабця Ядзя, що все життя без упину пекла запашні пляцки й колись була неперевершеною кравчинею, скаженіла на саму згадку про цю таємничу, ніколи не бачену тітку Магду. Підборіддя починало шалено скакати, старі вилягли очі ставали колючими, а голос сичав: «Ця!.. Ця!..»

Тітку Магду в його родині недолюблювали не просто так. З нею була пов'язана якась брудна історія, ще передвоєнна. Називали зрадницею, безпринципною особою, казали, що вона піде по кістках і

не зупиниться. Така собі персона нон грата. Але з нею не поривали остаточно, сподівалися спадщини, бо та жила самотньо й небідно. Тим паче, що все по праву мало належати їм, а не «цій».

І от раптом «ця» надсилає Матвієві запрошення на суботу та неділю і квитки – туди й назад – у купейному вагоні... Лист був коротенький: «Любий мій Матею! Обставини мого життя примушують просити тебе терміново приїхати. Нам треба обговорити деякі особисті питання. Магда Станіславівна».

Матвій завагався: приймати запрошення чи ні? І – о диво! – стара Ядзя вирішила за всіх родичів сама:

– Їдь, синку, може, в цієї совість прокинулася...

Іноді вона називала правнука сином...

...Вони їхали в переповненій маршрутці, де розмовляти було незручно. Матвій роздивлявся на будинки з різноманітними рельєфними прикрасами, іноді повертаючи голову до Вероніки – чи, бува, не приїхали? І та заспокійливо показувала рукою: до потрібної зупинки ще далеко.

Вийшли з маршрутки неподалік розкішного, помпезного театру й повернули у вузький провулок між будинками, що вже не менш як століття волали про ремонт, обминули старий мовчазний костел, кілька маленьких сувенірних крамниць і зупинилися перед затиснутим серед таких самих старих споруд вузьким високим будинком з темною металевою табличкою:

«Кам'яниця родини Ревуцьких, збудована в XVII столітті. Охороняється...»

– Тітка Магда тут живе?!

– Чому це вас так дивує? – струснула головою Вероніка.

– Та це ж музей!

– Зовні – музей, усередині – житло.

На дверях тьмяно виблискувала ще одна металева табличка:

*«Лікар-стоматолог Станіслав Свідзинський.
Lekarz dentysta Stanisław Świdziński».*

Звідки взялося його прізвище на цих старовинних дверях? До речі, ця табличка зовсім не пасувала до напису над вікнами першого поверху:

«Стоматологія Соболевського».

Двері на другому поверсі відчинила кругловида молодиця:

– Добридень, пані Вероніко! Пан Матей? А ми ніяк не дочекаємося! Проходьте, проходьте!

Квартира була вмебльована суцільним антикваріатом. У просторій кімнаті стара-старезна бабця сиділа біля круглого столика, застеленого білою скатертиною.

Матвій уперше побачив легендарну тітку Магду. То була, як він і уявляв собі, доісторична особа: зморшкувате обличчя, глибоко позападалі старечі очі, вигадливо заколене сиве волосся, блузка з мереживним комірцем, прикрашеним посередині брошкою.

– Матею, нарешті, – привіталася вона низьким, приглушеним голосом і простягла руку, яку Матвій чемно потис.

– Добрий день, Магдо Станіславівно! Вітання вам від мами, тата й сестри. І від бабуні Ядвіги, звісно ж.

– Дякую, дякую, що не забуваєте, – сухувата інтонація контрастувала зі змістом слів. – Поговоримо пізніше. Зоряночко, будь ласка, відведи гостя до його кімнати, покажи, де помити руки. Вероніко, поснідаєш з нами?

Стара всміхнулася, зблиснувши сліпучо-білими, найпевніше, штучними зубами.

– Ох, ні, дякую, не можу. Поспішаю. Урок. Приватні студії так виснажують, – Вероніка театралью закотила очі під лоба й розсміялася, – однак дають змогу хоч щось заробити.

Ніжно потиснувши руку старій, вона кивнула й хлопцеві:

– Побачимось!

Він кивнув у відповідь, як добрій знайомій, з удячністю за те, що допомогла зорієнтуватися в чужому місті.

Кругловида Зоряна провела Матвія крученими металевими сходами до мансарди. За п'ять хвилин він повернувся без рюкзака й умитий. Овальний стіл уже був накритий: кава, чай, бутерброди з ікрою та баликом, тістечка.

Їли вдвох. Магда Станіславівна поводитася, як великосвітська дама. Говорила тихо, ласкаво усміхаючись:

– Кави? Чаю? Любиш з цитриною, синку?

Матвій відзначив подумки, що цитриною називала лимон тільки прабабка Ядзя.

– Як батьки? Здорові?

Вона трохи незвично дивилася на нього, привітно розглядаючи, ніби милуючись. Через це хлопець дуже ніяковів, раз по раз опускаючи очі на стіл і повільно жуючи балик.

– Ти не любиш кав'яру, синку?

– Е-е-е... Люблю... Я потім.

Темно-синій, густо вкритий ледь помітними тріщинками сервіз із позолотою, як і все тут, як, зрештою, й сама господиня, був старезний. І вишукані ложечки з крученими візерунками... Мабуть, срібні... Минуле століття! Може, навіть позаминуле! І ця стара пані щодня п'є з нього свою ранкову каву. І правильно чинить: чого його берегти й жаліти? Речі міцніші за людей!

Нарешті він з'їв усе, випивши разом три чашечки кави. Три філіжанки, як казала тітка Магда.

Подякував.

Устав.

Повільно підвелась і господиня, показавши рукою на оксамитовий диван:

– Ходи сюди, синку, поговоримо.

Матвій сів поруч неї, кінець кінцем сподіваючись дізнатися про мету своєї несподіваної подорожі. Але ровесниця динозаврів розгорнула великий шкіряний альбом із чорно-білими, точніше сказати, бурими, фотографіями й почала розповідати про давнопомерлих родичів. Хлопець слухав одним вухом. Він уперше чув ці імена, але знімки були цікаві: жінки в кумедних капелюшках, кругловиді, з маленькими ротиками, чоловіки в котелках і канотьє, студенти з однаковими кашкетами на головах. Зрідка траплялися військові у напівзнайомих Матєєві строях – може, у кіно бачив. Здебільшого вони стояли коло старих будівель, пам'ятників, фонтанів. Повз такі, здається, вони з Веронікою проїжджали, коли добиралися сюди. Але на світлинах де-не-де проглядали вивіски польською мовою.

І Матєй якимсь шостим чуттям збагнув: то був зовсім інший світ, у якому жили інші люди. Але місто лишилося тим самим.

Раптом голос тітки Магди змінився:

– Це мій перший чоловік. Його звали Матєй, – вона на якусь мить замовкла, а тоді повела далі: – Тебе, синку, назвали на його честь...

Її глибокі очі засяяли притлумленим, наче місячним, світлом. Ніби сказали: «Якби ти знав, як я його кохала!»

I

– Касю! Касю!.. Що ти наробила? Я питаю, що ти наробила? Я тисячу разів тобі показувала, як слід поливати ці квіти.

– Ви ж самі казали, що їх треба поливати вранці відстояною водою кімнатної температури. Я так і вчинила...

– Поливати, а не заливати все підвіконня водою! Дивись, тече на підлогу! От-от до килима добіжить! Поливати слід обережно, охайно, а не хлюпати абияк! Стасю, ходи сюди! Подивись, що наробила ця недотепа!

Пан лікар Станіслав Свідзинський з'явився в дверях у картатому халаті й капцях на босу ногу.

– Люба, я можу хоч раз прокинутися від Магдиних екзерсисів^[1], а не від вашої лайки? Скільки можна? Вчора в мене був такий важкий день! Невже я не маю права прокинутися спокійно?

– Подивися на підвіконня!

– Касю, витирайте скоріше! – скомандував пан лікар і лагідно додав, уже повертаючись нагору до спальні: – Нічого, висохне.

– Висохне?! А та вода, що потрапила в шпарини? Хіба просохне? З'явиться пліснява, і підвіконня почне гнити, – тон пані докторової став прокурорським. – Касю, ви хочете знищити наш будинок?

– Вибачте. – Катерина швидко протерла підвіконня й побігла до кухні, тихенько бурмочучи: – Нічого з вашим будинком не станеться. Триста років простояв і ще стільки ж простоїть... Аби кричати...

Пані Софія критично оглянула вітальню й попрямувала до спальні, де сімейна розмова потекла далі.

– Люба, якщо тебе не задовольняє ця служниця, найми іншу.

– Іншу? За таку платню? Де ж я її візьму? Цю я вже хоч трохи чогось навчила за півроку. А з досвідом роботи та з рекомендаціями не стільки платити доведеться. Знайшов слухний час для розмови! Діти в обід приїдуть, а ти даєш мені такі безглузді поради. Господи, усе маю робити сама!

Із зали полинули звуки фортепіано й відразу заповнили весь будинок бурхливими хвилями надскладного етюдю. Найменша в родині, шістнадцятирічна Магда, налякана матусиним ранковим

настроєм, сіла перед сніданком «розігріти» руки, щоб не потрапити під гарячу матусину. Слухняна дівчинка!

Пані Зося спустилася до маленької, тіснуватої кухні, а пан Станіслав, полегшено видихнувши, пішов до кабінету й закурив уранішню люльку. Сидів у кріслі, смакував кубинський тютюн і чарувався грою своєї улюблениці.

Тим часом на кухні також ішла наука.

– Касю, запам'ятай нарешті: квіти треба поливати неквапом, терпляче. Земля має поволі вбирати воду. Зайвої води не треба. Невже ти не любиш квітів?

– Люблю, пані, усією душею.

Кася звично поралася біля плити. Вона давно зрозуміла, що хазяйці краще підтакувати. Однаково правда буде не твоя. Ця підстаркувата жінка вміє тримати всіх у своєму міцному кулаці. У цій родині так заведено: слово матері – перше й останнє. І чоловік, і дочка, і два сини, красені-студенти, підлягли цьому правилу.

– Після сніданку відразу підемо по харчі. Сини приїдуть, треба чогось смачненького приготувати. Ох, бідолашні мої студенти! Що вони там, у Кракові, їдять?!

Нарешті на обличчі пані Зосі з'явилося щось подібне до усмішки. Можна трохи розслабитися.

Звуки Шопенової прелюдії перемішалися з пахощами вранішньої кави та здобних булочок і димом з батькової люльки. Затишний щасливий ранок у родині успішного стоматолога Станіслава Свідзинського почався.

II

Пан Зулевич приїхав до Львова в нагальній справі, печальній і водночас трохи приємній: померлий вуйко залишив частину спадку і йому. Заповіт був складений завчасно, завірений у нотаріуса, тому сварок між родичами не виникало – лише старанно прихована ворожість, бо кожен вважав, що його покривджено.

Представники великої сім'ї сиділи набурмосені й гостро дивилися одне на одного. Але не Ілько Зулевич. Бо сума з п'ятьма нулями перепливла саме до його кишені. Виявилось, що старий Зенек найбільше любив саме небожа, який ураз обернувся на заможного чоловіка. І вирішив того ж дня розпочати заможне, статечне життя.

– Дякую, любий вуйку, старий буркуне... – розчулено думав пан Ілько, замовляючи в пристойній ресторації^[2] коньяк і наїдки до нього.

Наприкінці тридцятих років львівські кнайпи^[3] набули справжнього варшавського шарму, проте не втратили й колишнього австрійського шику. Догідливо шаркнувши ніжкою, одягнений у бордову маринарку^[4] офіціант буквально побіг виконувати замовлення, а Зулевич озирнувся довкола – і око зупинилося на самотній юній панянці, подібній не до квітки, а до ще не розвинутого бутона, який тільки-но збирається прикрасити собою світ і життя заможного чоловіка. Сиділа боком до нього й пестила пальчиком келих. В око впадали малесенький капелюшок із сітчастою вуалькою, волосся кольору темного меду та сукня дивовижного зеленого відтінку.

Придивившись уважніше, пан Зулевич зрозумів, що ця юнка вже прикрашає життя багатьох: занадто яскрава помада та глибочезне декольте, в якому потонув або втопив свої гроші, мабуть, не один чоловік, без сорому натякали на найдавнішу професію. Навіть скромно опущений погляд не міг збити з пантелику.

Людей у ресторації було мало: майже всі столики – вільні. Тільки коло вікна чемно й тихо розмовляла компанія молодиків у модних дорогих шевйотових костюмах з двобортними піджаками і штанами з закотами.

Пан Зулевич неодмінно придбає собі такого ж костюма! Негайно! Уже завтра!

Ілько, впевненості якому додали коньяк і чималенький спадок, не вагаючись, устав і підійшов до панни:

– Здається, файна дівчина нудьгує? Дозвольте приєднатися до вас.

Вона повернулася.

О, пан Зулевич навіть уявити не міг, що на світі є такі очі! Небесно-зелені! Та вона відразу ж сховала їх за віями.

– Приєднатися? Щоб нудьгувати вдвох?

– Перепрошую, щоб розважити панну.

Тихо відповіла:

– Якщо бажаєте...

Пан Ілько бажав. Ще й як!

А потім...

Потім він замовив вина й шампанського, хотів, щоб воно лилося річкою!

Напрочуд вчасно на естраді з'явився маленький оркестрик і заграв модний фокстрот. Зулевич запросив дівчину до танцю. Він хотів бути ближчим до неї, жадав володіти нею – хай навіть за гроші. Таке життя... Можна й так володіти жінкою. Має право.

Під музику його гарячі долоні почали свій окремий безумний танок на спині партнерки, спускалися все нижче – до пояса, до сідниць. В очах потемніло, у голові запаморочилося.

Хтось схопив його безсоромні руки ззаду, а крижаний голос промовив:

– Шановний добродію, ви ображаєте нашу сестру. Так поводитися з пристойною панною не годиться. Ми вимагаємо сатисфакції^[5]!

«Сутенери», – промайнуло в голові Зулевича. Не обертаючись, але відпустивши панну, він поліз до лівої кишені по гаманець:

– Я заплачу...

Однак той самий голос, сповнившись неймовірної злоби, відрубав:

– Цією пропозицією ви ще більше поглиблюєте провину! Таку образу лише кров'ю змити можна!

– Розплачуйтеся. Ходімо поговоримо, – похмуро додав другий молодик.

Тремтливою рукою пан Зулевич кинув офіціантові гроші й, блідий, на ватяних ногах, приречено посунув до виходу в оточенні кремезних

хлопців. Попереду йшла панна-спокусниця, весело озираючись. Плечі покрила легеньким боа. Ніби вже й не повія, а просто якась недоросла бешкетниця... Страшна халепа!

Зулевичу хотілося кричати, кликати на допомогу. Мабуть, рот сам розтулився, бо один зі зловісного ескорту погрозово прошепотів у самісіньке вухо:

– Тільки пискни!

«Грабіжники», – здогадався пан Ілько. То нічого, грошей із собою не так уже й багато. Але навіщо вся ця комедія?

Крізь вузьку арку його провели до маленького двору, оточеного старими чотириповерховими будинками, і там один з батярів^[6], той самий, із крижаним голосом, повторив:

– Ви образили нашу сестру.

– Я готовий залагодити... Я... відшкодую... Тобто провину... Що маю робити?

Обличчя молодика пом'якшало, і він сказав:

– Що з вами робити? Гаразд. Запросіть нас на вечерю в «Парадиз».

– Або в «Атляс», – додав інший.

Пан Ілько чув, що «Парадиз» – найдорожча ресторація в місті, але швидко закивав, тільки й пробурмотівши:

– В «Атляс» краще...

Компанія радо загомніла. Їхній ватажок уже не крижаним, а приємним голосом звернувся до іншого хлопця:

– Мареку, твоя черга вести Магду додому. Але довго не барися. Здається, цей пан – чоловік розумний та щедрий.

Ілько зрозумів, що батяри ошукали його, як найпослідушого невдачу, але куди дінешся? Та й гроші тепер є. Багато грошей. Треба звикати до заможного життя. «Атляс» – лише перший крок.

* * *

Це була одна з найулюбленіших розваг компанії Магдиних братів, у якій вона досконало грала роль живця. Вони навчили її зупиняти чоловіка поглядом і зваблювати, наче гейша, непомітними рухами. І все заради шикарної вечері або чудового мордобоя – траплялося й таке, але рідко. Заможні чоловіки охочіше воліли вивертати гаманці, ніж підставляти себе під кулаки «покривджених» братів.

Одного разу на цей гачок уловився й майбутній їхній приятель Гогенцоллерн, але тоді все пішло інакше. Хоч як Магда намагалася спровокувати його на нечемні дії, цей юнак у військовому строї поведився з підкресленою повагою. Коли брати вже не витримали й підійшли, щоб поговорити, він сказав їм весело:

– Хлопці, друзі мене попередили, як ви спритно ошукуєте приїжджих. Наслухався про вас від полковника Сосницького. Пам'ятаєте його? Але це не означає, що я не хочу випити з вами. Запрошую всю компанію!

Він устав, клацнув підборами й назвався:

– Барон фон Штаубе. Генрих.

Завдяки Гогенцоллерну – таке прізвисько дав новому товаришеві Марек – життя братів Свідзинських значно поліпшилося. Барон грошей не шкодував. Його кишень могла витримати будь-яку розвагу. Уже за два тижні Генриха відрекомендували батькам як друга й таємного Магдиного залицяльника.

Батькові барон не сподобався, бо товстий та кволий, але мати була в захваті: титули мали над нею магічну силу.

Барон регулярно носив квіти і пані, і панні Свідзинським. Брати поїхали до Кракова – учитися далі, а він усю зиму систематично навідував лікареву родину.

На Різдво весела компанія зібралась у повному складі. І з'явився в ній ще один...

III

Магда прокидається щаслива і ще крізь сон чує любий батьків голос, затаєно сердитий, у якому обурення ховається за природною чемністю:

– Вельмишановний пане, тут звань немає. Вибачте, я на військових званнях не розуміюся. Тут усі – хворі. У хвороби ні генералів, ані лордів немає. Черга, панове!

Любий татусю! Твій голос лунає в коридорі – й у світі все гаразд.

На нічному столику звечора стоїть розкішний дорогий букет. Унадився до їхньої оселі братів приятель. З ласкавого матусиного дозволу всю зиму чи не щовечора просиджував у них. Магда ховалася від його залицянь за грою на піаніно. Ніяких почуттів, крім роздратування, він не викликав. Бундючний та огрядний як на військового, теж «вельмишановний» – барон! Він завжди дивився на Магду масними очима, але нічого розумного не встиг сказати за той час, що його пробавив тут. І брати, здається, вже почали нудити його компанією, але чемність... О, чемність – це в Свідзинських у крові. Проте, крім чемності, є ще на світі й трохи хитрості. Коли Генрих, мабуть, бажаючи побути наодинці з дівчиною, запрошував її до кав'ярні, то щоразу чув:

– Ні, я готуюся до іспиту. Вступаю в консерваторію.

І Магда демонстративно сідала до інструмента.

Матуся ставила перед фон Штаубе блюдо з пирогом або печивом і розважала гостя бесідою. Іноді він грав із батьком у карти чи шахи. То до кого він ходив? Хіба до неї?

Дівчина зітхнула. Треба вставати й збиратися до перукаря, бо цей товстун приніс квитки в театр для всієї Марекової компанії. Закупив, дурень, усю першу ложу.

Магда швиденько вдягла картате домашнє платтячко й спустилася в кухню. Вона любила її робочий безлад, шкварчання сковорідки, багатонадійний запах ситості. Єдиним злом тут були тільки мухи, яких служниця зазвичай виганяла, люто вимахуючи вафельним рушником.

Знайомі дивувалися: чому Свідзинські, далеко не бідні, не переберуться до зручнішого й новішого помешкання? Могли б

придбати квартиру в одному з сучасних будинків або в котрійсь із найпристойніших кам'яниць, що прикрасили місто ще в минулому столітті, за часів незабутнього цісаря. Пані Софія була б не проти і навіть усією душею цього прагла. Її неймовірно вабили декоративні майоліки на фасадах кам'яниць неперевершеного будівничого Івана Левицького і взагалі все модерне, але чоловік просто прикипів до старого будинку, що його придбав ще прадід. Чотириповерховий, але вузький, затиснений між такими ж старовинними кам'яницями. Родинне гніздечко! Та ще й у Середмісті. Пан Станіслав навіть Костелівку вважав за надто новий світ. Тож мали пристосовуватися.

Кася вже зварила каву й узялася патрати курку під нудні дорікання любої матусі:

– Касю, не можна лити на квіти стільки води. Скільки тобі повторювати!? Ох, дівчата, що у вас в головах?! Аби полити! Зовсім не думаєте, що потім потече. Через це й шибки потіють. А кактуси взагалі не треба поливати.

– Добре, пробачте, – звично бурмоче Кася, величезним ножом розрізаючи курці живіт. – Я нібито й зовсім мало лила... Так, трохи...

Магда тікає від цього видовища до їдальні, де вже сидять старші брати, чекаючи на матір. На столі – улюблені матусині тарталетки.

Марек насмішкувато поглядає на Магду й питає з удаваною турботливістю:

– Як, ти ще не чепурилася? Ми ж увечері до театру йдемо! Твій залицяльник особисто тебе запрошує, навіть підкреслив: відмови й чути не хоче! Ось тобі гроші, – під сміх старшого брата Марек вивертає порожні кишені, – тобі ж до перукаря треба... О, в мене нема нічого, тобі тато дадуть.

Обидва брати білозубі, як і личить синам дантиста, що на кожному кроці пропагує зубну пасту «Kalodont», котра запобігає утворенню зубного нальоту.

Кася заносить тарілки зі сніданком. Слідом за нею під руку йдуть батьки. Весело переглядаються.

Коротка молитва – і сніданок починається.

– Ви всі разом на прем'єру йдете? Що дають?

– Здається, «Веселу вдову».

– Неправда, «Периколу».

– Для мене що вдова, що Перикола – *wszystko jedno*^[7]. Співатимуть фальшиво, танцюватимуть убого.

– Ну, неправда ж, неправда! Скажіть йому!

– О! Пам'ятаєш, ми бачили це у Відні, – батько звертається до мами. – У ті часи й ми на прем'єри ходили. Щоправда, ми більше оперу любили. Драму. Узагалі, серйозне мистецтво... А ви про батьків і не згадали.

– Тату, квитки купував Гогенцоллерн. Та, якщо хочете, ми з Мареком можемо провести вечір деінде, вибір величезний! – Роман підморгує Марекові, але той захоплено їсть і не помічає. – Ви йдіть з мамою, а Магді за кавалера буде Гогенцоллерн.

Роман задоволено пирскає від власної дотепності. Пані докторова свариться на нього пальцем:

– Не треба Магду дратувати. З нею підете ви. Хіба забули, що ми сьогодні запрошені до Мацевичів на хрестини? На виставу сходимо іншим разом.

Після сніданку Марек затримався біля Магди, яка повільно складала у свій великий ридикюль скручені ноти. Настав час іти до консерваторії, де вона брала уроки на підготовчому відділі.

Сувора викладачка пані Гелена не допускала запізнень навіть через об'єктивні причини. Крута армійська дисципліна – примха старої діви.

– Магдо, я хочу тебе попередити... – почав був брат, на диво, нерішуче.

– Слухаю. Тільки поквапся. Я запізнююсь, – дівчина підійшла до люстерка, вправленого в масивні двері, і заходилася фарбувати губи та розчісувати довге волосся – одночасно, бо мала дві спритні руки, натреновані працювати несинхронно, бо ж піаністка, хоч поки що й майбутня.

– Сьогодні з нами до театру піде один наш друг. Я тебе дуже прошу: ніяких жартів про його зовнішність. Ти маєш занадто гострий язик! Іноді твої жарти... Вони просто жорстокі.

І хто б це казав! Магда від несподіванки завмерла з помадою та гребенем у руках і почала пильно розглядати Марека – часом, бува, не захворів?

– Цей твій приятель – він смішний чи потворний?

– Я дуже поважаю цю людину. Дуже. Я не хочу, щоб його навіть порухом образили. Магдо, я тебе дуже прошу.

Старанно вкладаючи своє пишне волосся кольору темно-золотавого меду, вона недбало відповіла:

– Добре, обіцяю. Але ти мене дивуєш: сам як глузуєш зі своєї Ядзі?

Марек поморщився, але заперечувати не став: ніде правди діти, глузує.

– А з Гогенцоллерна? Бідолаха має сталеву витримку. Інший давно б викликав тебе на дуель. Або припинив би твої глузування добрячим мордобоем, – дівчина приколола капелюшка й прискіпливо оглянула себе в люстрі. – Що за велике цабе до нас прийде, що й пожартувати не можна? Та добре, добре. Обіцяю, що німуватиму. Як золота рибка. А тепер, вибач, поспішаю.

Марек чемно допоміг сестрі убраться в пальто й відчинив перед нею двері. Словом, виявив щирю вдячність за обіцянку. Аби не передумала.

* * *

Галасливі й метушливі горобці зграйками пурхають за вікном. Але Магда дивиться, як ідуть вулицею її брати з Гогенцоллерном та ще з якимсь високим струнким паном. Марек і Роман такі гарні, в елегантних кашемірових пальтах, довгополих, розкішних.

Шкода, що Гогенцоллерн не має такого блискучого вигляду... У цивільному він геть незграбний. А ще в нього завжди вологі долоні. Магда, торкаючись Генрихових долонь, раз по раз згадує Марекову капость, коли цей винахідливий хлопчисько поклав їй до кишені жабеня. Мав він тоді років сім. Марек помирав зі сміху, бачачи, з якою огидою трирічна сестричка витирає руку фартушком і голосно плаче від страху та образи. Татко покарав пустуна дуже суворо: залишив без солодкого десерту, заборонив іти з Романом на риболовлю і вишпетив за маленьку сестричку, яку треба берегти й любити, а не лякати. Та Магда, яка не могла ображатися на братів більш як п'ятнадцять хвилин, після обіду поділила тістечко навпіл, і вони з Марекком їли його маленькими ложечками, а потім, уже на прогулянці, розчулений хлопець сказав сестрі дуже серйозно, по-дорослому:

– Якщо тебе хто скривдить, я його вб'ю!

Отже, право кривдити молодшу сестричку він застеріг лише собі.

А Гогенцоллерн, тобто Генрих фон Штаубе?.. Нудний, набридливий, гидкий, липкий. Крім того, що він титулована особа,

нічого доброго про нього й не скажеш. Математика страшна, але точна.

Магда, молода й недосвідчена, помічає, як дивиться на неї цей нещасний барон фон Штаубе. Його увага трохи лестить дівчині, однак якби-то не ця огидна огрядність!.. А брати сміються. Взагалі він зайвий у їхній компанії, нецікавий. І мундир йому не личить, не прикрашає його. Навіть військовий... Конфедератка не пасує до занадто вгодованих облич.

У театрі Магда не встигає сісти поміж братів, якнайдалі від барона, і той примощується поруч, майже всю першу дію цікавлячись враженнями. Не дає спокійно слухати оперету.

Це так дратує!

І не тільки дівчину.

Новий приятель братів, Матей (якого чемно відрекомендували баронові, а в бік Магди тільки легковажно махнули рукою – мовляв, це наша сестра) теж насмішкувато озирається на цього докучливого чоловіка, а потім переводить погляд на Магду, наче звертається до спільниці, і вони обмінюються усмішками. Нічого ані потворного, ані красивого дівчина в ньому не помітила. Звичайний. Можна було б і не попереджати. Хіба що в театрі занадто темно.

У буфеті під час антракту Марек запропонував:

– Годі тут сидіти! Нудотні співи! Ходімо краще до нас. Татові з Угорщини передали чудове вино – такий букет! Неповторний смак! Ходімо, але хто хоче залишитися – будь ласка. Я нікого не примушую. Вино я й сам здатен посмакувати.

Усі троє Свідзинських заблищали білими зубами.

– Пляшечку? Сам-один?

– Не вийде!

– Бо нап'єшся!

Товариство радо пристало на Марекову пропозицію. Лише барон, здається, приховував невдоволення. Навіть Магда втішалася, що піде додому, а не вестиме безглуздох розмов з Гогенцоллерном.

Роман таки мав рацію: цю виставу шедевром не назвеш. Львівська публіка розбещена відомими виконавцями. Її чимось сіреньким здивувати важко.

Гомінка весела компанія висипала з театру й без поспіху рушила проспектом. Сутінки окутали місто. Було радісно дихати прохолодним повітрям.

Магда міцно вчепилася в руки братів, що за звичкою стали обабіч неї непорушною стіною, і Генрихові довелося всю дорогу йти позаду, поруч із їхнім новим приятелем Матеєм, слухаючи його міркування про європейську політику, про загрозу коричневої чуми фашизму і про Романа Роллана як активного борця за мир. Не можна сказати, що політика барона зовсім не цікавила, але Магда цікавила незрівнянно більше. Ця дівчина непомітно запала йому в душу. Запропонувати коханій руку й серце, як йому здавалося, було питанням часу і незмінним наміром.

Удома, крім прислуги, нікого не було. Наказавши Касі накрити стіл у залі, брати з друзями зійшли на другий поверх. Гогенцоллерн допоміг Магді скинути пальто, навмисно затримавши руки на її плечах:

– Може, сходимо з вами до ресторації? Побудемо, нарешті, хоч трохи вдвох. Повсякчас – купа людей поруч. Ми так мало розмовляємо. Я скучив за вами...

– Ви скучили? Я вам уже наскучила! – дівчина кокетувала, сама цього не помічаючи. – Ви ходите щодня, а брати незабаром поїдуть. Не будьте таким егоїстом. Ходімо краще посмакуємо угорське вино. Тато дозволив мені випити півкелиха, слово честі. Я не можу проминути такої нагоди.

Дівчина відвела руки залицяльника й вислизнула з його обіймів. Той зітхнув і поклав її пальто на стільця. А тоді побачив, що Магда побігла до своєї кімнати. Отже, сховалася.

У залі тим часом хлопці дегустували вино з таким запалом, що Кася мусила бігти вже по другу пляшку. Вакханалію зупинили батьки, які вчасно повернулися з вечірки. Вони здивувалися, що вистава так швидко закінчилася. Здивувалась їхньому ранньому поверненню й Магда, яка саме зійшла вниз, щоб чогось з'їсти.

Марек підвів до батьків свого нового друга й відрекомендував:

– Пан Матей Бацевич, професор нашого університету.

Його наукове звання викликало захват батьків і жодного враження не справило на дівчину. Тепер Магда нарешті розгледіла: поряд із красенем-братом стояв звичайнісінький миршавенький чоловічок, однаковий з нею на зріст, не вищий, а якщо вона взує туфлі на підборах, то й нижчий. Худенький, біленький, наче прозорий. І саме ця

прозорість надавала йому потворності. А ще – чудернацький трикутний профіль завдяки витягнутому носові.

Марек посадив гостя поруч із собою, навпроти Магди та Гогенцоллерна.

– І що пан професор викладає? – насмішкувато спитав Гогенцоллерн і відразу змовк.

Магда зупинила його багатозначним влучним ударом по нозі, досить болючим, хоч і непомітним для інших. Барон, нічого не розуміючи, глипнув на дівчину: що б це могло означати? Але та невимушено помішувала ложечкою чай і не дивилася в його бік.

– Пан Матей викладає хімію, – радісно відрепортував баронові Марек і захоплено додав: – І не тільки викладає! Він справжній науковець, має стільки винаходів, тобто цікавих робіт! Коли я прочитав його книжку, то відразу почав шукати, хто автор. А з'ясувалося, що він уже два роки працює в нашому місті. Магдо, може, ти щось заграєш для нашого гостя?

Випивши по келиху, батько з матусею також зажадали послухати музику, наче ніколи не мали такої нагоди. Магда сіла до піаніно, але зустрілася поглядом з Матеем і завмерла, відчуваючи, що не зможе відтворити й найпростішої мелодії.

Узяла перші ноти, що потрапили до рук.

Шуман. «Відлуння театру».

Генрих, як завжди, став поруч і наготувався перегортати сторінки.

Магда вдала, ніби вперше бачить срібний свічник, закріплений на дашку піаніно. Навертатися на гострий язичок Марека зовсім не хотілося. Чомусь відчула себе невпевнено. Такого ніколи не траплялося навіть на екзаменах та музичних вечорах. Пауза затяглася, і на допомогу Магді поспішив новий знайомий. Саме через його погляд сталося це незрозуміле заціпеніння. Бацевич поставив ліворуч од неї стільця. Баронові довелося поступитися місцем і стати позаду Магди. Вся його поза показувала, що він має якісь ефемерні, лише йому відомі права на цю дівчину. Пан Матей тим часом звернувся до хазяїв:

– З вашого ласкавого дозволу, спробуємо з панною зіграти на чотири руки.

Кров шугнула Магді в голову.

На чотири руки? Без жодної репетиції? Хіба це можливо?

Але почула тихий доброзичливий голос:

– Грайте, моя панно, не хвилюйтеся. Все буде чудово: я впіймаю мелодію. Все буде гаразд. Я обожнюю Шумана.

Магда кивнула.

Її руки неначе прокинулися: поки дівчина вагалася, вони аж скучили за чорно-білими клавішами. Як спрагло торкнулися їх! Таку жагу могла втамувати лише музика, що набула сакрального змісту вже під час перших тактів басового акомпанементу. Тонкі та вправні пальці цього чоловіка не схибили жодного разу. Але... Але вибачайте, панове, Шуман ніколи нічого такого не створював! Звична мелодія оберталася на імпровізацію, варіацію, зрештою, на музичне хуліганство. Вважайте, як хочете, проте... Проте з балкона до зали повернувся старий доктор, не докуривши люльки. Недогадлива Кася завмерла з тацею в руках. Молоді чоловіки забули, що тримають повні келихи угорського вина з неповторним букетом...

Відзвучав Шуман, і в залі запанувала тиша. Не мертва, байдужа тиша, а та, що на концерті передує бурхливим оваціям. Доктор підійшов до доньки:

– Магдо, доню, так ти ще ніколи не грала! Пане Матею, де ви так віртуозно навчилися грати? Та ви не хімік! За вами консерваторія плаче!

– Дякую, пане Станіславе! Музика – тільки захоплення. Моя матуся була мені за вчительку – не міг же я відмовитися. Вона дуже любила музику. Іноді музичу, не більше. А от панна Магда – справжня віртуозка.

І Матей Бацевич галантно поцілував їй руку. Дівчина шкірою відчула ніжність його губ. Це було так приємно! Його дотик не був такий огидний, як баронові поцілунки. Навпаки, Магда не стримала усмішки, і Матей спіймав її радісний зацікавлений погляд.

У залі запанував святковий настрій.

– Публіка й далі вимагає концерту! – радісно крикнув Марек, якому з цілком зрозумілої причини море було вже по коліна.

– Просимо, Магдо, Матею. Грайте ще, – лунав хор збуджених голосів.

Серед того хору не було тільки голосу барона, який, хоч і хильнув добряче, відчув шостим, напівтваринним, чуттям: у цій залі відбувається щось страшне й непоправне в його долі. Як зарадити цьому, він не знав...

Магда відверто глянула на Матея і, вперше побачивши його зблизька, здивувалася: обличчя натхненне, чисте, з невеликими розумними очима. Таке красиве обличчя не зміг зіпсувати навіть завеликий ніс із замалими чутливими ніздрами, прямий і гострий. Цей чоловік мав якусь таємницю привабливості: ніхто з компанії навіть напівжартома не висміяв ані завеликого носа, ані худої виснаженої статури. Лихий на язик Марек жодного разу не дозволив собі глузувати з пана Матея. Навпаки, просив її не кепкувати. А от Гогенцоллерну і в живі очі, і позаочі перепадало повсякчас. За його гладкість, солдафонство та прямолінійну правдивість у міркуваннях. Брат не попускав баронові ні в чому!

Думаючи про це, Магда грала і грала. Наче сп'яніла. Наче уві сні.

Матей розгортав ноти й обирав твір. Вона погоджувалась – і мелодії пливли над будинком, над містом, над землею...

Нарешті вони втомлено презирнулись, і Матей підвівся.

– Чудовий дует у нас сьогодні народився. Пане Бацевичу, ви таки вмієте грати, – старий доктор, досвідчений меломан, був у захваті.

– Може, заграєте ще щось? – попросила пані Зося. – Така приємність вас слухати!

Матей запитливо глянув на Магду. Дівчина світилася радістю.

– Що гратимемо? Здається, ми виконали все, що я вмів.

– Може, Шопена? Дуже люблю його вальси...

– Залюбки!

І зала знову потонула у вирі звуків.

Нещасний барон бачив, як ближче до Магди пересунув стільця цей огидний вискочень у старих, немодних черевиках і потертому костюмі, як червоніли Магдині щоки, як вони презиралися й розуміли одне одного без слів. Генрих злостився, дратувався, дивлячись на це неподобство, і спорожнював келих за келихом. Але вино не допомагало...

Коли гра скінчилася, хтось голосно видихнув:

– Я обожнюю таку музику!

І нещасний барон луною повторив:

– Я теж люблю музику!

– Але без взаємності, – докинув Марек.

І всі голосно засміялися.

Фон Штаубе пополотнів. На допомогу йому прийшла хазяйка дому:

– Мареку, ти нечемно ставишся до гостей. Твій невдалий жарт образив Генриха (вона так фамільярно, по-домашньому називала барона). Порядні люди в таких випадках просять вибачення.

П'яний і веселий Марек підійшов до барона й по-приятельському поплескав його по плечу:

– Вибач, брате. Я мав на увазі тільки те, що ти не граєш на піаніно. А чому ці невігласи сміялися, їй-богу, не знаю. Але якщо я тебе смертельно образив – присилай секунданта, змию свої слова... Навіть не знаю, чим їх змити. Треба поспитати в Касі: вона добре знається на цьому...

Марек кумедно витріщив очі.

Усі знову засміялися. Ох, цей блискучий сміх! Уся фамілія Свідзинських мала напрочуд здорові й гарні зуби. Фон Штаубе теж спромігся вичавити криву посмішку й пішов у дальній кут кімнати, де стояла невелика софа й маленький низенький столик зі старовинним годинником, прикрашеним нагорі двома фігурками: юнак і дівчина натхненно грали в шахи, не помічаючи, як повз них проминають години, тижні, місяці, роки... Він давно уподобав цей годинник-статуетку, уявляв замість фігурок себе й Магду: вони – разом, і повз них нестримно летить час, але щасливі його не помічають. Він, барон, так галантно поведився з нею, не дозволяючи ані словом, ані жестом вийти за межі пристойності, бачачи її своєю майбутньою дружиною. І що тепер? Цей миршавий професор цілком полонив увагу дівчини. Сьогодні ввечері його взагалі ніхто не помічає!

Штаубе ще посидів трохи, а тоді пішов до дверей, сподіваючись, що його окликнуть і вмовлятимуть побути ще трохи. Однак ніхто не звернув на нього уваги. Навіть пані Зося.

Спускався сходами, міцно тримаючись за поруччя: алкоголь і роздратування стукнули в голову, бракувало повітря. Нарешті дістався першого поверху, де чемна служниця, не дивлячись йому в очі, подала пальто й модний ціпок, що мав головку зі слонової кістки. Ображений невідь на кого чи на що молодик промовив, насилу стримуючи розпач:

– Музика – річ приємна, але це не привід забувати про гостей!

– Що ви таке кажете, пане бароне! Ви тут не гість, а близький друг, – відповіла Кася заспокійливо, хоч і не дуже дипломатично. – Гість сьогодні – пан Матей. А як він грає! Я такого ще не чула! Де там нашій Магді до нього!

Барон зневажливо глянув на служницю скляними очима й нічого не відказав. За ним рипнули двері, відгородивши його від звичного товариства, від звуків тепер чужих веселощів.

Холодне повітря трохи привело барона до тями, і тоді образа, сум, злість та відчай накрили його чорними крилами.

Потоптався на ганку: навіщо пішов геть? Не повертатися ж назад...

Тим часом згори, крізь відчинені балконні двері, долинули звуки модного танго. Магдин голос, не дуже сильний, але глибокий і приємний, заспівав:

В далекий світ, за синє море,
Веліла доля йти в незнаний край,
Покинуть вас, мрійливі зорі,
Пахуче поле, ліс, ручай.

Після шикарного чуттєвого пасажу розсипчастих рояльних звуків заспівало вже два голоси:

Чи справді вже нам не стрінутись з тобою,
Чи справді вже нам не мріять, не любить...

Барон швидко пішов геть, а навздогінці линуло:

Чи, може, лише вечірньою порою
За тим, що було, нам тільки тужить.

Грай, Магдо, грай! До чого дограєшся?

Йому закортіло ще більше сп'яніти. Іноді, за компанію, він так напивався, навчаючись у військовому училищі! От і тепер слід притлумити неусвідомлену тривогу про втрату, про фатальну помилку і власну нікчемність.

Почуття наплинули й потопили барона, не залишаючи повітря та надії, що вдасться виборсатися на поверхню. Але прохолодний вітерець прийшов на допомогу, заспокоїв, прояснив думки.

Фон Штаубе зупинив таксі, поїхав до поштамту й послав батькам рішучу телеграму про своє бажання терміново одружитися. Повернувся додому і впав у сон-забуття. Без марень, без сновидінь. Наче цілісінський день виконував важку фізичну роботу.

IV

– Я вас уважно слухаю, – пан Свідзинський спокійно розглядав двох жінок-пацієток – одну літню, худу й сумну, а другу зовсім юну, світлокосу, із широким обличчям і завеликим рівним носом, проте привабливу охайним виглядом та ідеально чистою білою шкірою, яка все ще частенько трапляється в жінок.

Літня пані зітхнула:

– Пане докторе, моя донька Ядвіга вагітна...

– Овва, то ви не на ту адресу звернулися! Я дантист, а вам потрібен інший фахівець. Я можу поради́ти Йосифа Давидовича. Тут, недалеко. Він чудовий чоловік і лікар – пошукати такого.

Жінка терпляче слухала втішний монолог, а от дівчина раз у раз мінилася чомусь: то блідла, то яскравий рум'янець заливав її щоки, а на лобі проступали крапельки поту.

Пан Станіслав запропонував:

– Сідайте, пані Ядвіго, у крісло, перевіримо стан вашої ротової порожнини – для здоров'я вагітної дуже важливо мати зуби без карієсу та міцні ясна.

Дівчина злякано й запитливо глянула на матір, а та знову заговорила, дивлячись Свідзинському в самісінькі очі:

– Докторе, ми прийшли не як ваші пацієнти. З моєю дівчинкою сталося велике лихо: вона покохала хлопця, а той – негідник – побавився та й кинув мою дитину напризволяще, бо знав, що я бідна вдова, що ми не маємо чоловічого захисту.

– Чим же я вам у такому разі можу допомогти? Хіба що грошима?

Пан Свідзинський відкинув полу білосніжного халата й поліз у кишеню по гаманець, але його швидко зупинили.

– Ні, докторе, – поспіхом заговорила жінка, заперечливо махаючи руками. – Не по гроші я прийшла зі своєю нещасною донькою. Грошима ви тут не зарадите, бо провина на вашому синові!

І замовкла з переможним вогником в очах, наче вже мала всі козири в руках.

– То он у чому річ!.. – підійшовши до вікна, пан Станіслав відвернувся від несподіваних відвідувачок і замислився.

Кілька хвилин у кімнаті стояла тиша. Лише знадвору долинали приглушені звуки скрипки, солодкі й надривні.

– Котрий же з моїх синів завинив? – спитав лікар у дівчини.

Її обличчя запалало червоними плямами.

– Марек, – прошепотіла вона ледь чутно, і сльози тоненькими струмочками потекли з її очей.

Батько легковажного сина впевнився, що жінки кажуть правду.

Він швидко записав у блокнот ім'я та прізвище дівчини.

– Добре, я сьогодні ж усе з'ясую, а тоді ми поговоримо змістовніше. Скажіть, будь ласка, й вашу адресу. За кілька днів ми повідомимо вас про наше рішення щодо цієї... справи... Так, справи...

– Дякуємо, пане докторе, – злегка вклонилася мати вагітної дівчини. – Я сподіваюся, що ви шляхетний чоловік і не кинете нас у біді.

На хвилину запала незручна мовчанка. Медичний запах у кабінеті став гострішим...

Доктор провів жінок до дверей і запросив чергового пацієнта. Часу на роздуми він не мав: у коридорі чекало ще кілька хворих. Хтось із флюсом та гострим болем. Такий саме біль засів тепер і в його серці, повсякчас нагадуючи про себе нападами гніву на сина й на себе.

Магда випадково побачила крізь вікно, як з їхнього дому вийшли знайома кравчиня з матір'ю й обережно, щоб не послизнутися на крижаній бруківці, попрямували до власної майстерні, що була неподалік. Саме Ядзя Філіпович пошила за паризькими лекалами ту чудову відверту сукню для братових витівок. Фасон знайшли у французькому каталозі. Але ж не з братовими достатками замовляти її з Парижа. Не допоміг навіть продаж Шандорової картини. Непогано мати друга-художника! Однак грошей вистачило тільки на тканину. Але на яку! Італійський шовк з оксамитовими квітами. Бірюзовий, а квіти бордово-зелені. Якраз до Магдиного волосся й до її очей! Коли вони прийшли до ательє й розгорнули пакунок, Ядзі відібрало мову. Вона довго розглядала візерунок на тоненькому напівпрозорому полотні, а потім нерішуче відмовилася шити: не розплатиться, якщо зробить щось не так. Марек з ентузіазмом і жартами почав її вмовляти. І таки вмовив. Носата Ядзя взялася до роботи. Була вона кравчиною від Бога, і сукня вийшла не гіршою, ніж з найдорожчих магазинів.

Зимові сутінки швидко охоплювали місто. За склом танцювали легенькі новорічні сніжинки.

Що привело кравчиню Ядвігу до їхнього дому? Ще й разом з матір'ю... Магда не знала, що й думати. Вони з братом були занадто балакучі, поки Ядзя шила ту спокусливу сукню. Забагато базікали... Невже тепер Ядвіга хоче викрити братів та Магду? Але навіщо це їй? А може, просто приходили лікувати зуби, і вона невідь-що собі фантазує?..

Дівчина повернулася до піаніно, проте передчуття небезпеки не відступало й на крок.

Пізно ввечері, відчинивши двері Мареківі (Роман уже поїхав до університету, бо готувався до захисту диплома) і прийнявши його модний ціпок та розкішне кашемірове пальто вільного крою з паском, Кася задоволено передала наказ батька зайти до нього.

– Хіба він ще не спить?

– Не спить і чекає на вас у бібліотеці.

Здивований Марек зійшов нагору і, не стукаючи, зайшов до бібліотеки, що правила батькові й за особистий кабінет.

Старий неквапом підняв голову від старовинного великого фоліанта, і Марек у його погляді побачив і розпач, і біль, і гнів.

– Що сталося, тату?

Пан Станіслав підвівся від столу й підійшов до сина майже впритул. Тепер вони стояли віч-на-віч.

– Допізна гуляєш, синку.

– Хіба різдвяний піст ще не закінчився? – хлопець був у доброму гуморі, тож рот йому трохи не мимоволі розсувала білозуба усмішка.

– Сьогодні до мене приходила пані Філіпович з донькою. Ти знаєш – чому? Чому їй конче треба було побачити саме мене?

Марек глибоко вдихнув просякнуте запахом глиці тепле повітря. Усмішка згасла, але не веселі вогники в очах.

– Поясни мені, що трапилося з її донькою Ядвігою. Що примусило її до цього ганебного, цього принизливого візиту?... Принизливого, до речі, й для мене.

Довга пауза не допомогла синові зібрати думки, однак батько повів далі:

– Ти спокусив дівчину і покинув її? Це правда?

Марек зблід. Хміль нарешті вивітрився з його голови, але хлопець відповів у звичній манері, напівжартома:

– Це ще треба розібратися, хто кого спокусив: я її чи, може, вона мене? До того ж, тату, це моя особиста справа. Мені здається, я вже досить дорослий хлопчик, щоб розповідати тобі чи мамі, з ким і коли я сплю.

– Це раніше була твоя особиста справа, а тепер дівчина вагітна. Уся відповідальність за дитину лежить на тобі, на чоловікові.

– Я її попереджав! Я їй ніколи не обіцяв одружитися з нею. Вона мусила сама подбати про наслідки. Не думай, що я негідник. Я їй гроші пропонував на лікаря – зробити аборт дуже дорого! Це ж кримінал! Хіба вона мене послухала? Я не хочу з нею одружуватися...

– Хто не хоче одружуватися, спочатку бодай трохи думає, а потім уже стрибає будь до кого в ліжку, – батьків голос став металевим і твердим. – Народиться дитина... Дитина без батька змалку зневажена, покарана долею. Ви завинили, а страждати буде вона.

Батько розгубився: розмова відхилилася від попереднього плану, що його він ретельно продумав, чекаючи на сина.

Запала важка тиша. У коминку тріщали сухі дрова, безжально віддані на поталу вогню. Гнів у батьковому серці розгорявся з новою силою. Цього разу вже на себе, що жаліє Марека... Чи має він право примушувати сина одружуватися з нелюбою жінкою, робити його нещасним на все життя за прикру юнацьку помилку?

Вони так і стояли один навпроти одного, не зрушивши з місця від початку розмови...

– Іди відпочивай. Завтра буде день, тоді й обговоримо, як маємо вчинити, щоб мені не було соромно в очі людям дивитись. І ти подумай, сину, як буде краще тобі й цій жінці...

Ані батько, ані син жодного разу не назвали ім'я дівчини, наче вона не людина, а якийсь фатум, що вдерся в їхнє спокійне життя і зруйнував виплеканий роками порядок.

Магдине вухо наче вросло в шпарину між одвірком та дверима, що їх Марек лише причинив, коли зайшов до бібліотеки. Її музикальний слух не пропустив жодного слова, дарма що батько з сином розмовляли притишеними голосами, бо матуся вже спала й не уявляла, яка небезпека нависла над її улюбленцем. Магда розчула і жаль у батьковому голосі, і важке дихання нещасного брата. Почуте обурило

дівчину. Підступна Ядзя! Солодкоголоса зміюка! Бліда поганка! Їй вдалося спіймати Марека у свої тенета, та побачимо, чи довго він там просидить! Магда відчула страшну провину перед братом: це ж вона познайомила їх. Мареку, Мареку, веселуне й жартівнику, як ти не помітив пастки?

Але ж дитина... Його дитина і справді ні в чому не винна! Господи, що скаже матуся?!

V

Уранці до будинку Свідзинських підїхало таксі – недешево задоволення! З нього досить спритно виліз старезний, але рухливий дідуган з урочистим виразом обличчя, у бездоганному одязі, модному, чистому, з білим кашне навколо шиї. У руках старий тримав великого портфеля. Наказав водієві дістати речі з багажника, а сам підійшов до дверей і натиснув на гудзик дзвоника. Не віднімав пальця від нього, доки заклопотана Кася не відчинила.

Водій таксі зверхньо глянув на Касю, позаносив валізи старого до передпокою і, діставши щедрі чайові, з глибоким почуттям власної гідності розкланявся й поквапився піти геть. Згори йому на зміну, перестрибуючи через дві сходинки, уже летів Марек.

Таким довгим дзвоником повідомляв про свій приїзд тільки вуйко Кароль – далекий самотній родич Свідзинських. Любий вуйко – так його всі називали. Слідом за Марекком бігла в обійми старого й Магда – його улюблениця, наймолодшенька, єдина племінниця, втіха й розрада.

Старий нечасто тішив їх своїми візитами, але ніколи не приїжджав з порожніми руками, кожному привозив неабиякі подарунки: жінки діставали коштовні прикраси, чоловіки – мисливську зброю, годинники чи дорогі шкіряні гаманці. Не пусті, звісно ж. Не забував і про прислугу. Тож присутність старого наповнювала будинок відчуттям свята. Пан Кароль мав невеличкий маєток зі старовинним будинком, який утримували в зразковому стані дві покоївки, куховарка й садівник – він же кучер, він же охоронець, він же дворецький, він же партнер для гри в карти довгими зимовими вечорами. Старому було далеко за вісімдесят, але він не кидав ні шкідливих, ані корисних звичок: улітку щоранку їздив велосипедом навколо маєтку, досі практикував, лікуючи хворих із сусіднього містечка й невеличких сіл, що намистом оточили його господу, курив міцний гаванський тютюн, пив за обідом вино, а по обіді обов'язково відпочивав. Прочитавши будь-яку книгу, робив у щоденнику нотатки про її зміст, обожнював жарти.

Ким пан Кароль доводився Свідзинським, достеменно не знав навіть сам пан Станіслав. Про це знала його мати, але вона більш як

десять років тому пішла в засвіти, прихопивши важливу таємницю з собою. Вуйка в родині поважали й вітали з усіма святами. Особливого ореолу йому надавала надія на спадок: він не мав власної родини, парубкував усе життя, а дітей Стася та Зосі любив, як рідних.

Проте цього разу радість від зустрічі, мабуть, затьмариться. Пан Кароль приїхав не дуже вчасно: з Мареком – лихо, втрапив у халепу. Ніяково казати про це вуйкові. Він, певно, дорікатиме, що не догледіли дитини, молоді та недосвідченої. Батьки повинні були пильнувати й навчати!

– Христос народився!

– Вуйку! – Магда розцілувала старого. – Славимо Його! Тату, матусю! Вуйко приїхали, вітайте!

Зверху затупотіли сильні ноги. На останніх сходинках доктор стишив кроки й нарешті обняв старого, даючи дорогу Марекові, який схопив валізи й поніс їх з грацією вишколеного лакея на другий поверх, до кімнати, де зазвичай зупинявся дорогий родич.

Пані Зося розкрила обійми на порозі їдальні:

– Щасливі вас бачити, вуйку! Яка радісна несподіванка! Чому ви не телеграфували? Ми б зустріли на вокзалі.

– Дурниці! Зустрічати! Я, слава Богу, і сам даю собі ради. Нема потреби вас турбувати. Поганий вигляд маєш, Зосенько. Що таке?

– Ми тут усі нездужаємо, – замість дружини відповів пан Станіслав, – нерви! Таке сталося – не знаємо, що й робити...

На очі пані Зосі навернулися сльози:

– Така біда, така біда! З Мареком...

– З Мареком? Поніс мої речі, живий-здоровий... Про яку біду ти говориш, Зосенько?

Та лише сплеснула руками й почала шукати носову хусточку. Вуйкові це видовище додало енергії:

– Так, ніяких сліз! Снідаємо без негативних емоцій! Травленню це шкодить. А потім підемо до вітальні, сядемо в крісла, і ви мені розкажете, що тут у вас коїться. Я йду мити руки!

Кася вже заносила куверт^[8] для старого і великий кавник, що дихав ароматом чудової, щойно змеленої кави.

Бідолашна Магда сиділа за сніданком, як на шпильках. Не могла ж вона признатися, що підслухала розмову тата з братом. Батьки не вважали за потрібне розповідати про таку делікатну, інтимну справу

недосвідченій юнці. Тому по сніданку їй наказали сісти за інструмент і готуватися до вступних іспитів у музичний інститут (так тоді офіційно називалася консерваторія), а вуйка Кароля запросили до бібліотеки.

Печальним і трагічним голосом мати звеліла йти за ними й Мареківі. Вона погано спала цієї ночі: її вразила новина, почута від чоловіка. Тепер вона старанно приховувала своє роздратування, шукала, хто винен у цьому, і доходила висновку, що Станіслав – бо мало уваги приділяв майже дорослим синам, не сказав їм того, що мав би сказати батько-лікар. Ці важкі роздуми чорними колами лягли під її очима.

Утаємничити вуйка в сімейні проблеми доручили Свідзинському. Під звуки Шопенового «Революційного етюд» він примудрився говорити тихо, коротко, спокійно.

Вислухавши пана Станіслава, старий розсміявся:

– І це, по-вашому, біда? Здоровий красень буде батьком, хіба це біда? Біда, коли хтось не може мати дитини, ото – біда! А що робити? Одружити хлопця – та й годі за це думати й потерпати. Сьогодні ж підемо сватати. Майбутній матері некорисно, я б сказав, вадливо нервувати. А вона, бідолаха, нервує, авжеж...

– Вуйку, ви не розумієте, яке може бути сватання!? З такою! Марек не любить її!

– Не любить? Щось ти плутаєш, Зосенько. А звідкіля тоді з'явилася дитинка? Яким чином? Може, вітром надуло? Он як буває... Не любить...

– Вуйку, – не здавалася Зося, – це ж мезальянс!

– Мезальянс! Добре. Щоб не було мезальянсу, я дам дівчині посаг. А ти, Мареку, спокійно навчатимешся далі. З грошима я допомагатиму.

– Вуйку, я й на думці не мав одружуватися... Бо ще не готовий мати дитину. Я попереджав Ядзю, пропонував їй гроші, але вона відмовилася зробити те, що розумні дівчата роблять... у таких випадках. До речі, я ніколи не обіцяв їй шлюб, і її це задовольняло.

– Он як... – старий трохи помовчав. – Гаразд, тоді я візьму цю дівчину за дружину. Не можна, щоб дитина Свідзинських була нешлюбна, щоб усе життя через це зазнавала зневаги. А вбити її... Як ви до такого додумалися?! Чи Бога забули? – він похитав головою. – Ох, недобре це, недобре...

Запала мовчанка. Пані Зося презирнулася з чоловіком: чи вуйко жартує, чи вже на старість зробився несповна розуму?

А дідуган розмірковував собі:

– Мезальянс! Це для дівчини – мезальянс, бо за зрадника треба віддаватися, за негідника, за безвідповідального чоловіка заміж іти. Сьогодні її зрадив, а завтра – батька й матір. А потім – Батьківщину. Що, мій любий, дивишся на мене, неправду кажу? Дівчина працює, сама собі на життя заробляє, матір утримує – і це мезальянс? Вам що, світ перевернувся?

– Але Марек не хоче одружуватися, – не витримавши, перебила монолог старого Зося.

– А дитину зробити схотів? Стасю, ти на Зося не дивись – вона жінка. А відповідальність за життя внука – на тобі. Півроку, рік мине, і вона тебе першого звинуватить – чому не зупинив, чому дозволив скоїти злочин?! Так, Станіславе, і буде. Я за життя вже всього надивився. І не думайте, що старий збожеволів. Якраз при розумі, бо не дозволю ганьбити матері мого правнука. Повторюю для тих, хто ще не зрозумів: сам одружуся і гріх вашої вельмишановної родини покрию. Так і знайте! Думаєте, з глузду з'їхав старий? Помиляєтеся! Це ви ненормальні! Господи, і це мої рідні люди! Шляхетне панство! Шляхетність – це внутрішній стан людської душі! Який приклад побачить Магдуся? Усі чоловіки – сволота, як і рідний брат, і нікому вірити не можна?! Отака наука їй буде у власній родині?! Ви цього прагнете?!

– Вуйку, спокійніше, – пан Станіслав кинув блискавичний погляд на дружину. – У чомусь ви маєте рацію, я визнаю...

– У всьому я маю рацію, – перепинив його не на жарт розлючений старий і звернувся до Марека: – Якщо сьогодні не підеш до дівчини й не розв'яжеш справи по-людському, тобто так, щоб не соромно було людям у вічі дивитися, то я вчиню, як велить моя чоловіча гідність. Зрозумів?

Марекові нічого не лишилося, як під трагічним матусиним поглядом кивнути головою, бо говорити він не міг. Будь-яке слово могло спровокувати сльози.

– От і добре. І нема чого тягти з весіллям – оплачую всі видатки, – старий повеселішав і радісно підморгнув панові Станіславу: – Погуляємо, брате?

Батьки з вуйком просиділи в бібліотеці до самісінького обіду. Магда грала без упину, намагаючись не думати, про що говорять батьки з Мареком та вуйком, чи зміниться щось у їхньому житті, а чи все буде, як раніше...

VI

Хоч весняне сонце ще не дуже прогріло повітря, а після дощу було занадто вогко, товариство розмістилося на відкритій терасі кафе. Гогенцоллерн сів навпроти Магди й дивився на неї очима побитого собаки. Нещасний барон нутром відчував, що відбулося щось жахливе, але на рівні свідомості сподівався, що все владнається, що Магда, як і кожна вродлива дівчина, витребенькує, бо нормальні панни від такої партії, як він, просто так не відмовляються.

Брати вмостилися коло Магди: Роман – ліворуч, Марек – праворуч. Це було принизливо для дівчини, але вони пообіцяли батькам не спускати з неї очей. Інші на вигнутих віденських стільцях сіли двома півколами від Магди до Штаубе, щоб спостерігати комедію його розпачу, і сподівалися від нього якихось дурниць. У такій ситуації, коли кохану викрадають з-під носа, будь-хто може стати смішним і непрогнозованим.

Після скромного весілля Марека і Ядвіги мало що змінилося в житті Свідзинських. Хіба тільки, приїжджаючи з Кракова, брат ночував тепер у молодій дружини, а вона часом навідувалася до них або розважалася в їхній компанії деінде. Тихенька, мовчазна Ядзя... Вона ніколи нікому не заважала.

Чисто протерті філіжанки тьмяно виблискували в несміливих променях призахідного сонця. Білі хмаринки поважно пересувалися над дахами, а «великий хімік» Матей вів дискусію з Мареком. Вони зчепилися ще на прогулянці. Тепер Матей небавом повідав, наче з кафедри:

– Не треба бути великим мистецтвознавцем, щоб вирішити, що краще. У дитини спитайте, що їй більше до вподоби – «Венера» Ботічеллі чи «Чорний квадрат» Малевича.

– Звичайно, Венера! У неї ж такі форми! – під загальний сміх, що вибухнув на всю терасу, втрутився Роман, наче підмінив гострого на язик брата.

Їхня невістка, вагітна Ядзя, лише всміхнулася вузькими губками.

Коли всі досхочу насміялися, Матей повів далі:

– Діти мають природжене почуття краси й гармонії. Гармонії в усьому. Вони – як лакмусовий папірець. Дисгармонія їх руйнує. Гаразд, дітей тут немає. Запитаємо в Магди.

Новий вибух реготу.

– Я не мав на увазі, що панна Магда – дитина. Цей ваш сміх свідчить, що ви ще трохи обмежені. Жінки мають інтуїцію й підсвідомі естетичні почуття. Тут вони чоловіків, безумовно, перевершують.

– Панно Магдо, у нашій суперечці ваша думка багато важить. Вам подобається «Чорний квадрат»?

На неї дивилися нещасні очі Гогенцоллерна, глузливі – Марекові, зацікавлені – Романові, сповнені любові – Матесві, веселі – Даринині, уважні – Шандорові, доброзичливі – Дорині, байдужі – Ядвіжині. І не лише про Малевича всі вони думали.

– Ні, не подобається. Але його скрізь так вихваляють...

Знову вибух сміху.

– Бачите. Жінка інтуїтивно відчуває те, про що наважуються писати лише найкращі люди, чесні й відверті не тільки з собою. Так, Мареку, той, кого я поважаю і хто добре тямить у цій царині, – Бенуа.

– Пішли казки... – незадоволено пробурмотів Роман.

А Матей відрубав:

– «Чорний квадрат» – це шлях до пекла.

– Ото маєш! – сплеснув руками Шандор. – Відразу до пекла! Мені здається, ви забагато уваги приділяєте одному нещасному малюнкові.

– Цей нещасний малюнок став прапором – естетичною декларацією цілої мистецької течії. Це взагалі в дусі нашої епохи: одна людина може зруйнувати своїми ідеями світ, друга – врятувати його, – Матей важко зітхнув і гостро закінчив:

– Коли чорний квадрат нас накриє, то це буде кінець. І тоді пізно щось робити.

Марек виразно подивився на нього, перевів очі на Магду, на Штаубе. Тоді махнув рукою, неначе бовкнув зайвого:

– Я не митець, не мистецтвознавець, проте згоден на сто відсотків: «Чорний квадрат» – страшний симптом. Але до чого тут митець? У чому його провина? Що він відчув катастрофу й попередив про неї? Таж не він її створив!

– Симптом не хвороба. Треба шукати нових форм. Усе таке мінливе. От ми, сидимо разом, п’ємо каву, сміємось. А де будемо за рік? – Роман обвів поглядом товариство. – Барон поїде робити військову кар’єру в Австрії. Я матиму практику в якомусь Богом забутому кутку. Брат ще вчитиметься. Пані Ядвіга бавитиме дитину. Шандор до Будапешта повернеться й малюватиме там. Хіба тільки дівчата – якщо вступлять – навчатимуться тут, у консерваторії. І Матей викладатиме в університеті. Друзі, мені з вами сумно розставатися.

Роман казав ніби й жартома, але ніхто вже не сміявся, і промову він закінчив пропозицією:

- Тож випиймо цю каву не просто так, а за нашу дружбу!
- Кава з тостом! – засміялася Дора.
- Ні, з тістом! Тобто з тістечками!
- А «Чорний квадрат» можна замалювати.
- Або просто забути про нього...
- Змінімо тему.
- Пані Ядвіго, а ви про що хотіли б поговорити?

Кравчиня трохи розгубилася. Її біле обличчя прикрасили червоні плями рум’янцю:

- Не знаю... Про кіно... Чи про танці...
 - То який фільм вас так захопив?
- Ядзя опустила очі й знітилася:
- «Волоцюги»^[9]...
 - О!
 - Неперевершено!
 - Ха-ха! – розвеселилася компанія.

А Роман тихенько заспівав куплети, що звучали в цьому фільмі:

Niech inni se jada gdzie mogą, gdzie chcą —
Do Wiednia, Paryża, Londynu...
A ja się ze Lwowa nie ruszę za próg!
Za skarby? Ta skarz mnie Bóg!^[10]

Веселу мелодію підхопили Магда й Матей:

Bo gdzie jeszcze ludziom tak dobrze jak tu?
Tylko we Lwowie!
Gdzie śpiewem cię tulą i budzą ze snu?
Tylko we Lwowie!^[11]

Перехожі всміхнулися. Здавалось, і їхні кроки, і нечутний плескіт підземної Полтви додають простенькій мелодії мудрості та елегантності.

Вечоріло. Післядощові хмари розійшлися напрочуд швидко. Місто було залите соковитим світлом кольору перезрілого персика. Промені наскрізь просвічували старовинний собор з високими вузькими вікнами. Пахло м'ятною свіжістю. З листя, з вигинів металевих візерунків, з кам'яних виступів звисали і все ще не спадали останні краплі, виблискуючи прозоро-персиково.

VII

Кася страждала відверто й демонстративно. Навіть сльози на очах проступали. Пан доктор першим звернув на це увагу:

– Касю, у вас знову якась трагедія?

Кася, спритно розставляючи тарілки й наливаючи всім супу, почала ґрунтовно розповідати:

– Два тижні тому Франя – ота кравчиня, що над крамницею Цукермана, – позичила в мене ножиці. Сказала, що свої віддала гострити. А в мене ж які? Ще матусині – їм ціни не можна скласти! Учора заходилася краяти нові фіранки. Іду до Франі по ножиці. Кажу: мені треба ножиці. Вона простягає мої й каже: бери, ріж, тільки щоб недовго, а то в мене роботи – гибель, самій потрібні. Як вам це? Наче вони не мої! Я так здивувалася, розгубилася. Вона замість подяки ще й мої ножиці привласнила! І що тепер маю робити? Це ж мої ножиці – від матусі лишилися. Вони для мене – скарб! А Франька собі загарбала. Ще й наказує!

Кася гірко заплакала, втираючи обличчя краєчком скатертини. Пані докторова, яка вже сіла до столу шокована, не могла й слова вимовити. Натомість Свідзинський відразу зміркувався:

– Заспокойтеся, мила. Чи варто вдаватися в розпач через такі дрібниці?

– То для вас вони... – тихенько схлипнула Кася й зараз-таки змовкла, натрапивши на здивовано-незадоволений погляд пані Зосі.

А доктор спокійно вів далі:

– Це все легко залагодити. Я дам вам хороші ножиці й подаруєте тій злодійкуватій Франі від мене. А свої заберете, якщо вони вам такі дорогі.

– Дякую, пане, дякую! – Кася враз повеселішала. – От зразу видно розумного чоловіка. Ви ніколи поганого не порадите.

– А що то за Франя там оселилася? – досить байдуже спитала Магда. – Чи добра вона кравчиня? Бачу, туди пристойні пані почали вчашати.

Кася відповіла, нарізаючи хліб на буфетному столику:

– Та не знаю, я на моді не розуміюся. Ніби добре шиє. Я бачила, як у неї...

– Про це потім. Добра кравчиня, що не має ножиць? Нонсенс, – урвала пані Свідзинська. – Помолімося перед обідом.

Пан лікар зітхнув. Він ніколи не приховував своїх ліберально-антиклерикальних поглядів, але слухняно встав і склав пальці на животі.

Пані Свідзинська не дарма була незадоволена прислугою: Касю ще вчити та вчити. Простіше було б пошукати іншої, досвідченішої служниці. Але в кого ще знайдеш таку нестримну енергію, таку невтомну працездатність і вміння робити кілька справ одразу? До того ж помилок вона припускається дедалі менше. Може, зрештою, робитиме все як слід...

Від таких невтішних думок пані Зося аж зуби стисла замість їсти. І помітила, що Магда також сидить зі стуленим ротом. Але розпитувати за столом не стала.

Проте Магда побивалася не через жалощі до служниці. Вона згадувала випадково почуту вранці в консерваторії розмову.

Недобре вийшло, недобре з усякого погляду. Вона вже згортала свої ноти й прощалася з пані Левицькою, коли це до навчальної кімнати зайшла нова викладачка кафедри фортепіано Меланія Байлова. Магда поспішила вийти, щоб не заважати. Вона не мала наміру підслухувати. Просто випадково нещільно причинила двері, просто зупинилася в коридорі, щоб акуратно скласти в сумці свої речі. І почула, як одна викладачка сказала другій:

– Ви помітили, що в Дори техніка майже досконала? Це талант! Незаперечний! Що скажете? Багато працює – і ось результат!

– О, ми ще про неї почуємо! – пролунав у відповідь задоволений хвастливий голос. – Грає майже досконала. Вам пощастило з ученицею.

– Те саме я можу сказати про Дарію Кравцеву. Ці дівчатка – наша надія. Якщо швидко заміж не повиходять...

– Це ви на Магду Свідзинську натякаєте? Гарна дівчина, а буде лише доброю акомпаніаторкою, не більше.

– Така у вас думка про неї? Дуже ледача. Їй би хоч трохи серйозності, наполегливості...

Далі Магда не слухала. Прожогом кинулася надвір. І дарма, бо почула б далі:

– Навіть коли грає простенький етюдик, повірте, мені з очей сльози виступають. Ледве стримую... Звідки в неї це? Навіть на технічні помилки не зважаю... Це від Бога! Цього годі навчити. Ви й самі краще за мене знаєте. А техніка? Буде більше працювати – і Дору вашу пережене. Я вже чаруюся її грою. А ви? З насолодою слухаєте Дарину? Отож-бо й воно!

На жаль, Магда не почула цих дифіраблів, а тому в її голові почав складатися хибний план подальших дій: що робити, щоб не розлучитися з Матеєм.

Накрапав невеликий дощик, а вона не взяла парасольки. Проте так навіть краще: охолоджувалося розпашіле обличчя, не видно сліз.

Значить, Дора та Даринка – здібні й талановиті, а вона може бути лише акомпаніаторкою. Магда небезпідставно сподівалася, що саме її вважали за найперспективнішу з фортепіанного відділу. Помилялася... Що ж тепер робити? Кидати навчання?

Тому й не було в неї апетиту.

Відразу по обіді Магда сказала, що має терміново піти до бібліотеки, і поспішила з дому. Сірий день, сіре небо. Ще не пізно, але, здається, вечоріє.

Підняла голову, щоб глянути на вікна нової кравчині. Там уже світиться. Старанна. Може, і справді добре шиє. І ходити далеко не доведеться. У світі є багато втіх, крім музики. А найбільше щастя – Матей. Він любить її такою, як є. Не за музичні успіхи.

І Магда всміхнулася. Пішла швидше. З низьких хмар зрідка падало кілька крапель, але справжнього дощу вже не було.

Дівчина любила самотні прогулянки навмання, без мети. На таких прогулянках вона набиралася сили й енергії. Місто вабило й заспокоювало її. Наче знов і знов розповідаючи незвичайні історії, промовляло до неї різними мовами.

Можна тисячу разів проходити повз каплицю Боїмів – і ніколи не набридне її кам'яне різьблення. Можна щодня милуватися площею Ринок – і ніколи не роздратує її велелюдність. Хочеться знов і знов обходити товстостінний Арсенал, підніматися до Високого Замку, тихо блукати Личаківським цвинтарем, дивитися на застромлені в небо верхівки костелів! Кожна епоха залишила тут свій слід: і містична

готика, і розкутий ренесанс, і примхливе бароко, і монументальний класицизм, і сецесійний модерн. Жити у Львові – жити водночас у різних епохах, у всьому їхньому розмаїтті, і ніколи не відчувати несполучності, дисонансу, еkleктики – усе вживається тут мирно й гармонійно. І люди здаються частиною міста, як і вигадлива ліпнина фасадів, як неповторність незчисленних левів.

Сьогодні назустріч траплялися найрізноманітніші типи! То пані з розкішним хутряним боа на плечах у супроводі елегантного кавалера, то стримана черниця, то ціла компанія євреїв з бородами та пейсами, у чорних крилатих капелюхах, то моложава матуся з двома кислотицями гімназистами, то селянка, досить тепло вбрана, але боса, то маленький хлопчик зі скрипкою у футлярі, то двоє підозрілих молодиків – чи батяри, чи просто нечупари... Надумала їх обминути, перейшла на інший бік вулиці й лише тоді побачила товаришок з консерваторії – Дору та Дарію, які дружно простували назустріч. Про вовка помовка...

Магда відзначила подумки, що її подруги не тільки талановиті, а й по-справжньому вродливі дівчата. Обидві – чорняві, тільки Дарина мала світлі очі й гострі, аскетичні риси обличчя, а Дора – класична красуня, кругловида, з навдивовижу правильним профілем, величезними чорними очиськами й довгими– довгими густими віями. Недарма ж проноза Шандор умовляв її хоч трохи побути його натурницею!

– Магдо, як добре, що ми зустріли тебе!

– Ідемо на каву. День такий якийсь...

– Типовий львівський день!

– Ходімо з нами!

– А ти, до речі, куди збиралася?

– До хлопця?

Магді стало смішно:

– До бібліотеки.

Вони також розвеселилися:

– Встигнеш!

– Пішли до «Утіхи».

– Куди-куди?

– Та не до кіна! Це нова кав'ярня. За бернардинським собором.

– Нова? Назва якась...

- Ти ж не до назви йдеш.
- Назва як назва, не вередуй!
- Може, краще до Самуїла Райха? До Ринку недалеко...
- Йой, туди тільки учні ходять!
- Не вередуй! Не тільки!
- А ми вже не учні?

Магда видихнула з ледь помітним роздратуванням:

- То нас кава цікавить чи товариство? Кава!
- Товариство! – відповіли Дара й Дора майже одночасно і засміялися.

- Якщо кава, то ходімо в «Рому». Там стільки всяких сортів!
- Магдо, ми хотіли саме в «Утіху». Подивитись, як там.

І вона погодилася.

Утрюх вони пили непогану-таки каву. Дівчата жартували, згадували Магдиних братів, заздрісно натякали на закоханого в неї Матея Бацевича. Магда заспокоїлася на думці, що заміжній жінці найкраще бути акомпаніаторкою, не більше. Але Дарії Кравцевій та Дорі Рапопорт про це не сказала. Лише призналася:

– Почула сьогодні випадково, як Левицька з Байловою вас нахваляли. Станете відомими піаністками – мене не забувайте.

– От скромниця знайшлася! Та ти серед нас – найкраща, і сама це знаєш, – чорні Дорині очі не вміли брехати.

Невже вона так думає?

А Дара зітхнула:

– Ох, а мене Байлова лаяла сьогодні. Я й справді не дуже добре підготувалася.

- Що ж ти робила? Га-а-а? Кажи, як на сповіді!
- Та ну вас! Просто полінувалася. Погода така...
- А звуть погоду Олександром...
- Неправда!
- Дивись, почервоніла! Правда!
- Помиляєшся, Дорочко. Це Магда закохалась, а я... Мені на таке часу нема!

– Ти й справді не про хлопця мрієш, а про славу?

– Схаменися! Про яку таку славу?

– Про ту, що над фронтоном Опері – з крилами й золотою гілкою.

Дара зітхнула:

– Рано нам у перший рік навчання про славу думати...
– Краще про танцювальні забави та карнавали! Ви чули, які бали й бенкети в літературному клубі вирують?

– На Коперника?

– Авжеж.

– От би хто запросив...

– Молода ти ще по бенкетах швендяти!

– Там не швендяють, а розкошують.

Подруги піднесли настрій Магди, і додому вона прийшла майже спокійна. Уже повернувши на свою вулицю, згадала, що так і не навідалася до бібліотеки. Нічого, іншим разом.

На сходах почула, як батько голосно й сердито каже:

– А все тому, що в нас батяри й кримінальники – трохи не народні герої! Робінгуди місцеві! Занепад моралі, панове! Скажи Касі, щоб менше крутилася серед симпатиків совітського інтернаціоналізму, то й не буде їй такого... – побачив Магду й зблиснув усмішкою Савонароли^[12].

– Тату, що трапилось?

– Нічого особливого. Менше треба по різних гадючниках вештатися!

– А хто вештається? Кася?

– І вона також, але їй можна вибачити. Дівчина з села, ще не оговталась. А от тебе з Марекком бачили в непристойній ресторації – то вже казна-що!

– Хто це бачив? Коли-то Марек поїхав!

– Ти не крути, донечко, а добре подумай.

– Так, це, мабуть, пан Штаубе нас запрошував... Я вже й забула.

– А люди пам'ятають, – батько насварив її пальцем і пішов до кабінету.

Мати зітхнула:

– І не рада, що розказала...

– А що? Кася щось натворила?

– Ой, та нічого! Образили її вчора в кінотеатрі, та й по всьому. Я тобі коли ще казала: до того «Пасажу» пристойні люди не ходять! Щоб ані ногою туди!

– Коли це я в «Пасажі» була? Ромчик казав: там шапки здирають та у футбол ними грають.

- Отож.
- То куди ж іти?
- У «Гражину» або в «Казино».
- А в «Коперник»?
- Теж можна. Там пристойна публіка.
- А з Касею що?
- Тобі того не треба знати, донечко.

Цікава Магда не заспокоїлася, доки не розпитала Касі. А потім сміялася потихеньку у своїй кімнаті, бо під час кіносеансу хтось справив малу потребу в кишеню Касиноного пальта.

- А ти? Нікого не покликкала на допомогу? – здивувалася Магда.
- Що я мала – алярм кричати у темряві? А що, як поруч – його спільники?

Найбільше служницю хвилювала доля її пальта.

- Нове-новісіньке, – розповідала пошепки, озираючись, щоб не почула пані Свідзинська. – Я його тільки три роки носила. До вас прийшла в самому жакеті. Змерзла – страх! І коли ж воно висохне, як весь час дощить? Що мені тепер – мерзнути?

Показала вона Магді й ножиці, що їх подарував пан лікар, – медичні, німецькі, напрочуд зручні.

- Ну, чи варта Франька такого добра? – бідкалася служниця. – Я, мабуть, собі їх залишу.

– А як же фамільні?

– Та ці ж краці! Я ще добре подумаю.

Насміявшись, Магда понесла Касі на кухню своє стареньке півпальто, сіре, кашемірове. Не мерзнути ж дівчині через те, що ще не призвичаїлась у місті і стала жертвою безсоромних шибайголів!

Катерина зраділа:

- Яка краса! Тільки-но почищу своє, доведу до ладу, я вам поверну ваше, панно. Красно дякую!

– Ну, що ви, панно Касю, невже гадаєте, що я його носитиму? Воно торік вийшло з моди. Забирайте собі.

– Вийшло з моди? – здивувалася служниця. – Та ця матерія... Це ж кашемір... Ця тканина ніколи не вийде з моди. Дякую, панно! А пані Зося не лятиме вас?

– Пані Зося має багато інших причин мене ляяти, але, повір, не через це дрантя, – Магда не стрималася й розсміялася.

Кася почувалася трохи скривдженою, але з пальтом розлучатися не захотіла, вдало поповнивши свій небагатий гардероб на заздрість товаришкам – таким самим служницям. Бо, заощаджуючи кожную копійку, дівчина йшла до омріяної мети – повернутися до рідного села газдинею.

Допізна Магда не могла заснути. Стояла біля вікна й думала про Матея, про Касю, про підслухану розмову.

VIII

– Ідіть, Касю, та менше слухайте пліток, – пані Зося знову схилилася над гаптуванням.

Бідолашна ще не прийшла до тям після несподіваного весілля улюбленого молодшого синочка й весь час була не в гуморі.

Однак служниця вже побачила те, що її цілком удовольнило: спочатку хазяйка ледь помітно зблідла, але потім на її щоках поволі розквітли червоні плями гніву. Катерина добре спланувала й відіграла безкоштовну виставу для одного глядача. А було це так.

Поливаючи квіти, дівчина важко зітхала і скрушно хитала головою.

– Касю, маєш знов якісь неприємності? – звично й байдуже запитала пані Зося.

«Я? Ні, ясновельможна пані. Це ви маєте з вашою вельмишановною родиною якісь неприємності», – втішено подумала служниця і спочутливим тоном заговорила, заходившись витирати з меблів порох:

– Люди на ринку таке верзли, що сором слухати!

Кася знову підійшла до вікна й почала старанно витирати підвіконня, на яке з квітів чомусь потрапили крапельки води. Ледь помітні. Навчена служниця вже не лила стільки, щоб струмки бігли по фарбованих білих дошках та стікали водоспадами по стінах.

– Якщо сором, то навіщо слухати? – хазяйка, всиляючи нитку в голку, сердито глянула на дівчину.

– Та це ж Ганка – землячка, з нашого села. Вона в баронів фон Штаубе служить.

Пані Зося почала гаптувати повільніше.

– Розказувала та Ганка таке, – і слова потекли з Касиних уст, як колись раніше струмки з квіткових горщиків. – Учора приїхав старий барон і заходився лаяти сина, що... Забула слово... – хитра Кася примовкла, але, не дочекавшись від пані репліки, змушена була пригадати те чудернацьке слово сама і проговорила його з такою приємністю, наче в роті намастили медом. – Мезальянс! І що воно таке – цей мезальянс? А ще кричав, що ніколи не дозволить синові одружитися, бо в баронів фон Штаубе не така традиція в родині, щоб

казна з ким одружуватися. Так тільки простолюдини чинять, а вони мають етикет.

Кася з насолодою повторила звучне слово, нове для свого лексикону, і, гордо підтерши підлогу біля килима, попрямувала до дверей.

– Касю, – спокійним голосом зупинила її хазяйка, – я впевнена, що в обов'язки твоєї подруги не входить шпигувати за хазяями та підслухувати чужі розмови. Це по-перше. А по-друге, тобі теж не завадило б трохи менше плескати язиком. Навіщо на ринку обговорювати своїх хазяїв, які дали вам роботу і чий хліб ви їсте? А тепер іди, готуй вечерю і подумай над тим, що я тобі сказала. Для будь-якої служниці мовчання – золото.

Задоволена Кася тихесенько причинила за собою двері й не змогла стримати переможної усмішки на своєму гарному, біленькому, як у справжньої панни, обличчі. Її задоволення стало ще більшим, коли вона почула, як ображений гонор застукав підборами по сходах: засмучена новиною пані Зося поспішала до чоловіка, у його медичний кабінет, сподіваючись, що пацієнтів там уже нема і вона зможе поговорити з ним віч-на-віч.

«Яка ж ти розумниця, Касю, – похвалила себе подумки підступна служниця. – Будеш ти ще газдинею! Неодмінно будеш! І тобі теж ручку пани цілуватимуть, цукерками пригощатимуть, компліменти казатимуть. Пораду мені дали менше говорити, а я вам і не все розказала». І Кася з приємністю згадала Ганнину історію, як скривджений баронів син кричав, що однаково зробить по-своєму, і як грюкнули ні в чому не винні двері, і як весь вечір старий барон просидів біля коминка, безпорадно дивлячись на вогонь та прислухаючись до звуків за вікном – чи не повернеться неслух?..

Катерина чомусь зітхнула й заходилася мити посуд. Маленька пташка, швидко тріпочучи крильцями, завмерла в повітрі навпроти кухонного вікна, поруч із шибкою. Лише на кілька митей – і майнула вгору. В Катерининому селі казали, що то – до новин.

Так, новин тут вистачає.

IX

Не чекаючи нічого лихого, а, навпаки, сподіваючись знову побачити Магду, барон радо натиснув гудзик дзвіночка, тримаючи в лівій руці розкішний букет червоних троянд. Він ніколи не приходив до дівчини без квітів, бо вірив, що квіти красномовніші за слова. Ніхто не відгукнувся, і хлопець натиснув дзвоник знову, протримавши довше, ніж перший раз. Що ж удієш, служниця – ледача сільська дівка, ні до чого не вдатна! От тільки навіщо таку неробу тримати? Мусив дзвонити втретє, але не встиг натиснути гудзика, як двері розчахнулися – і замість Касі на порозі з'явився сам доктор. Чемно привітавшись, пан Свідзинський запросив Генриха на чоловічу розмову.

Здивований барон піднімався сходами за доктором і сушив собі голову над темою розмови, обережно тримаючи квіти поперед себе.

– Повірте, Генриху, мені дуже неприємно, але я не можу нехтувати правил етикету й мушу попередити вас особисто. Мої сини поїхали до університету. Тож удома – тільки донька. Ваші візити відтепер будуть дуже недоречними й компрометуватимуть Магду. Ви розумієте, бароне фон Штаубе, що ми стоїмо на різних щаблях суспільної ієрархії. Я не забороняю вам приятелювати з Романом і Марекком, але доньку позбавте свого товариства. Магда – ще зовсім дитина. Ми з дружиною маємо великі плани щодо її майбутнього. Ви знаєте, що вона навчається в консерваторії. Навчання забирає багато часу й сил. Як я розумію, вам також не потрібні серйозні стосунки: люди вашого кола дуже рано не одружуються. Чи не так? Тому я дуже вас прошу більше до нас не приходити. Зрозумійте мене правильно: мені не однаково, якою буде репутація моєї доньки.

Доктор аристократично задзвонив у дзвіночок і дав Касі, котра миттю з'явилася на порозі, наказ:

– Проведіть барона фон Штаубе.

І нещасному баронові нічого не лишалося, як розкланятися з доктором, наче з добрим приятелем. Він спускався сходами й обережно тримав букет, зайвий, недоречний, і через ті квіти відчував себе театральним героєм-невдахою. Приголомшений суворим монологом доктора, отямився вже надворі. Йому здалося, що все місто

глузує з нього, з його великих сподівань на щастя, з цих невинних троянд, які хотілося кинути до смітника. Ступив крок від негостинного будинку. Відчув подих крижаного вітру. Місто розляглося реготом, виблискуючи кожним вікном, кожною вітриною.

Генрих рішуче повернувся й знову натиснув на гудзик дзвоника. Знову довго чекав, аж поки двері відчинила служниця. Простяг їй букет і звелів:

– Передайте пані Зосі.

Авжеж, саме їй, бо досі відчував: пані – єдина його спільниця в цій пихатій родині. Вона не безсердечна, як старий дантист, не глузлива, як Магда та її зарозумілі брати. Ця вихована, стримана жінка завжди зичлива до нього. Вона – єдина надія повернути все, як було взимку, коли він вільно приходив до дівчини, залишався вечеряти, сидів біля неї та перегортав сторінки нот на пюпітрі, чарувався її музикою, водив Магду й пані Зоєю до театру.

Кася кивнула, обережно прийняла троянди; двері зачинилися – і барон опинився сам на сам з глузливими очима міста. Він ішов тротуаром, гонористо тримаючи голову, і ловив на собі зацікавлені погляди незнайомих людей, що неначе знали, якого страшного фіаско він зазнав: йому відмовили, йому заборонили бачити кохану дівчину, через яку вперше в житті полаявся з батьком. За що? Що він зробив? За що його так покарано? Підступні сльози з'явилися на повіках. Восанне він плакав десять років тому, коли впав з коня, сильно забившись і зламавши праву ногу. Жахливий фізичний біль видушив сльози, проте батьків голос заспокоїв: «Чоловіки в нашій родині ніколи не плачуть. Потерпи, по доктора вже послали».

Але тепер горіла-палала образою його душа...

Чому його виставлено? Насилу зібрав думки, і ланцюжок останніх подій, пройшовши крізь його аналітичний розум, привів до служниці: тільки вона могла чути його сварку з батьком. І все відразу розвиднилося, стало зрозумілим. Ця пліткарка рознесла новину. Отже, все місто знає, що він хоче одружитися проти батькової волі, і Свідзинські просто не захотіли бути в центрі цього скандалу. А його життя закінчилося.

На сусідній вулиці проскреготав трамвай. Кинутися під колеса, та й по всьому? Якось нешляхетно...

Повернув за ріг і відчув свіжий повів.

Ох, Львове, кожна вулиця твоя має свій клімат!

Барон сумно підморгнув лев'ячій морді, що люто оскалилася між вікнами другого поверху. О, ці незчисленні леви! Кожен з них ніби нечутно промовляє назву міста, щоб запам'яталася навечно. Тут треба бути левом, щоб полонити серце дівчини. А він... Він, найімовірніше, з породи вірних псів. А Магда? Кішка? Ні, лисиця! Хитра, підступна. Ніколи не знаєш напевно, що в її голові. Зеленоока мідноволоса красуня... Як жити без неї?

Поряд з кафе залунало новомодне танго, і Генрих, піддавшись раптовому пориву, зайшов до маленької ошатної зали, де в куточку троє музик в однакових смокінгах щось вигравали, не приховуючи на щасливих обличчях утіхи чи то від музики, чи то від свого чудового шаленого життя. Майже всі столики були ще вільні, а на майданчику танцювали дві пари. Танцювали невпевнено, але дуже старанно виводили малюнок танцювальних па. Він дивився на танцюристів і прислухався до слів пісні. Акордеоніст вимовляв кожне слово чітко й пристрасно:

Ще раз поглянути на тебе,
З тобою стрінутись ще раз,
Побачить, як зірки засяють в небі
В осінній день, як тільки день погас...

Генрих пив вино, а жагучий голос наче звертався саме до нього:

Прийде ще час, коли затужиш ти за мною.
Прийде ще час, коли згадаєш наші дні.
Може, тоді любов ти зрозумієш мою,
І, може, за ту любов вдячна будеш мені.

Це палке танго з простенькими словами стисло йому серце таким болючим жалем за втраченими надіями, такою журбою за Магдою, що на очі набігли сльози. Тож баронові довелося повернути обличчя до вікна. І цієї миті він побачив за склом Магду, – Магду, що не йшла тротуаром, як решта людей, а летіла, не торкаючись ногами землі, дивлячись в одну точку на розі двох вулиць – туди, де стояв Матей Бацевич у своєму немодному дешевенькому пальті та стоптаних черевиках. Стояв, чекаючи, не поспішаючи назустріч, з поблажливою й трохи глузливою усмішкою.

Барон бачив, як дівчина підлетіла до цього зарозумілого «великого хіміка», підхопила його під руку, притиснулася не зовсім пристойно – і вони попрямували до центру, жваво перемовляючись. А тоді Генрих знову почув мелодію танго, яка тепер шматувала його серце в тисячі разів дужче, і він, охоплений люттю, щосили гупнув кулаком по столу. Благально задзеленчав посуд – підскочив офіціант і чемно запропонував викликати для пана таксі.

* * *

Молодий барон фон Штаубе не пам'ятав, як дістався своєї квартири. Він щосили штовхнув служницю, яка квапливо відчинила двері, у куток передпокою. Бідолашна вдарилася головою об стіну, ненароком убрикнула його і звела на барона повні жаху очі. Але барон осипав її страшною лайкою, чого сам від себе не сподівався, а наостанок пообіцяв відрізати задовгого язика й дав такого ляпаса, що в дівчини під носом ту ж мить з'явилася цівочка крові. Боронячись, Ганка затулила голову руками, але дарма: пана в передпокої вже не було.

За кілька хвилин у його помешканні щось сухо клацнуло.

А наавтра містом поповзли чутки, що єдиний син барона фон Штаубе намагався розлучитися з життям, проте дивом лишився на цьому світі й уже видужує. Служниця Ганка все заперечувала й навіть подрузі Касьці правди не казала. Тільки потверджувала, що молодий барон занедужав, і тому його лікували в шпиталі, а невдовзі він поїде до санаторію поправити своє дорогоцінне здоров'я. На цьому наполягає старий барон. І навряд чи вони коли-небудь повернуться до міста.

Х

Дві поважні жінки зайшли в кафе неподалік консерваторії. Пані Зося поспішала і не мала наміру затримуватися: на душі щось шкрябало й застерігало від раптового спілкування, але Муся так умовляла, напосідала, що нічого не лишалось, як погодитися. Колись були близькими подругами, разом водили доньок до однієї вчительки музики, разом раділи їхнім успіхам, а потім, коли Мусина родина переїхала в передмістя, майже у Винники, палка дружба поволі вичахла. Навіть ніколи не телефонували одна одній: багато клопоту, не до розмов.

Примостившись за дальнім столиком біля вікна й чекаючи замовленої кави, жінки спочатку перекинулися звичними питаннями про здоров'я рідних та навчання Зосиних синів. Пані Свідзинська дратувалася, що марнує час, але аромат і смак кави її заспокоїли. Вона всілася зручніше, відкусила трохи улюбленої крихкої шарлотки, розслабилась і почула пристрасний Мусин монолог, який знову змусив її напружитися й приховати справжні почуття та думки. Колишня подруга, емоційна й неделікатна жінка, із трагічними інтонаціями поганої акторки, говорила тихо, але Зосі здавалося, що від звуків, які вилітали з Мусиного рота, в неї лопнуть барабанні перетинки:

– Як ви дозволили? Як? Пані Зося, я цього ніколи не збагну! Магда мала таку чудову, блискучу партію, а ви зі Станіславом дозволили їй усе зіпсувати. Коли моя Дорочка розповідала, що ви відмовили баронові, мені на голові волосся ворушилося.

– Магда не кохає барона, – пані Свідзинська ледь спромоглася вставити бліду, безпорадну репліку в цей викривальний прокурорський монолог.

– Не кохає? Що ця дівчина у свої сімнадцять років може взагалі знати про кохання? Авжеж, дитина може помилятися, але де були ви, батьки? Як ви посміли. Дозволили доньці зіпсувати таке майбутнє!

Пані Рапопорт звернула нарешті увагу на сиротливе тістечко й каву, що холонула на столику, а тоді, зробивши невеличку паузу, заходилася смакувати вершковий крем зі шматочками ананаса. Натомість Софії Свідзинській геть пропав апетит.

Десь поблизу дзижчала муха й билась об скло. У пристойних закладах такого не мало б бути.

Підступна Муся, не дочекавшись відповіді, вже трохи спокійніше додала:

– Якби моїй Дорі трапився такий чоловік, то я її залізною палицею погнала б заміж, не вагаючись і миті. Хоч у моїх планах її сценічна кар'єра. Не можна такий талант заривати в землю! Недарма ж ми з вами, любенька пані Зося, змалечку мучили дівчаток тими етюдами? Я ж пам'ятаю: ваша Магдочка також почала грати з п'яти років. Але й родинного щастя не слід відкидати, дарма що блискуча партія може перекреслити всі плани. Ви згодні зі мною, любесенька Зосенько?

«Змія, справжня змія, – подумала Зося Свідзинська. – Ще мене вчитиме! Думає: чоловік забагатів, то й ноги об людей витирати вільно. Я їй цього не подарую». Але відповіла з солодкою усмішкою:

– Пані Мусенько, не ятрить мого серця... Ви говорите, не відаючи всіх обставин. Тут нічим не можна було зарадити... Є багато нюансів. Не знаю, що вам наплела Дора з Магдиних слів, але все було не таким очевидним, як видається на поверховий погляд.

Зосі пригадався останній величезний букет троянд від сердешного залицяльника, якому вона спочувала всім своїм материнським серцем.

Авжеж, поверховий погляд! На поверхні – майже водевільна ситуація з чужими амбіціями, надіями та розчаруваннями, з упертою донькою, якій несподіваний знайомиць, три дні, як товариш синів, невдаха-хімік (пані Зося чомусь вважала його за невдачу) запав в око. Але найголовнішого паня Зося нізащо не скаже Мусі: як вона бідкається долею Магди, як боїться, що та поєднається з Матеєм, недужим, приреченим через хворобу на коротке життя. Не стане Матея, і донька залишиться сама, у тій нещасній долі... Ах, вона й сама розуміла те, що підказувала Мусі прадавня єврейська мудрість! Але хіба скажеш це чужій людині? Думаючи так, промовила світським тоном:

– Та годі вже про Магду. Розкажіть краще, як вам ведеться? Чоловік уже третю крамницю відкрив? Справді? І як він угадав – торгувати солодощами?

– Ви думаєте, маленькі цукерні дають великі прибутки? Де нам конкурувати з «Фортуною новою»? А нову «Русалку» на Руській бачили? Ото крамниця!

– Еге ж, люди охочіші стали до смаколиків, – пані Софія геть не цікавилася торгівлею, але дуже не хотіла повертатися до попередньої розмови. – Ви тільки уявіть, моя прислуга збирає обгортки від шоколаду! Оті, з гетьманами!

– А, знаю, знаю! Серія «Солодка історія України».

– З такими шоколадками й «Просвіти» не треба!

– Кожен своє робить...

– Так, цукерні процвітають. І ваша, сподіваюся, теж.

– Ой, то всім тільки здається, що воно на краще повернуло, а насправді... Ви ж знаєте, єврейське щастя як горох при дорозі: хто не йде, той скубне.

Звісно, пані Свідзинська їй не повірила і змогла помститися лише тоді, коли звернула увагу на потемнілі передні зуби любої Мусеньки:

– Приходьте до мого чоловіка. Він допоможе.

Повернулася додому з зіпсованим настроєм. Не треба було пити з Мусею кави.

XI

Пані Зося не повірила власним вухам:

– Ти відмовила баронові через його руки? Він натякав на одруження, а ти відмовлялася, жартувала і глузувала з нього? У нього пітніють долоні – і це єдина вада, через яку ти вчинила так легковажно?

– Матусю, це ж не я, а татусь відмовив Генрихові! Це він заборонив йому до нас приходити, і ви краще за мене знаєте, чому батько так учинив. Йому ніколи не подобався барон. Згадайте, він називав його зарозумілим прусаком. Чому ви звинувачуєте мене?

Магда опустила очі до чашечки чаю. Сьогодні вона не бачила Матея. Не вийшло. І сум за коханим ятрив їй серце. А вечірня розмова з матір'ю зіпсувала настрій ще більше. Чомусь вона завжди заводила неприємні розмови саме за столом.

– Барон тебе в ролі чоловіка не вдовольняв, – вела далі пані Зося, не звертаючи уваги на доньчин стан. – Добре, нехай так. Він поїхав – і сліду не лишилося. Нехай буде по-твоєму, але затям: якщо не за барона, то й ні за кого іншого поки ти заміж не підеш! Сьогодні вранці, коли ти була на уроці, приходив свататися пан Бацевич, і ми з батьком йому відмовили. Насилу ноги соває. Де йому, бідолашному, утримувати родину! Які можуть бути заручини з таким хворобливим чоловіком?

Коли б пані Зося не розглядала тістечка, то побачила б, як зблідла Магда, як ледь стримала в очах сльози, як уперше подивилася на матір з осудом і непокрою, хоч і змовчала. Але в душі все волато: «Ні, матусю, ні, моя любесенька! Я сама оберу собі долю! Може, пан Матей і житиме недовго! Тоді кожна хвилина щораз цінніша! Отже, якнайскоріше треба бути разом! Годі гаяти час! Я не можу без нього жити, і немає в світі такої перешкоди, якої б я не здолала на шляху до нього!»

До їдальні зайшов пан Свідзинський, щойно повернувшись з лікарні, куди його запрошували на консилиум. Він одразу відчув напружену атмосферу. Донька кинулася до нього, зачепила край скатертини, і філіжанка з рештками чаю покотилася по підлозі.

– Тату, це правда? Пан Матей приходив, а ви... Ви його образили! Як ви могли так учинити зі мною? Не питаючи мене, чи хочу я вийти за нього, чи ні?

Батько обняв доньку за плечі, дістав носову хустку й витер сльози, які полилися прозорими струмками, наче прорвало загату болю:

– Люба моя Магдусю, невже ти думаєш, що ми з матір'ю тобі вороги?

– Чим же завинив пан Матей? Ви ж самі казали, що він дуже порядний, розумний і гідний чоловік?

– Я й не відмовляюся від цих слів, але одружуватися йому не слід: його хвороба прогресує, – батько говорив спокійно, буденно, сідаючи до столу й беручи ткану серветку, виделку та ножа. – Навіщо виходити заміж у сімнадцять років. Щоб у вісімнадцять стати вдовою? Ми з Зосею не можемо цього дозволити. Ти ще дитина. Ти закохана, але, повір мені, закоханість – це не кохання. Ти захоплена чоловіком, набагато старшим від тебе, досвідченішим, яскравішим. Не заперечую, що пан Бацевич дуже обдарований, але це не значить, що тобі треба поспішати до вінця.

Він закінчив монолог і взявся до їжі.

– Яке може бути кохання в сімнадцять років, коли ще немає ні досвіду, ні освіти? Невже ти не розумієш, що поєднувати навчання в консерваторії з родинними обов'язками неможливо? – сердито сказала мати, відставила від себе чашку з недопитим охололим чаєм, підвелася, ступила до батька і сперлася руками на спинку його стільця.

Тепер батьки завмерли в монолітній єдності проти легковажної доньки.

– Мені шкода, що сам пан Бацевич цього не розуміє, – вела далі мати, обпікаючи Магду поглядом. – Проте я здатна зрозуміти його егоїзм, його здоровий чоловічий егоїзм. Може, він і сам не усвідомлює небезпеки своєї хвороби. І чи думає він про тебе?

А тато додав:

– Доню, одна річ – поховати нареченого, коханого, а інша – рідного чоловіка. Чи зможеш ти це витримати, пережити? Чоловік і жінка – два тіла, але одна душа.

– Стасю, що ти кажеш! Яка жінка?! Який чоловік?! Магдо, викинь дурниці з голови! Ми ніколи не дозволимо тобі навіть заручитися з чоловіком, який однією ногою стоїть у могилі!

– Мамо, як ви можете таке казати? За що ви зі мною так? – Магда знову розплакалася.

Пан Свідзинський озирнувся на дружину і – не кинувся втішати доньку: дівочі сльози – пусте...

Після вечері дівчина пішла до своєї кімнати, – до своєї улюбленої кімнати з рожевими шовковими портьєрами на вікні, за яким видно стіну й частини даху старовинного костелу, зі звичним коминком у кутку, обкладеним рельєфними кахлями, на яких вигравали знайомі відмалку малюночки. Присіла на ліжку, а у вухах ще лунали останні, незвично злі, слова любої матусі: «Якщо вчиниш по-своєму, ми тебе з батьком проклянемо. Тоді ти нам не дочка!»

* * *

Після холодної спартанської вечері Матей Бацевич швиденько прибрав на столі й повернувся до вчорашнього експерименту з вибуховими речовинами.

Задзеленчав дзвоник. Швидко скинувши халата й зачинивши кухонні двері, чоловік попрямував до виходу. Сьогодні він нікого не чекав до себе. Не дай Боже, поліція? Ні, неймовірно.

На порозі стояла його кохана Магда з великою валізою в руках. Вона важко дихала, вибравшись на горіще, де й містилася квартира, що її Матей винайняв за смішні гроші в батьків свого колишнього університетського товариша. Розгледівши в темряві припухлі повіки, Матей мовчки взяв валізу й обняв дівчину. Він без слів зрозумів, що це наслідок його невдалого вранішнього сватання.

Опинившись у його маленькій кімнатці, Магда рішуче проказала, наче запрялася:

– Додому я не повернуся! Коли батьки проти нашого щастя, коли вони образили тебе вранці, прокляли мене ввечері, то що ми маємо робити тепер?

– Ти голодна? Вечерятимеш?

– Ні, не голодна.

– Я тобі зараз постелю. Відпочинь. Завтра все обговоримо. А тепер мені треба на кухню: хімічні реакції не чекатимуть.

– Дай мені постіль, я сама все зроблю.

Матей швиденько дістав пошиванку й простирадла, поцілував дівчину й помчав на кухню.

Магда по-хазяйському розвісила свої речі в шафі, постелила собі на канапі й задумалася. Вона боялася щось зіпсувати в Матеевих дослідях, тому навіть не потикалася на кухню. Хотіла дочекатися його повернення звідти, розгорнула першу-ліпшу книгу, але читати було несила. Не могла зосередитися. Вона лягла поверх ковдри й не помітила, як заснула.

Уранці її збудив знайомий аромат: до кімнати з маленькою тацею зайшов Матей. Два круасани й філіжанка чорної кави роздражнили апетит, але їжа не лізла в горло. Дівчина почувалася розгубленою. Те, що вчора здавалося зрозумілим і правильним, сьогодні бачилося вже непевним і хибним, майже помилковим.

– Чомусь не хочеться снідати...

– Ти засмучена? Нам ще вчора треба було все обговорити. Вибач, я мусив закінчити експеримент.

Присів поруч, обняв:

– Не треба нам поспішати... Ти неповнолітня... Оце думаю, як краще вчинити. Повір, я хочу все зробити правильно. Поснідай, кохана, й ходімо. Мені ще треба встигнути на лекцію. Тож не вередуй, поїж...

XII

Від ранкового дощу лишилися невеличкі калюжі й волога в повітрі. Львівські дощі примхливі й незвичайні: вони можуть лити декілька днів підряд, роблячи все навкруги вологим і сірим, а можуть налетіти зненацька, проте вже за хвилину знову засяє сонечко і місто, умите, кришталеве, знову почне всміхатися.

Було вітряно, і Магда застєбнула жакетку на всі гудзики. Вони йшли з Матеєм під руку, тільки вдвох, і відчуття близькості наповнювало дівчину тихим щастям. Не знала, куди прямують. Матей тільки й сказав: «Сюрприз!» І дівчина погодилася. Ішла за ним довірливо й беззастережно. Нарешті вона не з братами чи батьками, а з коханим.

Коли проминули пам'ятник Міцкевичу та Латинську кафедру й наблизилися до Ринку, Магда подумала, що мета їхньої мандрівки – Італійське подвір'я. Вона дуже любила це місце, збудоване коштом і заходом винахідливого негоціанта Костянтина Корнякта в XVI столітті, – острівець тиші й спокою поряд з гамірною торговицею.

Але Матей вів її далі, збентеживши розповіддю про трагічну історію з того ж таки XVI століття. У ті часи вільно було кохати тільки одновірців. Але вірменин Івашко та полька Софія порушили заборону, і львівські судді постановили спалити їх живцем.

– І спалили?

– Так.

– Але вірмени теж християни.

– То були часи міжконфесійних війн.

– А, пам'ятаю! Варфоломіївська ніч і все таке. Їх спалили тут, на площі?

– Мабуть, ні. Біля ратуші страчували тільки шляхтичів. Для простолюду шукали віддаленіших місць.

Магді подумалося, що Матей на щось натякає цією історією. На них самих?

– Це просто львівські Ромео і Джульєтта. Тільки доля їхня ще страшніша...

Урешті вони зайшли до маленької кнайпи. Чудовий аромат кави зустрів їх іще на порозі.

Магда ніяково мовчала – невже передумав? Боїться її батьків, їхньої незгоди? Або братів?

Офіціантка в середньовічному вбранні принесла дві філіжанки кави й тістечка, чемно переклала їх з таці на столик, і Магда... Сама вона трималася, але очі... Сльози навернулись і збирались от-от пролитися рясним дощем у філіжанку.

І сталася несподіванка.

Матей простяг їй потерту оксамитову коробочку. Дівчина машинально відкрила її – там лежав дивний перстень, що навіть у тьмяному світлі спалахнув діамантовим обідком навколо великого смарагда. Ціни такої прикраси Магда навіть не уявляла. Матеїв голос вона почула наче здаля:

– Це єдине, що залишилося мені від матері. Ця фамільна річ дуже давня. Їй не менш як триста років. Вона належала ще прабабці Анні. Примір.

По Магдиних щоках таки поповзли сльози, але – з радощів. Вона слухняно витягла обручку, обережно наділа на підмізинний палець – якраз! Давній ювелір наче знав, що в ХХ столітті панні Свідзинській украй буде потрібен цей коштовний перстень і що саме її наречений володітиме цим скарбом, щоб визнати Магду за свою кохану перед усім містом.

Лишилася дрібничка: треба було обвінчатися попри заборону батьків, після їхніх погроз проклясти доньку, якщо вона піде проти їхньої святої волі.

* * *

Молодий священник розгубився:

– Терміново обвінчатися? Без оголошення заручин? А як же ваші батьки?

– Я не маю батьків. Мені було три роки, коли батько загинув, а матір я поховав п'ять років тому.

– І я не маю батьків, – луною за нареченим повторила Магда й замовкла.

Її опалив страшний і чужий погляд Матея: так він на неї ще жодного разу не дивився.

Юне обличчя священника набуло скорботного виразу:

– Добре, у суботу о дванадцятій чекатиму на вас, потурбуйтеся придбати все, що треба для вінчання. І запросіть свідків та друзів.

Вони вийшли з храму, минули монастирський парк, дісталися мовчки будинку й піднялися дерев'яними сходами нагору. Матей відімкнув двері, пропустив дівчину вперед, замкнув помешкання й допоміг Магді скинути пальто. Зайшли до кімнати й сіли на невеличку софу біля вікна.

Нарешті Матей заговорив:

– Магдо, як ти могла?.. – він наче добирав слова й не міг дібрати. – Як ти могла... сказати неправду? Я ненавиджу брехню. Це єдине, чого я не вмію пробачати. Виходить, я тебе зовсім не знаю. Ти прикро вразила мене. Ти сказала неправду людині духовного сану, принизила нас обох. Як вірити тому, хто каже неправду, не моргнувши оком? І це ще не все... Як ти могла поховати своїх живих батьків? Авжеж, ти ображена на них, але це мине. Хіба ти сирота? Наші слова мають страшну силу! Я б усе віддав, щоб мої батьки були живі, а ти... Як ти могла?

Дівчина слухала ні жива ні мертва, а тоді розплакалася гірко й ображено, наче мала дитина:

– Я хотіла як краще... Я боялася, що ми не будемо разом, пробач мені... Я піду до сповіді... Покаюсь... Я дуже-дуже рідко кажу неправду, а тобі завжди казатиму тільки правду, хоч яка вона буде. Обіцяю.

Матей не витримав і обняв цю любу брехуху, бо вороття до колишнього життя вже не було. Він кохав її так, як жодної жінки за свої тридцять років ще не кохав.

XIII

Каська натішитися не могла, виконуючи звичну хатню роботу. Наспівувала весь час. Ото майте, чого гідні! З донечкою своєю вишуканою! Ну що, послухалася вона вас, по вашому зробила? Зганьбила на все місто. Служницю попереджали й прохали замкнути рота. Вона й замкнула. Тільки Ганці сказала, бо несла було таїти все в собі. Та й хоті берегти гонор своїх панів теж не мала. Отак пак! Треба було суворіше виховувати, а не дозволяти з розбещеними братами по рестораціях і театрах гуляти! Тепер на консерваторії можна поставити хрест! Великий і остаточний! Каська сама на власні вуха чула, як стара пані сказала синам, що в неї більше немає доньки – і край. Ця не пробачить, що не по-її вийшло. Дуже командувати любить.

За цими радісними думками Касю перехопив на сходах пан Свідзинський. Вона йшла від кухні з величезною господарською сумкою, міцно затиснувши в другій руці гаманця. Кася мала непереборний страх перед ринковими злодюжками: гаманця вона ніколи не клала ні в кишеню, ні в сумку, а щоб, боронь Боже, хтось не вихопив його, руку з гаманцем тримала в кишені.

– Зажди хвилинку, – пан Станіслав підійшов до неї майже впритул і заговорив пошепки. – Касю, я хочу вам дати дуже важливе доручення, але про це ніхто не повинен знати. Навіть пані Зося. Зрозуміло?

Кася дивилася на пана Свідзинського очима китайського бовванця, що стояв на полиці у вітальні, і кивнула так само, без будь-яких емоцій. Старий доктор заквапився, поспіхом сунув їй папірця й непутого конверта:

– Тут адреса і гроші. Зараз і віднеси.

– Мені по харчі треба. Часу не вистачить...

– Устигнеш. Від ринку недалеко, – сумно зітхнув пан Станіслав. – Хто ж тепер допоможе цим бідолахам, крім мене?

Надворі Кася розгледіла адресу. Справді, не дуже й далеко. Так, Магді потрібна допомога. Мучиться, нещасна, із хворим чоловіком, якого нещодавно за якусь провину ще й звільнили з роботи. Тепер і на хліб не вистачає. Що вже про ліки казати!.. Треба було думати, за кого йти. План у голові склався миттю: нікуди вона цієї купи грошей не

понесе. Звідки Магда знатиме, що батько гроші передав? Заховавши конверта на грудях, радо попрямувала до ринку.

За три дні Каська ще більше збагатіла: сама пані Зося наказала передати доньці гроші так, щоб пан Станіслав, боронь Боже, не довідався. Дурні хазяї! Прокляли, а тепер бідкаються...

Катерина була дівчина завбачлива, тому постановила собі носити непокірній донечці ці конвертики через раз. Хто рахуватиме? І ніби все передавала, старалася.

* * *

А Магда стояла перед паном Замвелем і благально заглядала йому в очі. На цього старого єврея тільки й мала надію. Інакше доведеться просити гроші в батьків.

Старий єврей дивився на доньку пана Свідзинського й раптом побачив ту, якої більш як півстоліття не було на цьому світі, – Хану. І незнищенна пам'ять повела його вузькою стежинкою спогадів. Він здивувався, що за весь цей час, як Хани не стало, забулося стільки великих подій, зустрічей, успіхів і невдач, а перше кохання пам'ятається й досі. І, мабуть, пам'ятатиметься довіку. Цей спомин спричинив у його виснаженому серці не біль, не сум, не муку, а – радість.

Згадав, яке величезне страждання огорнуло його, скоро тільки почув, що Хана – зрадниця Хана, Хана, яка згордувала ним, – померла від сухот, і ні вітчизняні, ні європейські світила не зуміли її врятувати. І йому кричало всередині – до божевілля злостиво: якби-то ти була зі мною, може, й не напала б та підступна хвороба, не обернулося б твоє обличчя на воскову машкару страшного жовтого відтінку, не задубіло б тіло, не склала б ти на грудях тонких рук. Добу він тоді просидів, охопивши голову руками. Відчув, що місто завмерло. Усі годинники в ньому: ручні, стінні, тумбові, навіть величезні на ратуші – зупинилися. Бо місту більше був не потрібен час. Зухвалий, підступний і швидкоплинний. Бо Хана лишилася в минулому, а він не бачив і не уявляв свого майбутнього без надії хоч іноді бачити своє зрадливе кохання.

А в теперішньому часі все йшло своїм звичаєм. Батьки одружили його з Сарою. За рік на світ з'явився малий спадкоємець. Із першим

криком синочка час заворушився, і він, змирившись зі своєю страшною втратою, погодився жити далі.

Старий єврей дивився сльозливими очима на Магду: коли б ти була знала, що тебе чекає завтра... Чи зможеш ти пережити втрату часу? Він, старий і мудрий єврей, відчув подих смерті відразу, коли дізнався, що донька Свідзинських переступила всі умовності оточення своїх батьків, зухвало кинула виклик долі, обравши смерть з обличчям її непутящого, бідного і хворого чоловіка. Смерть лопотіла своїми чорними крильми над головами цих молодят. Він, битий жак, помилився лише в персоні, адже був упевнений, що чорні крила накриють дівчину, як колись його Хану. Заздрісні боги не дозволять людині жити в раю на цій грішній землі. Ні, це було б занадто: щасливих боги не шанують...

Старий Замвель кліпнув на обручку червоними повіками. Усі знали: нещодавно він утратив сина. Рвучко схопився за лупу – невже? Прокинулася пристрасть справжнього фахівця: такі раритети ду-у-уже рідко потрапляють до крамниць. Їх зберігають у музеях або передають нащадкам як найдорожчий спадок.

– Скільки ви хочете за нього, пані Магдо?

– Я не хочу його продавати. Тільки віддам у заставу. Це можливо?

– Усе можливо. Але... – ювелір замислився. – Пані Магдо, я вам і без застави позичу грошей. Скільки треба.

– Без застави?

Він підніс очі й долоні догори:

– Якби я заробляв на чужому нещасті, то давно вже впав би в злидні. Я митець, а не лихвар. Цій обручці отак відразу й ціни не складеш... Старовинна. Скільки грошей вам треба?

Магда, зітхнувши, сказала пошепки, але він почув, дістав із внутрішньої кишені камізельки тоненьку пачку складених учетверо банкнот, перерахував і простяг Магді.

Провівши дівчину до порога, пан Замвель сумно подивився їй услід. По смерті сина зблякло все, що колись дарувало радощі й задоволення.

До крамнички, важко човгаючи капцями, спустилася пані Замвель.

– Хто це був?

– Донька Свідзинського. Вона в скруті, сердешна. Весільну обручку застановляє.

Стара журливо похитала головою.

– Уяви, Саро, що то за перстень! Такі, мабуть, тільки в королів були... А робота! Таки її чоловік має блакитну кров, бідолаха...

Замвель обняв дружину, і вони завмерли, наче кам'яні, підтримуючи одне одного, згорьовані та нещасні. До міста лише здалека наближалась осінь, а вони давно вже жили взимку. Холодно, самотньо, хоч і вдвох...

XIV

Несподівано для себе Магда заволала щосили, аж голосові зв'язки їй рвалися на клаптики, а легені палали вогнем:

– Матею, не вмирай! Розплющ очі! Я тебе благаю, розплющ!

І сталося диво: майже застиглий, із загостреним носом, Матей повільно розімкнув повіки й ледь чутно прошепотів:

– Кохана, не муч... Відпусти... Не плач... Мені й так боляче... Пробач мені...

Його очі почали скляніти. Довгасте обличчя ставало поволі чужим і далеким...

Магда тримала ще теплу й м'яку руку. Невимовний біль скував її тіло. Вона скам'яніла від жаху: життя згубило сенс.

То ось що мав на увазі батько, коли казав: «Це велика різниця – втратити нареченого і втратити чоловіка. Це ж душу навпіл треба розірвати! Чи здатна ти витримати цей пекельний біль! Чи стане тобі сил? Я проти вашого шлюбу не через пана Матея. Він гарний, гідний і порядний чоловік. Але хвороба... Ти зможеш пережити його смерть? Ти не знаєш, що це таке, доню... Ти не знаєш, щообираєш... Ні, рідна, можеш із ним заручитися, та про весілля забудь!»

Лише тепер Магда зрозуміла, про що казав батько, попереджав, благав. Наречений не чоловік. Ще не рідний, не половина тебе, не частина твоєї душі й тіла. З Магдою сталася страшна метаморфоза: вона обернулася на холодну кам'яницю – порожню, безсилу, безпорадну, сиву й давню.

Передгрозова задуха. Вечірнє пурпурове небо. Над дахами низько літають ластівки.

І місто затремтіло з жалю: загула бруківка, від вибуху посипалося скло з вікон сусіднього будинку, знялася курява, повітря загуркотіло.

Спустошено не тільки твою душу. Руйнується рідне місто, а кращого за нього немає у світі. Тепер волала не тільки Магда – багато голосів. Загупали в коридорі медики. Усе навкруги заметушилося.

Німецькі літаки бомбили місто.

Вибухи ставали дедалі гучнішими й наближалися до центру міста. Сполохались і птахи, і люди, і повітря. Але Магда не мала сили

реагувати на це. Вона лягла поруч Матея, торкнулася його ще теплої руки, міцніше пригорнулася до свого мертвого чоловіка й також почала чекати смерті.

XV

– Пані Бацевич, де ховатимете чоловіка?

Смерть... Це перше, що вона зрозуміла, відколи Матеєві груди перестали важко вдихати повітря. Її обличчя зробилося безвільним. Весь цей час вона хворобливо марила, відчуваючи тісну задуху. Усі речі змінили обриси, розпливлися й стали ворожими. Сусідки розтуляли риб'ячі роти, але не було чути жодного слова, жодного звуку.

– Де? – вона почала приходити до тями. – Звісно, в нашому фамільному склепі. Я не маю іншого місця.

І зухвало глянула на могильника, який спокійно й байдуже дивився на неї, без ніяких емоцій, з майстерно виліпленою гримасою скорботи й жалю.

На неї знову накотилося рятівне небуття: усі довкола знову беззвучно розтуляли роти, а речі так і не набули чітких обрисів. Навіть коли отець Любомир звів на неї ясні страдницькі очі, Магда не зронила й слова. Але була вдячна за щирю підтримку в її особистому горі. Були поруч неї батьки чи не були – вона не знала.

Опам'яталася біля воріт кладовища, на самоті. І щиро здивувалась: як її носить земля, бо цей тягар був неймовірно важкий. Коли б не цей брук, стоптаний за століття безліччю ніг, вона б, певно, продавала землю. Їй хотілося бути поруч з Матеєм. У житті її більше нічого не тримало.

Але Місто заступило Смерті дорогу своїми кам'яницями, засвітило тисячами спочувливих очей і примусило йти в бік дому, піднятися сходами в їхню з Матеєм мансарду, де промайнули найкращі й найжахливіші миті її життя. Вона не бачила перехожих – лише якісь тіні йшли назустріч, обганяли її, обходили. Важкі ноги не слухалися, важко давався кожний крок. Не було ніякої рації поспішати. До кого? Навіщо?

Люди бачили, як іде містом юна вдова, напівбожевільна, напівпримарна, і не може з'ясувати, на якому світі вона тепер і навіщо їй жити, коли так боляче дихати – як Матеєві перед смертю. Той біль, що мучив її на цвинтарі, опустився в низ живота і став нестерпним.

Останні сили покинули її. Жінка зупинилась і лягла просто на бруківку. Лягла обережно, повільно.

Земля не прийняла її, не розступилася, не поглинула. Якись милосердні й завбачливі люди надійно заховали ту землю під бруком. Магда відчувала холод каміння. Біль почав стихати, і вона побачила, як гаряча кров'яна цівочка звивисто потекла, обминаючи камінці й шукаючи собі зручного ложа.

Урятували випадкові перехожі. Побачили, що лежить охайна панна, не п'яничка. Викликали швидко допомогу. З каретою приїхав старий лікар – батьків приятель.

Насилу впізнавши в цій примарі колишню Магду, повіз її до найкращого шпиталю, де вона через дві доби й прийшла до тями.

Ледь жива, розплющила очі й почувала радісне:

– Нарешті!

Біла стеля з простим плафоном, веселий тупіт підборів (це медсестра побігла з палати). Важкі повіки затулили занадто яскраве світло.

За якийсь час дзвінки підбори повернулися, а з ними – неспішні чоловічі кроки.

– Ось, пане професоре, вона вже опритомніла!

– Дякую, Марічко, – над Магдою схилився широколиций світловолосий бородань. – Як почувається наша люба пацієнтка?

Магда знову розплющила очі: на тлі стелі – зморшкувате обличчя з розумними сірими очима – батьків товариш.

Вона все згадала і з надією спитала:

– Я... вагітна?

Старий лікар заперечливо похитав головою:

– На жаль, уже ні. Дитину ви втратили...

Не може бути! Та квіточка, яка тільки-но зав'язалася в ній майбутнім пуп'янком? Її нема?

Вона розплакалась і, ледь ворущачи губами, прошепотіла:

– Я не маю сили жити... Дозвольте мені померти...

Плач перейшов у страшні ридання, які так підкидали її тіло, що Магді здалося, ніби живіт от-от розірветься навпіл. Вона знову зомліла.

XVI

Магда пленталася без мети, волочучи ноги з вулиці на вулицю. Над дахами заблищали смуги вечірнього багрянцю. Вогники вікон ледь світилися в прозорому присмерку. Пахло спаленим листям. Цей чіпкий, ядучий запах переслідував її скрізь.

Довкола цегляної дзвіниці ширяли маленькі пташки. Не ластівки... Обійшла храм бічними провулками – там темніше.

Часом неподалік з гуркотом проїжджали машини, подеколи цокотіли підводи. Людей не було. Замість них – невиразні примари. Без облич, без очей.

Круглий місяць повис був понад дзвіницею, але його швидко заховала чорна димна вуаль. Звідкілясь з'явився туман. Будинки розпливлися, обернувшись на безформні хмарини.

Здригнувшись від несподіваного холоду, зрозуміла, що опинилася на Поварській. Тут завжди протяги. Вівіска колишньої крамниці тремтіла од вітру.

Раптом хтось шарпнув її за руку, потяг під арку, і, коли в підворітті щось зблиснуло, з надією подумала: це ніж грабіжника. Хай скоріш заріже, та й по всьому.

Але то була їхня сусідка – кравчиня Франя. Світло вуличного ліхтаря бризнуло на її наручного годинника.

– Пані Магдочко, як почуваетесь? Ваш вигляд мені не подобається.

Магда пролепетала щось невиразне. Франя стурбувалася ще більше:

– Не варто самій ходити вночі. Та й не самій не варто. Ви вже знаєте про батька?

Боже, вона знову про мізерні, буденні справи...

– Про батька? – перепитала для годиться, аби та відчепилася.

– Про його арешт.

– Який... арешт?

– Забрали його позавчора. Просто вдень, не криючись. А матусю вашу – уночі, тихенько.

– Забрали? Я чогось не розумію. Що ви маєте на увазі?

Франя зітхнула й промовила тихо, але виразно:

– Совіти забрали ваших батьків. Енкаведе. Заарештували.

– Чому саме моїх?

– Та звідки ж я знаю? Тепер багатьох... туди. Трохи не піввулиці. Кажуть, усіх звозять до старої тюрми, за палацом, на Лонцького. Страшне там коїться!

Тільки тепер Магда побачила змарніле Франине обличчя, стривожені очі, опущені підківкою куточки губ. Веселуха Франя...

XVII

– Пане докторе! – покликав охоронець напівпошепки.

У темряві камери щось заворушилося, і Магда побачила зігнуту схудлу постать. Змучений старий, шкутильгаючи, неймовірно довго волікся до виходу. Нарешті зупинився, спираючись на двері. Єдине, що можна було впізнати, – очі, такі рідні й близькі. Батько насилу розтулив рота. Щелепа була зламана. Магдин погляд потонув у чорній беззубій порожнині.

Сльози річкою покотилися з очей дівчини. Вона обняла батька за плечі, ледве стримуючи ридання, бо пальці відчули лише вкриті шорсткою шкірою кістки.

Не було чим дихати від страшного запаху бруду, крові, сечі... Словом, від смороду тюрми.

– Тату, татусю, простіть мені! Простіть!

Старий притис її мокро обличчя до давно не голоної щоки й повільно – кожне слово завдавало йому муки – прошепотів:

– Ти... жалкуєш?

– Ні, тату, я була щасливою. Дуже щасливою. З Матеєм. Я тільки жалкую, що змусила страждати вас – тебе і маму.

– Тоді... прощаю... А тепер... слухай... уважно.

Батько ще нижче нахилився, торкаючись губами її вуха. Казав майже нечутно, але її музикальний слух вловив усе.

– Нікому... не кажи... На другому... поверсі... в коридорі... над шафою... за... шпале... рами... коштовності... Фамільні... Ще дід... на чорний... день... Він прийшов... Маму вже... розстріляли... Я також... не вийду... Ти... будь... мужня... будь хитра... як змія... з нелюдами... інакше... не... Ти... виживи... Знайди... братів... Благословляю... жити... Жити...

Батько відсторонив її, а тоді повільно й урочисто перехрестив:

– Благословляю... жити...

Магда схопила його руку й поцілувала. Господи, невже вона бачить тата востаннє? Почала кусати губи, бо в тюрмі не можна голосити, щоб не заподіяти шкоди собі й охоронцеві, який уже нервувався й

показував мигами, що час іти. Потім узяв її за руку, майже відірвав од батька й вивів з камери.

Вона покійно йшла коридором і все озиралася, наче крізь зачинені двері тяглася сюди тонка благословлюща рука. Але було пусто й лунко. Склепінчаста стеля ланцюгом тримала стіни, вибілені вгорі й пофарбовані нижче в болотно-зелений колір.

Коли позаду востаннє грюкнули залізні двері, замислилася над батьковими словами.

Пленталася. Ноги переступали механічно, спина затерпла. У кінці кварталу, на розі, обернулася – ні, за нею ніхто не йшов і не стежив. Але в пам'яті закарбувалися обриси великої кам'яниці й височезного, наче фортечний мур, паркану, які тепер назавжди стали зловісними і спотворили її місто. Навіки.

Тривога оселилася під кожним дахом, у кожному дворі. Місто посіріло від куряви.

Магда зрозуміла: вона врятувалася тільки тому, що жила окремо. Повернутися до батьківського дому було майже неможливо, але вона щось вигадає. Неодмінно вигадає. Вона зробить усе, щоб вижити.

XVIII

З самого ранку гарний настрій не полишав Марчевського. Нині він любив світ і людей, бо стояла сонячна погода, яка нечасто буває тут, на заході. Небо блакитне, дерева ясно-зелені, аж горять. Передмістя типові, робітничо-ремісничі. І приємно збуджує цікава зустріч із давнім – сказати б, історичним – містом.

І ось воно, золотаво-брунатне, з сяйливими вікнами, у всьому розмаїтті архітектурних стилів різних епох. Григорій Марчевський, навчений в академії в Ленінграді, щось таке й сподівався побачити, проте це місто, на відміну від північної столиці, вразило його не холодною помпезністю, а теплою привітністю. Навіть кортіло всміхатися випадковим перехожим. До того ж це було неважко з відкритої командирської машини.

Біля кам'яного паркану, за яким височіли надгробки розкішного цвинтаря, водій загальмував, щоб розпитати поважного, статечного чоловіка про дорогу до центру. Той чемно підняв капелюха:

– Прошу?

І тут Григорій зустрівся поглядом з нею... З тою, що йшла назустріч...

У великих печальних очах – розпач і... прохання про порятунок. Навіть не прохання – волання.

Чорний капелюшок, чорний костюм, чорні панчохи... Вдова? Чи схоронила батьків? Юна й прекрасна. З білими квітами, що їх безпорадно притискала до серця.

Не жінка, а ефемерний символ жіночості й вірності – аж до смерті.

Саме такою має бути ідеальна дружина.

Вона швидко опустила очі й задріботіла високими підборами до цвинтарної брами. Над жалобним убранням виблискував темний мед її волосся.

Водій натиснув на газ і подякував проводиреві, перекикуючи ревіння мотору:

– Ясенько, папаша! Будь здоров!^[13]

Простий сільський хлопець занадто оков і неймовірно пишався, що возить самого товариша майора.

Марчевський усміхнувся. Майором він став недавно, і такі дрібнички йому ще не приїлися. Григорій був з «нових» – з тих, що швидко робили кар'єру, заповнюючи прогалини, які з'явилися в командному складі енкаведе після репресій та чисток «ворогів народу».

Денщик, хитрий шельма з Полтавщини, узятий тільки за те, що знав українську мову, здогадливо підморгнув:

– Хороша панянка, товаришу майоре?

Товариш майор лише холодно глянув на нього, додержуючись субординації.

Григорій Марчевський був комуніст за покликом душі. Його прадіди потрапили до Сибіру після польського повстання, що його придушив ще Муравйов-вішальник, але тепер польською говорила тільки бабуся. Решта родини асимілювалася. Як і всі сибірські хлопці, Григорій був високий, кремезний, витривалий, спокійний і розважливий, а це все дуже пасувало до його нового звання, трохи зависокого як на двадцять вісім років. Стріляв влучно, як справжній мисливець, бив білку в око. Не хлопець, а взірець, натурник для радянського плаката.

Діставши нове призначення, зрадів: Львів – це ж майже Польща, прабатьківщина, яку дуже хотілося побачити. Сподівався нових вражень. І ось має. Просто на в'їзді. Досить несподівані.

Перед його очима досі стояла постать тендітної білявки в жалобі. З білими хризантемами коло грудей. Осінні квіти навесні. Мабуть, тепличні. Димчасто– блакитно-зелені очі волають про рятунок від самоти.

Хто вона? Звідки?

Місто велике. Навряд чи доведеться зустрітись.

Шкода...

XIX

Перший же будинок, до якого підвіз меткий лейтенант з масними губами, сподобався Марчевському. Затиснутий між таких самих старовинних кам'яниць, чотириповерховий, трохи не втричі вищий, ніж широкий. Унизу колись був стоматологічний кабінет: на вікні залишилася реклама, а дірки біля дверей свідчили, що недавно тут висіла табличка.

Лейтенант Рогоза заторохтів, пояснюючи:

– Помешкання ворогів народу. Обох розстріляно. Сини – активні націоналісти, десь переховуються. Ми за будинком наглядали. Ніби з засідки. Але вони не потикалися. Про всяк випадок непогано б тут попервах жити з охороною, – він натиснув гудзик електричного дзвінка:

– Прислуга колишніх власників поки що живе тут. Доглядає. Допоможе розібратися, де і що. Хороша дівчина, свідома.

– Іду-іду! Хто там? – почувся з-за дверей голос свідомої прислуги.

За мить вона сама постала перед товаришем майором. Кругловида, рум'яна, у вишиванці й строкатому фартушку. Трохи збентежена й настрашена.

– Добрий день, товаришу Рогоза! – кивнула головою, наче ледь помітно вклонилася. – Я тут поприбирала. Як ви казали. Все на місці. Я – на посту!

– Молодчина! Справжній боєць жіночого фронту! – лейтенант Рогоза підморгнув Марчевському. – Покажи квартиру товаришеві майору, Катерино.

– Проходьте, – Кася метушливо витерла руки об фартух і відступила вбік, пропускаючи панів військових перед собою до крихітної вітальні з диваном, кріслами, маленьким столиком та лакованою дерев'яною вішалкою, а тоді відчинила кімнату праворуч: – Це був кабінет. Тут хворих приймали...

З кабінету війнуло невитравним запахом аптеки. Не заходячи туди, Марчевський оглянув стоматологічне крісло та інше приладдя зубного лікаря:

– Це все давно вже треба було передати в якусь поліклініку.

– Зробимо, – відгукнувся лейтенант. – Скажу їм там, у медсанчастині, щоб забрали.

Катерина мовчки повела їх на другий поверх. Круті дерев'яні сходи сподобалися Григорієві: хоч дуже старі, проте ніякого рипу.

– Тут – їдальня, а там – кухня.

Їдальня була водночас і залом, і вітальною, з добротними меблями, з піаніно, коминком, радіоприймачем та грамофоном. У кутку стояла книжкова шафа.

Марчевський підійшов до вікна. Навпроти, через нешироку вулицю, височіла ще старіша кам'яниця, ліворуч – кілька двоповерхових будинків, праворуч – величний костел. Унизу проторохкотів трамвай. Дерев не видно. Краєвид прикрашають лише старовинні чавунні ліхтарі та кашпо з квітами – на балкончиках, під вікнами.

– Нагорі три спальні й кабінет, – доповідала тим часом Катерина. – Воно, звісно, тіснувато, але місце тут хороше...

– Хороше місце, – погодився майор. – Мені подобається.

І звернувся до Рогози:

– *Нечего тратить драгоценное время. Мне это подходит. Спускайтесь и скажите денщику, чтоб заносил вещи*^[14].

– Єсть!

– Хвилинку! Ключі?

– Авжеж! – лейтенант поліз до кишені. – Я так і знав, що вам сподобається.

Марчевський усміхнувся. Йому ще й як сподобалося! Він раптом зрозумів, що цей майже чотирьохсотлітній будинок – саме його дім. Тільки тут йому буде добре й затишно. Можливо, служба ще занесе його в різні куточки Радянського Союзу, але зістаріти він хотів би тут і тільки тут.

Увечері він самотньо сидів біля коминка, що його розпалила послужлива Кася. Денщик Павло поки тільки спостерігав, як це робиться.

Поліна потріскували. Вогонь звивався й танцював довкола них. Пахло лісовим багаттям і zarazом домашнім теплом. Особливого шарму цій картині надавав шерхіт дощу за вікном.

Поставивши поруч із кріслом великий коньячний келих та кришталеву карафку, Марчевський гортав фотоальбоми колишніх

господарів і зрідка сьорбав червоне вино, доливаючи собі потроху. Зазвичай він майже не пив, але цього вечора закортіло розслабитися, відчутти насолоду майбутнього пенсійного спокою. От би такого, як у панів та пань на світлинах! Непогано жили польські буржуї! Навіть по фото видно, що костюми й капелюхи дорогі, добротні, про жінок і мови нема – вбрані святково, як у кіно.

І раптом – знову блискавкою – ті самі очі. Тільки веселі й пустотливі. Це вона, саме вона, ота молодиця в жалобі, що її бачив зранку з букетом осінніх хризантем. Навесні... Мабуть, недешеві, оранжерейні. І знімалася вона часто з квітами. З різними. У світлих костюмах і гарних сукнях. В оточенні молодих чоловіків. Та ще штучка!

Марчевський сховав карафку й келих у шафу, де все ще зберігалися чималенькі запаси спиртного, і гукнув Павла.

– Поклич-но сюди Катерину!

– Єсть! Це я миттю!

Катерина боязко зайшла і стала біля дверей.

– Катерино, ти довго тут служила? У цих господарів? – цього разу Григорій намагався говорити правильною українською мовою.

– Понад два роки...

– Та ти підходь сюди. Сідай. Це тобі не за панів. У нас інші звичаї.

Присіла поруч на краєчок крісла:

– Дякую, товаришу майоре!

– Що за люди були твої хазяї?

– Свідзинські? Та ті ще... експлуататори, звісно ж.

– А точніше?

– Ну, пані Зося, хазяйка, була завзята полька, до костелу ходила. Шляхтянка! Все їй щоб по-панському, не догодиш. А пан Станіслав маскувався під українського інтелігента.

– Буржуазний націоналіст? – підказав майор.

– Еге ж, саме буржуазний і був!

– Стоматолог?

– Атож! Гроші лопатою горнув! Клієнти – з ранку до ночі. Ні тиші, ні відпочинку!

– Добрий спеціаліст?

– Не знаю. Люди йшли. Лікував.

– Це він? – розгорнув навмання альбом і вказав на франтуватого вусаня в білому капелюсі.

– Ні, то нібито пана Станіслава вуйко – Кароль. Він часто сюди приїздив. Багатий. А тоді помер, на початку тридцять дев'ятого. І нашим панам усе перейшло.

– Що саме?

– Маєток якийсь. Десь коло Бучача. Мені вони не дуже розповідали.

– А до тебе, Катю, вони як ставилися?

– Та так. Ніби й непогано. Але експлуатували люто! Я сама за трьох працювала. Мусила. Я й кухарка, я й прибери, я й на базар... І після клієнтів стільки бруду! Та ще й усе не так!

– Платили мало?

Кася зітхнула. Насправді їй гріх було нарікати на платню. Разом із подарунками одержувала вона майже як колійники. Але, подумавши про це, сказала:

– Не поважали вони мене. Навіть ім'я перекрутили на польський лад – Кася. Яка я їм Кася?

– А розкажи, хто тут зображений? – він підсунув Касі альбом. Зі світлин на них дивилися всміхнені люди – білозубі, безтурботні.

– Так. Оце Свідзинські, пан і пані. Тут вони з лікаревою двоюрідною сестрою (вона приїздила двічі). Її син у монахи подався, до василіян... Це він сам. Тут він з лікарями. А це їхні сини і дочка.

Вона!

– Де вони тепер?

– Хлопці? Вчилися у Кракові, а як оце радянська влада прийшла, то про них і не чути. Мабуть, там і залишилися.

– За кордоном, значить?

– Тепер за кордоном... – Касю все ще дивувало нове життя.

– Студенти?

– Так. І Магда вчилася, поки заміж не вихопилася.

– Магда?

– Оця, дочка їхня.

– Вихопилася заміж?

– Еге ж! Ще й проти батьківської волі! Такого галасу наробила!

– Живе з чоловіком?

– Ні, помер він. Сухотник був. Тому батько й не пускав за нього.

– І де вона тепер?

– Та там і живе, в їхній квартирі. Біля старого ринку. Високо, на горищі.

– Адресу знаєш?

– Звісно. Хто ж їй гроші носив! Батько ж сам не йшов, сердився, бо й на похорон не запросила. А вони з матір'ю про неї дбали. Навіть мене посилали до неї, щоб передала то се, то те.

– Адресу отут запиши, – Марчевський витяг блокнота й розгорнув на чистій сторінці.

Кася явно злякалася, знітилася, зіщулилася. Трохи подумала, ніби пригадуючи, і аж тоді написала адресу акуратним, школярським почерком, а під нею зазначила – Магда Бацевич, у дужках – Свідзинська.

Майор схвально кивнув.

– Де вона навчалася?

– У консерваторії. На роялі грала.

– А ти що тепер робитимеш?

– Хочу влаштуватися в крамницю. Прибирати. А поки що пан... е-е... товариш лейтенант сказав тут прибирати.

– Вчитися хочеш?

– Як? Я ж грошей не маю...

Він розсміявся:

– Це тобі не старі панські часи! Студенти одержують стипендії. Ти нібито дівчина грамотна, свідомо, походження робітничого...

– Селянського...

– Ще краще! Нам треба створювати свою – радянську – сільську інтелігенцію. Товариш Ленін казав: «Учитися, учитися й учитися!» Ти згодна?

Кася захоплено кивнула й прошепотіла:

– Так...

– А яка спеціальність подобається?

– Не знаю... Мені в крамницях подобається. Щоб торгувати.

– Так і вирішуємо! Вчитимешся торгувати! – він підвівся, наче крапку в розмові поставив.

Назавтра перед обідом Кася дістала призначення до кооперативного технікуму в Києві та квиток на потяг. Мала виїхати негайно. Насилу встигла зібратися. Трохи не забула віддати ключі, тож

верталася майже квартал, щоб вручити їх Павлові й передати з ним ще раз подяку товаришеві майору.

Тепер вам не панська Польща! Товариш Сталін он як дбає про людей праці! Тож і вона в люди вийде!

І бідна Катерина стрімголов побігла «в люди».

XX

Жах подальших років життя на чужині з'явився на порозі маленького ошатного ательє дамського одягу в особі молодого рум'яного радянського солдата, який звично й завчено оголосив:

– Збирайте речі. Маєте п'ятнадцять хвилин. Багаж – не більш як десять кілограмів ручної поклажі. Ось розпорядження.

І помахав якимсь неохайним папірцем, прикрашеним печаткою.

Тихо охнувши, вагітна Ядзя пірнула за порт'єру, що ховала од відвідувачів вхід до їхньої з матір'ю квартири.

Опинившись у маленькій вітальні, не знати навіщо прибрала зі столу передвоєнну рекламу фабрики цикорію «Луна» й часопис «Жіноча воля», що з нього вчитувала вчора цікаві рецепти приготування кави. Якось машинально погладила по голівці малого Ореста, що грався на підлозі дерев'яною вантажівкою. Великий живіт не давав нахилися й поцілувати сина.

На кухні мати поралася коло другої страви – з великої каструлі вже парував аромат щойно звареного супу.

– Матусю, нас женуть з дому. Кажуть збирати речі. Що робити?

Стара пані пополотніла, а руки й далі кришили цибулю. І тільки тремтіння виказувало, чого коштувало їй стримуватися й заспокоювати доньку:

– Тобі не можна нервуватися. Не поспішай.

– Він сказав – п'ятнадцять хвилин...

– Спочатку забери все, що в шкатулці. Поклади в ридикюль. Його понесеш ти. Потім візьми найбільшу хустину, туди – одяг для Ореста й малого, що от-от народиться. Білизну. Тільки трохи, бо багато я не піднесу. Вберемося в усе тепле.

Мати нарешті покинула цибулю й налила в тарілку два черпаки супу:

– Але спершу поїж. Хтозна, коли ще вдасться... Тоді вдягни Ореста й сама вдягайся. А я все зберу. Документи... документи не забудь! Оресте, йди сюди хутчіш! Їсточки! Суп уже зварився!

Вона почала швидко складати в кошика хліб, домашню ковбасу, торбинки з крупами...

Вантажівка під'їхала до ганку ательє аж за півгодини. Завдавши собі на плечі два великі клунки, пані Тереза Філіпович першою вийшла з будинку. За нею з кошиком і ридикулем повільно ступала залякла від страху Ядвіга. Малий Орест, який ходив ще зовсім погано, чіплявся за полу її розстебнутого на животі пальта.

– Ключі від дому! – різко наказав лейтенант, простягаючи до Ядзі долоню.

Мати заступила її:

– Ключі ми залишили біля дверей, на столику.

– Алієв, перевір!

Чорнявий солдат побіг виконувати наказ.

З решти будинків їхньої вулиці також виходили перелякані люди з речами в руках. Сусіди не віталися – лише приречено кивали головами. Чувся тихий плач.

Водій вантажівки з грюканням відкинув задній борт машини. У кузові стояли лавки без спинок, не прикріплені до підлоги.

– Залазьте швидко, бо потяг уже чекає!

Солдат узяв з рук пані Філіпович клунки і спритно закинув у кузов. Потім заходився допомагати їй самій, бо бідолашна жінка, плутаючись у спідниці, не могла підтягтися на руках. Охоронці потішалися з цієї кумедної сценки, як малі діти. Лейтенантові урвався терпець, і він наказав двом здорованям самим залізти в кузов і підтягати жінок:

– А то діла не буде!

Підхоплені за руки пані Тереза та крихітний Орест незчулись, як опинилися на хиткій лаві. Поруч уже всідалися сусіди. Ядзя передала матері кошика й ридикуля, а сама безпорадно тупцювала біля заднього колеса машини. Солдати, бачачи її величезний живіт, зглянулися на неї, підняли й поклали на підлогу вантажівки. А тоді вже зачинили борт.

– Так і їдь, доню, – мати підсунула їй під голову згорнуте пальто. – На цій лаві не всидиш.

Повна машина «ворогів народу», приречених на вигнання, помчала до вокзалу. Дехто вже ридма ридав, але більшість залякла, прочуваючи жахливу небезпеку.

Трохи отямившись, Ядзя тихо сказала матері, що сиділа поруч, на підлозі:

– Як же Марек нас знайде? Повернеться – а нас немає... Що робити?

І змовкла, побачивши вираз материних очей.

Вантажівка гуркотіла, підстрибувала на нерівній бруківці, витрушувала душу. Ядзя піднесла руку і щосили трималася за високий борт, проте її спина боляче билась об підлогу. У животі все перекидалося, в очах темніло.

– За що нам... така кара?.. – сльози рясно заструменіли по її щоках.

Молода жінка не знала, що саме тепер у їхньому домі починає хазайнувати дружина радянського чиновника. Захлинається від щастя. Їй подобаються і квартира, і меблі, і посуд. Навіть їжа в каструлях ще тепла. І це все тепер – її.

* * *

Їм пощастило: вагон був вантажний, але досить чистий, місця теж вистачило всім, і пані Філіпович зручно всадила Ядзю на клунок спиною до стіни. Сама сіла поруч. Хвилювалася, спостерігаючи за донькою, що важко дихала й судомно гладила свій живіт. Після стрибків у вантажівці почалися перейми. Ядзя терпляче перенесла перший біль, але стогнала дедалі дужче.

Вікон у вагоні не було.

Повітря загусло. Люди розсунулися, як могли, щоб дати роділлі трохи більше місця. Хтось забрав від неї малого Ореста.

– Дихай глибше, донечко, дихай глибше, – мати давала поради з власного досвіду.

Коли Ядзя вперше несамовито закричала, з дальнього кутка до неї пробрався огрядний чолов'яга з чорними вусами й густими бровами:

– Я не акушер, а лише ветеринар. Та, гадаю, всі живі істоти народжують однаково. Дозвольте допомогти пані. Овва! Води вже відійшли! Отакої! Дитино, треба тужитися сильніше!

Його густий тихомирний бас і повільні рухи заспокоювали. Він знав, що робити.

– Рушники?! Простирадла?! Що тут маємо?! Принесіть хоч трохи води! Нічого, дитино, впораємося! Не вперше.

Нарешті останній Ядзин крик.

А далі – тиша.

І тихий ніжний дитячий плач.

Пані Тереза уже так-сяк обтирала маленького внука і сповивала в чисту пелюшку. Метка сусідка з їхньої вулиці Марія Мазурова піднесла Ядзі кухоль найсвіжішої води, ділячись з усіма новиною:

– Той конвоїр сказав, що везуть нас не до Сибіру, а в Семипалатинську область.

– Йой! Та де ж це?

– Хтозна. Головне, що не до Сибіру.

І в багатьох серцях зажеврила маленька іскорка надії.

XXI

Тієї неділі дощ лив як з відра. Сильний і шумливий. І хоч Магда пробігла тільки кілька кроків до машини, а потім від машини до дверей, її берет, волосся й пальто промокли. Постала перед майором з прилиплими до чола і скронь локонами. Розгублена, налякана. Мишенятко перед левом.

Він стояв біля вікна й навіть не запропонував їй сісти. Дивився байдуже.

– Мені сказали, що ви шукаєте роботи.

– Так, шукаю.

– Якої саме?

– Вчительки музики, акомпаніатора, можу грати в оркестрі.

– Із цим тепер важко.

– Я вже зрозуміла.

– Домашньою робітницею підете? Тимчасово.

Магда полегшено зітхнула:

– Не знаю... А де працювати?

– Тут. У цьому домі.

– У цьому домі? – вона старанно намагалася приховати радість. – Я навіть не... Я... Так, згодна. Я справді давно шукаю роботи!

– Але я маю умови...

Майор змовк.

Магда також лише уважно дивилася на нього.

– Так от, умови... Мені потрібна прибиральниця, що житиме тут. Кімнат вистачає. Вона повинна готувати їсти, робити закупи, виконувати дрібні доручення.

Вона спитала уривчасто:

– Я-які саме?

– Наприклад, віднести прати речі, оплатити рахунки...

– Так, це я зможу.

– А що не зможете?

Вона промовчала, і майор зрозумів. Посміхнувся іронічно:

– Службові обов'язки в нас виконують тільки надійні, перевірені працівники. І їх вистачає. А тепер покажіть, як ви вмієте прибирати.

Якби Кася побачила вправність Магдиних рухів, то не повірила б очам, але доглядання коханого Матея допомогло цій метаморфозі. Мусила стати і куховаркою, і покоївкою, і пралею, і сестрою-жалібницею, а також прохачкою-жебраккою, бо вкрай були потрібні гроші, яких не вистачало навіть на ліки. Щоправда, харчами вона не дуже журилася, бо хворий майже нічого не їв. Тричі на день їй доводилося думати, чим нагодувати чоловіка, але вона нічого не знаходила. Так уже склалося... Бігала містом, благала дати ще в борг, молила почекати, обіцяла повернути, хоч не знала напевно, чи поверне. Більшість знайомців спочували її біді, позичали, а може, сподівалися, що розрахуються її батьки, зглянуться на доньчині страждання.

А тепер чужий владний чоловік сидить у татковому кріслі й спостерігає, як з вологою ганчіркою в руках вона сновигає залом, ні на хвилю не спиняючи нервового, спішного прибирання.

Тільки-но Магда зайшла в рідну домівку, як їй відразу полегшало на серці: усе так само, як і раніше. Усі речі на місці. Під склом серед фоліантів у дорогих шкіряних оправах скромно заховався альбом з родинними фотокартками – чи не найдорожча річ у цій залі.

Пурхала пташкою, прибираючи скрізь, миючи підлогу, витираючи книжкові шафи, статуетки, проте обходячи піаніно. Незрозуміла сила наче втримувала її, не давала торкатися інструмента. Нарешті наважилася, попестила його рукою і змахнула порох. Блискуча поверхня прохолодою відгукнулася на ласку. І сталося те, чого вона боялася найбільше, аж до завмирання серця: неслухняні руки похапцем відкинули кришку, брудна волога ганчірка впала на підлогу – і Магда звично присіла до клавіатури. Пальці самі забігали по клавішах, наче й не було тих довгих місяців тиші, непоправних утрат, повного спустошення та відчаю.

Залунала «Серенада» Шуберта. Живий і щасливий, у своєму старенькому костюмі, Матей присів поруч – не хвилюйтеся, моя панно, я впіймаю мелодію – і заграв свою партію, яку чула тепер лише вона. З очей бризнули радісні сльози. Як же скучила вона за своїм попереднім життям, коли батько з матір'ю звично сперечалися, люба матуся сердилася, татусь її заспокоював, проте між ними панувало кохання – вона це знала.

Нарешті Магда перестала грати – і Матей зник. І зала стала чорною. І чужий чоловік сидів у татковому кріслі, спочутливо

дивлячись на неї. Раптом жінка вирішила не критися:

– Вибачте, пане, але це піаніно було колись моїм...

– Я знаю, громадянку Бацевич, що ця квартира належала вашим батькам. А тепер, Магдо Бацевич, у дівочтві Свідзинська, признавайтесь: що вам треба в квартирі радянського офіцера?

Повільно підвела голову – в її очах ні здивування, ані страху. А він – потонув у тих очах назавжди.

Так Магда повернулася у власну квартиру.

Уже по обіді вона перевезла на службовій машині майора Марчевського речі до своєї колишньої кімнати. І відразу стала до виконання своїх обов'язків. Дарма що була неділя.

Першої ж ночі товариш майор вибив кулаком заціпку на дверях і зайшов до її спальні. Магда стояла біля вікна і навіть не збентежилася, не ворухнулася. Його запал згас. Він опинився в чужинському королівстві з незвичними законами, і треба було або йти геть, або пристосовуватися до іншого, не зовсім зрозумілого, але такого привабливого життя. Приймати його. Коритися йому.

Він теж підійшов до вікна і став коло неї. Місто не спало. Ще світилися тисячами зір вікна, хоч перехожих не було. Пусті вулиці, провулки, двори. Сумні й порожні очі жінки, що стоїть поруч, спокійно й легко дихаючи. Магда повернулася до Марчевського і глянула йому в очі:

– Я чекала на вас, знала, що прийдете... Вірю, що це не забаг, не примха. У вашому відомстві безліч вродливих жінок, і досить вам пальцем кивнути, щоб котрась із них опинилася у вашому ліжку. Але... але вам хочеться чогось іншого. Чи не так?

Вона неначе читала його думки. Здавалося, ця юна вдова відчувала навіть його підсвідомі прагнення.

– Хіба ні? Ви розумний чоловік. Я скажу вам те, чого не наслідую довірити навіть найліпшій подрузі. Ви знаєте про мене все: це ваші «службові обов'язки». Ви знали, хто я, і повернули мене в рідну домівку. Ви зайда, а цей будинок мій. Це моє місто. Я тут народилася, жила з родиною, мала друзів. Моїх невинних батьків знищили без суду. Помер чоловік. Я втратила дитину. Я не знаю, що з моїми братами. Не знаю, де дитина й жінка мого брата Марека. Люди казали, що їх посадили в машину без речей і повезли невідь-куди. Ніби який вантаж. Де я їх маю шукати?

Він мовчки слухав.

– Хіба ви не бачите, що я ношу жалобну сукню? Два роки має тривати жалоба по чоловікові... А тут і батьків не стало... Мої душа й тіло скалічені. Несила жити й дихати... Я відкрита рана, бо не маю більше минулого й не матиму майбутнього. Іноді навіть не усвідомлюю, на якому світі перебуваю. Наче опинилась у чорному порожньому тунелі. Чи зможе щось змінитися в моєму житті? З вашої ласки я повернулася сюди. Будинок, де ми мешкали з чоловіком, зруйновано. А друзі... Я не хочу порядних людей наражати на небезпеку через спілкування зі мною. Для вашої влади я персона нон грата. Хіба я можу дати вам те, чого ви прагнете?

– Я тебе кохаю, – Марчевський обняв її обережно та ніжно, пригорнувши до себе. – Я все розумію, тобі потрібен час... Я зроблю все, що в моїй силі, спробую розшукати твою братову з дитиною. Але найголовніше тепер – урятувати тебе. Значить, треба поміняти прізвище. Твій чоловік був членом націоналістичної терористичної організації. Не дивися на мене так. Це правда. Він не втаємничував тебе у свої темні справи – значить, не хотів ризикувати. Далекоглядний пан. Я пропоную завтра ж розписатися. Іншої ради нема.

Григорій підхопив Магду, відніс на ліжко, старанно вкрив її і ліг поруч.

На диво, вони швидко позасинали, а зранку майор покликав денщика й переділив обов'язки. Відтепер мити підлогу, готувати їсти й виконувати всяку чорну роботу мав денщик. А Магда й далі мусить витирати порох, мити посуд (бо порцеляна не для чоловічих рук), грати для товариша майора на піаніно й видавати харчі з комори.

Ображений хлопець, проходячи повз Магду на кухню, презирливо процідив крізь зуби:

– Ну ти й профура!

А вже ввечері стояв перед нею, виструнчившись, і пані Марчевська все йому великодушно пробачила. Минув ще тиждень, і він поїхав служити в Росію, до іншої частини. Григорій, як і Матей, був чоловік передбачливий та обережний.

* * *

Удень Магда здебільшого мовчала. Але якось запитала:

– За що розстріляли моїх батьків?

Майор суворо відповів:

– *Лес рубят – щепки летят*^[15], – а потім наче схаменувся: – Твоїм батькам не пощастило. Вони потрапили в жорна. Ти уникла їх випадково. Що вдієш, радянську владу треба встановлювати швидкими темпами. Буржуям голови скрутити. Розумієш? Задля світлого майбутнього треба йти на якісь жертви.

– Лікар – буржуй?

– Він був не просто лікар, а власник кабінету. Належав до націоналістичної організації.

– Ох, мені здається, ваша влада...

– Кажі: наша влада, – виправив він.

– Ні, ваша. Бо це страшна чорна діра, яка поглинає все, не розбираючи. Бездушна страшна сила. Як «Чорний квадрат» Малевича. Кінець усьому!

– Не кажи дурниць і не приплутуй ніяких квадратів і Малевичів.

Майор на все мав залізні пояснення, і Магду це драгувало. Але мусила терпіти, бо знала: Григорій – по-своєму добрий і порядний чоловік, хоч і зіпсований пролетарською ідеологією.

Уперше залишившись у квартирі без денщика, полізла на горище і знайшла скарб, що про нього перед смертю розповів батько. Він сподівався, що гроші допоможуть його дітям вижити в цій страшній круговерті, як не раз допомагали вижити місту, коли до стін підходили сильні й жадібні вороги.

У звичайному глечикі лежали старовинні монети з золота й срібла, а також прикраси, ціни яким Магда не годна була скласти. Проте вона, як і батько, повірила в силу грошей, сподіваючись, що зможе розшукати братів і Ядзю з малям.

XXII

Марчевський працював переважно вночі, і це цілком задовольняло Магду.

Спала вона погано. Григорій радив сходити до лікаря, але чим той лікар зарадить, коли на серці важко не через хворобу? Краще просто взяти книжку й посидіти в тиші.

От вона й сиділа, накинувши на нічну сорочку старого маминого халатика. І почула одного разу, як хтось крадеться до будинку, шарудить надворі й відмикає двері.

Магда похолола й швидко вимкнула світло. Це не Григорій: так тихо він ніколи не ходить!

У темряві пішла вниз і на сходах зіткнулася з запахом бруду, змішаного з кров'ю, – зі страшним запахом тюрми.

Прошепотіла, завмерши й уже здогадуючись:

– Хто тут?

Знайомий ледь чутний голос:

– Це ми, Магдо.

Кинулася назад:

– Швидше сюди!

Відітхнула вже у своїй кімнаті. Щільно зсунула штори, ввімкнула тьмяну настільну лампу й обняла братів.

– Боже, худі які, аж вилиці повипиналися!

– Каська тут? – пошепки спитав Роман.

– Немає. Але на квартирі радянські солдати.

– Де?

– Внизу, в татовій приймальні.

Брати зирнулися.

– Хай будуть! Передягнемось – і гайда! А якщо... то ми через балкон – і дахами.

Магда радісно торкалася їхніх змарнілих облич:

– Як ви сюди потрапили?

– Просто. Ключ же у звичайній схованці...

– Я не про те. Я думала, що ви в Польщі... У війську.

Вони заторочили стиха, перебиваючи один одного:

– Попалися в полон...
– Хотіли були втекти, та схопили нас.
– Магдо, ти можеш пояснити, що це за майор?
– Звідки ти його знаєш?
– Чому він узявся нас рятувати?
Її ноги підкосились, і вона сіла на ліжко:
– Ви про що?
Марек уместився поруч:
– Майор. У формі енкаведе. Високий, здоровий. Зупинив машину.
Нас везли з тюрми.
– Ми гадали: назад до табору чи на страту, – втрутився Роман.
– А він їм тиць посвідку. Доповідайте: хто, чого, куди? І раптом –
стріляє в них.
– Пістолет такий тихий, мабуть, з глушником...
– Нас порозв'язував. Каже: дякуйте сестрі...
– ...це вона вас урятувала...
– ...і тікайте скоріш!
– І хто він такий?
– Ти його знаєш?
– Григорій! – видихнула Магда.
Не могла говорити. Задихалася.
Марек і Роман знову зирнулися.
– Магдо, опануй себе. Часу нема.
Вона зчепила пальці, як до молитви, і промовила:
– Поможіть нам, Господи і Матінко Божа!.. Григорій Марчевський –
наш квартирант. Сватається до мене. Казав, що все для мене зробить...
Я не знала, що ви тут. Він сам...
– Закохався в тебе?
– Чекіст?!
– Я ж не винна...
– А Матей?
– Матей помер... Ви не знали? Від сухот... Ще на початку війни...
– А ти? Ти – з цим?
– Я не знаю... Він непоганий... – повернула обличчя до Марека. –
Обіцяв твою Ядзю знайти... І дітей...
– Знайти?
– Що з ними?

Магда не встигла відповісти: унизу заревів мотор – і машина зі скрипом загальмувала.

Гвалт. Тупіт дуже багатьох чобіт. Хтось забігав вулицею туди-сюди.

Вони втрюх завмерли.

У їхні двері калатали:

– *Открывайте быстро! Милиция!*^[16]

– *Быстро! А то дверь выломаем!*^[17]

Сходами зачалапав новий денщик Іван, а тоді відповів заспано:

– Хто там ще? Ні вдень, ні вночі спокою нема!

– *Быстро! Кому говорю!*^[18]

Клацнув замок.

– Хазяїн?

– Хлопці, заспокойтеся, хазяїна вже нема. Тут тепер майор енкаведе прописаний.

– *Где он?*^[19]

– На службі. Самі розумієте...

– *Документы!*^[20]

– Зараз! Ось!

– Та-а-к...

– *Дома кто есть?*^[21] – різкий голос перекрикував шум мотора.

– Я й жінка товариша майора.

– *Подозрительного кого видели?*^[22]

– Де?

– Тут!

– Та звідки?!

– *У нас ориентировка – сыновья хозяина сбежали*^[23].

– Шукайте вітра в полі! Хазяїна ще восени розстріляли! Чого вони сюди попруться?

– *Мало ли...*^[24]

– *Ладно, ребята! Давай тогда на Подвальную!*^[25]

Несподівані гості повсідалися в машину, і Магда взяла Марека за руку:

– Не бійся, Ядзі там давно немає...

Шум від машини стих за рогом, а на сходах бурмотів, повертаючись до свого помешкання, денщик Іван:

– О-ой! Де ви взялися на наші голови? Коли я вже висплюся?..
Магдо Станіславівно, ви не спите?!

Вона підійшла до дверей, притисла їх рукою й голосно відповіла:

– Ще не сплю!

– Злякалися?

– Так! Дуже!

– Не бійтеся, то не до нас.

– Дякую!

– Помилилися вони.

– Слава Богу! Лягаймо вже.

– На добраніч!

– І вам!

Роман насилу дочекався, поки за денщиком стихнуть кроки, і, схопивши Магду за плечі, страшно просичав:

– Що він кричав? Про хазяїна? Кого розстріляли?

Марек відтіснив його:

– Де Ядзя?

Магда заплакала:

– Батька... Ще в жовтні... І маму... розстріляли... А Ядзю з малим – до Сибіру. Вона мала народити якраз. Пані Філіпович теж повезли. Григорій казав, що, може, до Казахстану... Він розшукає... Він зможе...

– За що?!

– Польські пани, українські націоналісти...

– А ти чому тут? Повернулася?

– Матей... помер... саме у вересні... коли... це все...

Брати попускали очі додолу. Раптом Марек визвірився:

– Слухай, цей твій майор... Може, це він батька?.. І Матея?..

– Ні! – злякалася вона. – Ні! Він не міг! Він приїхав пізніше! А Матей сам помер. Він же... хворів... – Магді знову перехопило дух, але вона вела далі: – Він узагалі... у відділі зовнішньої розвідки... служить... Правда, про це... не можна говорити...

– Гарзд, неси одяг. Треба тікати. Не дай Боже, ті повернуться... Тоді й тобі капут.

Магда потихеньку принесла одяг, зібрала їжу, дала кілька золотих монет з батькового скарбу, і вони почали прощатися. З'ясувалося, що Марчевський наказав їм тікати. Краще – за кордон, через Румунію.

- Доведеться переходити на нелегальне становище.
- На нелегальне?
- Не хвилюйся. Нас багато таких.
- А як же?..
- Коли щось – знайдемо, з ким вісточку передати.
- А коли тобі щось треба, то передай з отцем Славомиром. З отим францисканцем. Пам’ятаєш?
- Це той, що з записинами?
- Він! Скажеш, ніби на сповідь прийшла...
- Їх нікого вже нема...
- Що?!
- Католицьких священників. Кого вигнали, кого...
- О-о-о! Сволота!
- Ромку, ми в таборі відстали від життя.
- Згодом щось придумаємо...

Вони вислизнули нечутно, ще вдосвіта. Ключа повернули до старої схованки – за ліпним картушем. Магду це заспокоїло. Ще повернуться.

До ранку не спала. Але Марчевського на порозі першим зустрів денщик:

- Товаришу майоре, дозвольте звернутися!
 - Чого так офіційно?
- З голосу було чути, що товариш майор стомився.
- Уночі був переполох: приходили з міліції, шукали хазяйських синів.
 - І що, знайшли?
 - Та звідки!
 - Справді, що їм тут робити? Дурні вони, чи що?
 - Отак і я їм сказав.
 - Ну й правильно, – похвалив Марчевський і зазирнув до Магдиної кімнати: – Що тут було вночі? Злякали?

Вона глянула йому в очі, підійшла м’яко, вперше обняла й цнотливо поцілувала в щоку. А тоді прошепотіла:

- Дякую!
- Григорій сторопів:
- За що?
 - За братів.
- Він розсердився:

– Вони були тут?

Магда кивнула.

– А тепер де?

– Відразу пішли.

– От придурки! Я ж їм сказав! – випалив Григорій і замислився. –
Іван бачив?

– Ні. Здається, ні. Ми потихеньку. Швидко.

– Будемо сподіватися, – Марчевський обняв її, і вперше вона
відчула до нього щирі приязнь.

Саме приязнь, а не кохання.

XXIII

Цього разу з консерваторії Магда поверталася розгублена й засмучена. Фальш вона відчувала за версту.

Того разу, коли Григорій привів її під руку й відрекомендував як дружину, усі були занадто здивовані, щоб прикидатися.

– Поновити навчання? Звісно, жодних проблем! Ви тепер Марчевська? То нічого, принесіть лише довідки – і всі документи оформимо за кілька днів. Так, ми розуміємо. Радянська влада підтримує мистецтво.

А тепер, коли зайшла обговорити розклад уроків, зрозуміла, що пані... тобто вже товаришка Левицька докорінно змінила ставлення до неї. Зовні колишня викладачка, як і перше, була спокійна й привітна, але за кожною фразою, за кожним поглядом Магда відчувала прихований, неприязний контекст.

– Давно не грала? Розумію, було не до музики... – промовила Левицька, ніби Магда сама винна, що було не до музики. – Що ж, доведеться багато працювати. Сподіваюся, часу вистачить.

На останньому слові пані-товаришка зробила притиск і додала:

– Обов'язково підійди до секретаря: тобі призначили стипендію.

Казала в'їдливо, єхидно, неначе це тільки дружинам радянських офіцерів нині стипендії дають...

Магда йшла, перебираючи в пам'яті ці прикрі моменти, а її очі ширяли по дахах, будинках, вікнах. За минулу ніч на деревах з'явилося яскраво-жовте й червоне листя. Теплий, але сильний вітер щохвилини то затуляв сонце хмарами, то знову появляв його світові. Через це вулиці чарівно мінилися. Ось промінчик осяяв над дверима картуш – вершника з мечем, а онде згори глянув мармуровий янгол. Вони такі ж самі, як і колись. Дивишся на них – і відразу тепліє на серці. І твердішою робиться хода...

Ще здалеку вона помітила, що на площі зібрався величезний натовп. Навіть у сусідні вулички розтікся. Знову якийсь мітинг. Вирішила обійти вузьким провулком. Аж раптом:

– Панно Магдо? Невже це ви?

Чоловік середніх літ, у куценькій темній курточці й потертій шкіряній кепці.

Усміхнулася чемно:

– Пробачте, я вас не пам'ятаю.

Похитав головою:

– Справді, важко впізнати... Ми зустрічалися давно, ще перед цими подіями... У ресторації «Корона». Ви були з братами.

– Пан Зулевич?!

Він злякано приклав пальця до губ:

– Тихше!

– Пане Зулевичу, – радісно прошепотіла вона, – я не впізнала вас одразу...

Це був ще один промінчик з минулого.

– Не дивно, панно Магдо, не дивно.

– Тоді ви були таким... статечним...

– Так, шикарний був час...

– Авжеж. Тепер усе інакше...

І на підтвердження цієї думки з боку площі потужний хор заревів:

Повстаньте, гнані і голодні

Робітники усіх країв!..

Обоє, ніби змовившись, зітхнули.

– А ви анітрохи не змінилися.

– Справді? – Зулевич розбудив у ній колишнє кокетство.

– Така ж чарівна! Хіба що трохи зблідли...

– Такий час...

– Такий час...

Чуєш: сурми заграли,

Час розплати настав.

В Інтернаціоналі

Здобудем людських прав!

– Це я тепер гнаний і голодний. Нічого не залишилось. Усе націоналізовано. Винарню в Струсові, крамницю в Бучачі... – він змовк, помітивши двох дівчат у строкатих хустинах, які, перемовляючись на ходу, поспішали в бік площі.

А над дахами виразно лунало:

Не ждїть рятунку нї від кого:
Нї від богів, нї від царів!
Позбудеться ярма тяжкого
Сама сїм'я пролетарів.

– Як живете?

– Між небом і землею... Був людиною першої руки, а тепер...
Шукаю, де голову прихилити. Якоїсь квартири... Оселі недорогої.

Магда спочутливо покивала головою:

– Невесело... Ми з покійним чоловіком наймали маленьку
квартирку – там, за старим замком. Неподалік жінка здавала в найми
кімнати. Може, ще є хоч одна вільна... Хазяйка дуже привітна, удова...

Розмова про побутові справи здавалася недоречною на тлі
потужного хору:

Широкий світ, а всюди, всюди
Безсильне право, сильний гніт...

– Може, проведете до неї?

– Ні, на жаль, не можу. Поспішаю. Але адресу дам.

Вона нашвидку написала адресу в своєму блокнотику, вирвала
аркуш і простягла Зулевичу. Його очі раптом стали вологими. Магда
знітилася й продріботіла:

– Вітайте господиню і скажіть, що від мене.

– Скидаймо ж гніт, ганьбу і маску... – пролунало поруч.

Це радянський солдат, ідучи вулицею, підспівував хоріві:

Вже промінь щастя нам засяв.
Не треба прав без обов'язку
І обов'язку, що без прав!

Вони глянули йому вслід.

– Бувайте, – сказала Магда й утиснула в долоню Зулевичу кілька
купюр. – Хай щастить!

Він рвучко поцілував її руку:

– Дякую! Дякую! З Богом!

Магда кивнула і швидко пішла, цокаючи підборами в такт гімну:

Тоді, як грім під час негоди,
Впаде на голову катів,
Нам сонце правди і свободи
Засяє в тисячах огнів.

Як живі, згадалися брати. Ресторация «Корона». Не такий обшарпаний, а шикарний і самовпевнений пан Зулевич. Пристрасні мелодії Богдана Весоловського^[26].

Золотий час... Сльози мимоволі навернулися на очі через жаль за тим часом, за тим життям, за тим містом, ще не змордованим, радісним, вільним...

* * *

За півроку майора Марчевського перевели на Далекий Схід – до японського й китайського кордонів. Розумний Григорій не кликав за собою дружини, а попросив її чекати на нього тут. Почав писати їй листи, повні кохання й турботи. З'ясувалося, що любити Магду на відстані набагато легше. У листах траплялися слова, що їх годі було вимовити. Народжені лише на папері. Почуті, вони б обернулися на фальш. А цього в їхніх з Магдою стосунках допустити не можна.

Останньому листу, що надійшов кілька днів перед тим, як до міста вступили німецькі війська, жінка зраділа неслуханно. Григорій писав, що нарешті знайшов Ядвігу Свідзинську в Бурятії. Живе зі старою матір'ю й маленькими синами в робочому селищі. Написав адресу. Магда того ж таки дня надіслала Ядзі величезну посилку з харчами й теплими речами. Та чи дійшла?

* * *

За всю війну від Григорія більше не надійшло жодного листа.

XXIV

Настирливий дзвінок у двері не змовкав, оглушуючи зухвалістю й показуючи, хто тепер у місті хазяїн. Магда чула шум мотора й завчасно почала спускатися з третього поверху. Звично відкинула старовинний засув і відчинила. За дверима стояв Гогенцоллерн, точніше – Генрих фон Штаубе, зі щасливим полегшенням на дебелих щоках. Наче йому щойно вирвали хворого зуба: він боявся, що буде боляче, а боляче й не було!

Чорне сукно мундира щільно обтягало живіт і плечі. Тож навіть добре пошитий мундир не личив йому, а лише додавав бундючності. Очі сяяли.

– Пані Магдо, я до вас на квартиру.

Схопив її руку і рвучко поцілував. Не чекаючи запрошення, кивнув денщикові, щоб той заносив, і показав рукою на шкіряні, здоровезні, як і він сам, валізи. Пройшов до вітальні й, важко дихаючи, піднявся сходами. Як господар, усівся в крісло, оглянув схудлу, втомлену негараздами Магду й поблажливо всміхнувся. Потім, наче служниці, наказав:

– Приготуй що-небудь перекусити. Поп’ємо кави. Зараз денщик на кухню принесе харчі. Ви тут, я бачу, злидні терпите.

Магда мовчки вийшла, спустилася в кухню й розпалила керогаз. Рудий денщик не забарився й кинувся допомагати. Потім підхопив тацю з їжею й поніс нагору, а Магді лишилося взяти тільки два обідні куверти.

Наївшись, фон Штаубе пересів ближче до коминка, розкурих люльку, що так само, як і мундир, була йому не до лиця, і почав просторікувати:

– Я сюди – з ревізією. І тебе треба рятувати. І надало ж тобі зв’язатися з совітським... з кагебістом... Ти ніколи не була розважлива. Завжди чинила навмання... Але нічого. Я вже тут. Тепер усе гаразд. А знаєш, я трохи скучив за тим часом. Наче все в моєму житті як слід. Одружений, маю доньку. Не знала? – зверхньо всміхнувся. – А юність нема-нема та й спливе на пам’ять.

Магда заходилася прибирати зі столу.

– Облиш, мій денщик прибере. А де твоя служниця?

– Її давно немає в місті. Поїхала вчитися до Києва. Ще в сороковому, за Совітів.

– Он як. Сама живеш? А де Роман, Марек? Чи все гаразд у твоїх братів?

– Я давно не маю з ними ніякого зв'язку, – Магда спробувала перевести розмову на інше. – Ти пам'ятаєш той час? Яким чудовим тоді було місто. Скрізь грала музика – ті модні танго. Щодня наче свято... Мої батьки були ще живі, а місто дихало щастям і спокоєм. А якими прекрасними були мої брати та їхні друзі! Ти добре пам'ятаєш те минуле життя?

– Я його ніколи не забував. Як і тебе, Магдо. Хоч тоді ти й припустилася прикрої помилки.

– Мого чоловіка ти назвав «прикрою помилкою»? – розсерджена жінка підійшла до вікна, відхилила мережану порт'єру і почала розглядати перехожих, даючи зрозуміти, що розмову закінчено й більше нема про що говорити.

Барон вибив попіл з люльки на кахляну полицю коминка, підійшов до Магди й спробував обняти за плечі, але та вивернулася змією й затримала його руки, що спробували були знов її обняти:

– Навіщо це? Ти ж маєш жінку, дитину...

– Тебе я теж кохаю.

– Тобі тільки здається, що кохаєш. А насправді ти дбаєш лише про себе. Тебе ніколи не цікавило, що відчуваю я? Коли б ти міг уявити, які ми з Матеєм були щасливі, побравшись, то ніколи – чуєш? – ніколи не посмів би сказати, що це моя помилка...

– Ти не так усе зрозуміла...

– Я давно все зрозуміла. І зрозуміла правильно. І якщо ти не хочеш втратити в моїх очах поваги, не чіпай більше цієї теми. Моє життя – це тільки моє життя. Ти тут ні до чого.

– Магдо, коли ти так любила Матея, то... Можеш мені пояснити, чому так швидко знову вихопилася заміж за совітського офіцера? – барон навіть удав на обличчі краплину тевтонського презирства.

Магдині сині очі стали чорними від гніву.

– Вибач, я не хотів тебе образити.

– Добре, я вибачаю.

Магда пішла до своєї спальні й ретельно перевірила заціпку, яку колись зламав був міцним ударом Григорій і за кілька днів сам же й полагодив. Конче треба було вжити запобіжних заходів, бо Генрих міг легко спокуситися на гріх, живучи з нею під одним дахом. І таки спокушався. Пізно ввечері, п'яний і жалюгідний, стукав у двері й вимагав відімкнути їх. Казав, що терміново треба поговорити. Але «розмов» не виходило.

Таке траплялося майже щоночі. А вранці, мов і не було нічого, Генрих і Магда любісінько пили каву. Рудий денщик вправно виконував хатню роботу, а вечорами вони ходили разом до театру, кафе чи вар'єте. Життя неначе ставало на передвоснні рейки. Проте стосунки не склалися. Магда замикалася в спальні сама.

XXV

Відколи євреї почали носити на одязі жовті зірки, Магду не полишала тривога за Дору. Від сусідки до сусідки кружляли чутки – одна від одної страшніші.

І от, почувши, що всіх євреїв міста зганяють до гетто, на Замарстинівську, Магда кинулася до Рапопортів. Але ті мешкали дуже далеко. Ще не діставшись туди, молода жінка зустріла колону людей, що йшли бруківкою посеред вулиці, під охороною німців.

У теплих пальтах, з клунками, валізами й наплічниками, вони скидалися на втікачів, проте зовсім не квапилися. Декотрі штовхали поперед себе дитячі візочки: хто – з дітьми, хто – з майном. День був непевний. Густі хмари низько пливли над дахами, але дощу не було. І обличчя тих, що ступали під дулами рушниць, видавалися сірими, як закурений граніт.

Магда зупинилася на тротуарі.

– Так їм і треба, жидам-кровопивцям, – весело сказала рум'яна жінка в картатій хустці, що огортала їй тіло аж до колін.

– Не кажіть так! Вони теж люди, – не погодилася тендітна стара в одязі, подібному до чернечого, і, перехрестившись по-католицькому, подріботіла в бічну вуличку – якомога далі від гріха.

І тут Магда побачила Дору. Висока, зі зведеними до неба очима, вона простувала й ніби нічого не помічала довкола. Довге пальто, звужене в талії, гарно облягало струнку фігуру. Беретик зсунувся набік, як у Грети Гарбо^[27]. Не несла ніяких речей – лише притискала до грудей коричневу шкіряну теку з нотами.

Магда гукнула її – і Дора, наче прокинувшись, поволі наблизилася до тротуару. Її величезні чорні очі стали ще більшими й волого блищали.

– А де пані Муся? – спитала Магда, ідучи через бордюр від подруги.

– Мама поїхала на похорон тітки. А я... Вона не знатиме, що сталося... Все так несподівано. Ніби й чекали, а от сталося – і несподівано.

– До такого годі підготуватися.

– Атож. Не знаю, що буде далі...

Один з конвоїрів узяв Магду за лікоть:

– *Sprechen nicht!*^[28]

– *Nur zwei Worte!*^[29] – благально попросила Магда.

– *Nur zwei!*^[30] – погодився конвоїр і трохи відійшов.

– Не хвилюйся, я залишу твоїй мамі записку. Сама піду. Коли вона має повернутися?

– Вже завтра.

– То я піду сьогодні. Зараз-таки.

– Дякую!

– Якщо зможеш – приходь до мене.

– А якщо ні?

– Я прийду. Чекатиму біля воріт. Щодня о дванадцятій, добре?

Між ними став конвоїр:

– *Genug!*^[31]

Колона наблизилася до кварталу, де мало розташуватися єврейське гетто. Ніяких воріт перед ним не було. Тільки шлагбаум. І Магда вже здалеку кивнула на нього Дорі. Та все зрозуміла.

Натовп поволі всмоктувався у вулицю за шлагбаумом. Хмари опустилися ще нижче. Холодна мряка наповнила повітря.

У місті з'явився чорний квадрат.

Не Малевича, не мистецький...

Поглинув простір.

Будинки скулилися, вулиці повужчали...

XXVI

Удень Магді зателефонували.

– Мареку, – зраділа братові. – Ти в місті?

– Так, Магдо. Чи можна в тебе перебути кілька днів. Я з двома товаришами.

– Чекаю.

– Але нікому про нас не кажи. Навіть Касі не треба знати цього.

– Касі тут давно немає.

За двадцять хвилин хлопці вже пили каву, накинувшись на бутерброди, а Магда мордувалася, побачивши, як схуд і помарнів брат, які брудні сорочки були на всіх трьох. Напалила у ванній кімнаті, передягла їх у речі батька й братів, а тоді заходилася прати та готувати їжу. Денщиківі наказала сидіти в челядні на першому поверсі.

Увечері повернувся сам Штаубе. Здивувався колишньому другові й повідомив, що на вулиці – облава: обходять усі будинки по черзі.

Магда покликала барона до спальні:

– Зроби так, щоб їх не знайшли.

Його час настав! Треба трохи поторгуватися.

– Це складно...

– Невже слово офіцера нічого не важить?

– Магдо, ти хочеш, щоб я збрехав?

– Марек не має документів. Його друзі – теж. Прощу тебе! Ніколи більше нічого не попрошу, присягаюсь, але тепер!.. Урятуй Марека! Брати – єдина моя рідня. Тобі під силу! Допоможи з документами.

– Добре. Але й ти прислужися мені...

– Обіцяю. Коли буду готова, дверей до спальні не замикатиму.

Пролунав настирливий дзвінок.

Магда благально склала руки, і барон сам пішов відчиняти, випередивши свого денщика.

Марек із друзями були на третьому поверсі, у Магдиній спальні. Завмерли й не ворушилися. Магда ревно молилася. Господь почув – непрохані гості хвилину погомоніли з фон Штаубе, переглянули його аусвайс^[32] і пішли далі.

Назавтра хлопці в чистому випрасуваному одязі, з фальшивими аусвайсами в кишенях, покинули Магду, що спромоглася лише напутити, як колись батько:

– Виживіть!.. Благаю!

Марек поцілував її в чоло, як маленьку:

– Бережися, Магдо.

На світанковій вулиці окинув прощальним поглядом старий будинок.

Рідний дім! Удруге сховав він їх від погоні.

* * *

А барон чекав обіцяного. Йому й на думку не спадало, – бо був закоханий так само, як і раніше, – що Магді подобаються чоловіки, здатні долати будь-які перешкоди на шляху до коханої, не кажучи вже про замкнені двері до спальні, а не ті, що скиглять і молять їх відімкнути.

Так, Магда пообіцяла не замикати дверей. І слова начебто треба додержувати. Але все її жіноче єство повстало проти цього. Фізична відраза до барона здіймалася з найпотаємніших куточків тіла, розпирала груди, кров'ю кидалася в обличчя, погрожуючи вибухнути й знищити її спокійне життя.

Барон, самозакоханий недалекоглядний чоловік, доброхить ніколи не відмовиться від «права першої ночі», як, глузуючи з себе, Магда назвала його заміри. Правильно казав батько – звідки в Генрихові візьметься шляхетність? Чого нема, того нема... Хоч і барон.

Брати були врятовані. Настав час і їй рятуватися від спітнілих обіймів. Сама думка про близькість із Генрихом викликала нудоту. На пам'ять сплив його приїзд. І гонор. Мовляв, одружений, щасливий, має доньку. Хотів їй утлумачити: прогавила своє щастя. Згадала – і став ще огиднішим.

По обіді фон Штаубе повернувся додому й зайшов до зали, де Магда сиділа при інструменті й, удавши, що не помічає його присутності, грала дуже складний технічний етюд. Генрих присів поруч і, мов справжній знавець, почав перегортати сторінки нот. Не стримався і, скориставшись із права власності, – після Магдиної обіцянки, – насмілився торкнутися губами її пишного золотавого волосся.

Різно запанувала тиша. Магда завмерла й не ворушилася.

– Повечеряємо сьогодні разом? У ресторації? – барон вирішив почати з приємної прелюдії. – Куди б ти хотіла піти?

– Може, краще вдома? – Магда підвела на барона своє невинне обличчя з чистим небесним поглядом. – Я приготую щось смачненьке. Маю пляшечку чудового французького коньяку.

Уперше з лагідною усмішкою глянула на барона – і той розтанув, не помітивши пастки, яку приготувало йому це ефемерно-небесне створіння.

* * *

Генрих був у найкращому гуморі: вечеря вдалася. Магда напрочуд чемно, весело, без звичних шпильок вела світську бесіду. Змусила показати світлину маленької донечки, похвалила малу, сказала, що та – викапаний батько. Сумнівний комплімент, але приємний, бо барон мав себе за рідкісного красеня. Трохи – тільки для нього – пограла на піаніно. Його улюблене, на замовлення – цього раніше ніколи не було. І вже десь о десятій годині сказала, що втомилася й хоче спати. Барон радо підвівся з крісла й пішов слідом за жінкою, про яку мріяв навіть після вдалого одруження.

У спальні хитра Магда сховалася за ширмою, що була для неї трохи занижка й не затуляла плечей, і почала повільно розстібати гудзики на сукні. Невдовзі шовк ледь чутно, наче листя, зашурхотів і впав додолу. Барон побачив гарну, бездоганну шию, білосніжну шкіру, майже не приховані бюстгальтером груди. Очі хотіли розкошувати, але Штаубе відчув маленьку... прикрість, яка помалу переходила в паніку, а потім – у жах. Цього не може бути! Ніколи!

Магда у звабливій нічній сорочці – крізь неї просвічувала тоненька талія, пишні груди й округлі стегна – вийшла з-за ширми, а барон навіть не ворухнувся й далі сидів за її нічним столиком спиною до трюмо. Спітніле обличчя вкрилося червоними плямами... Рятівний тиск! Несила було розповісти цій жінці з гострим язиком, що він уперше в житті зазнав того самого чоловічого фіаско, про яке розказують тисячі анекдотів і в якому жоден чоловік не признається навіть друзям.

– Що трапилося, Генриху? – Магда спочутливо нахилилася до барона, і він відчув тонкий аромат її парфумів. – Може, треба

викликати лікаря?

– Не треба ніякого лікаря. Це тиск... – ледве ворухачи губами, вищідив фон Штаубе.

Магда похапцем накинула пеньюар:

– Я миттю!

І кинулася до кухні, де зберігалася аптечка. Принесла склянку води і якісь ліки.

З ображеним та розгубленим виглядом барон слухняно проковтнув пігулку, з гідністю запив прохолодною водою і презирливо глянув на жінку: мовляв, не варта ти мого кохання. Уставши, вдавши, що не годен іти сам, і Магда, коли вони ступали сходами, ніжно підтримувала його під руку. А тоді завела до кімнати, квапливо розстелила постіль, допомогла роздягтися, скинути взуття, уклала в ліжко і дбайливо підіткнула ковдру. Сумно подивилася:

– Ти певен, що не треба лікаря? З тиском жартувати не можна.

– Не хвилюйся, люба. Зі мною все буде гаразд. У штабі... – затнувся, наче міг проговоритися й вибовкати військову таємницю, – сьогодні був дуже напружений день. Працюємо, не шкодуючи сил. Війна, небезпека...

– Я розумію. Війна, небезпека... – повторила спочутливо. – На добраніч!

І тихенько випливла з кімнати.

Французький коньяк був чудовий, запашний, із секретним трав'яним настоєм. Він і допоміг Магді вислизнути з пітних баронових обіймів.

Уранці вона турботливо спитала:

– Як почувася, Генриху? Як тиск? Тобі треба неодмінно відвідати лікаря. З тиском не жартують.

– Не хвилюйся, люба. Сьогодні мені набагато краще.

За сніданком, не поспішаючи з кавою й приязно дивлячись на барона, Магда промовила:

– Здається, Генриху, я знаю причину твого тиску. Ти рознервувався, бо не міг зрадити дружину. А тут я, дурна, влаштувала тобі стриптиз. Пробач мені! Який ти шляхетний! Які високі почуття маєш до родини!

Фон Штаубе підозріливо глянув на Магду, що співала двозначні дифірамби, – ні, не видно, щоб глузувала.

Після цього випадку жити стало спокійніше. Ніхто під дверима Магдиної спальні більше не канючив.

Не минуло й двох тижнів, як рудий денщик уже виносив шкіряні здоровезні валізи й радісно вантажив у багажник блискучого чорного «мерседеса». За якісь заслуги фон Штаубе дістав підвищення й повертався до Берліна.

Під час прощальної вечері запропонував Магді їхати з ним, однак та ввічливо відмовилася.

– Ти знову припускаєшся помилки. Шкодуватимеш, та буде пізно. Я допоможу тобі влаштуватися. Навчатимеш дітей музики.

– Я й тут можу вчити дітей. Вибач, але зі Львова я не хочу нікуди їхати. Навіть до такого привабливого міста, як Берлін. Невже ти цього ще не зрозумів? Це моє місто!

Ображений Генрих почав теревити за політику, за перемоги німецької зброї, за переваги життя в Німеччині, а наостанок додав:

– Тепер у країні – лад. Твої брати ніколи не мали ладу в головах. Узагалі ти виховувалася в дуже легковажній родині, тому не вмієш робити правильних висновків. Дуже шкода тебе. Поки я жив тут, ти була в безпеці. А як далі все піде, не знаю. Подумай. Маєш час до ранку.

Магда обміркувала й остаточно постановила, що з власної волі не покине свого міста, де в землі спочивають її батьки, її чоловік, де свого часу спочине й вона, де в схованці лежать ключі, що дарують надію побачити знову братів. А десь у голодній Бурятії живуть її крихітні небожі, і звідси допомогти їм буде набагато легше.

Денщик вправно заклав у багажник останню валізу й чекав подальших наказів. На ганок вийшла й Магда, кутаючись у пухнасту шаль. На хвилинку, щоб попрощатися.

– Зичу успішної служби на новому місці та щасливої дороги! Дякую за все, що ти для мене зробив!

Забувши свою пиху, Генрих схопив її в обійми й поцілував довгим поцілунком коханця, а не друга. І Магда, вдячна за брата, таки стерпіла цей цілунок і не відштовхнула барона.

– Я писатиму тобі, Магдо. Чуєш, любя?! Якщо передумаєш, я чекатиму на тебе. Хай там що, знай: я тобі завжди допоможу!

Грюкнули дверцята – і «мерседес» зашелестів бруківкою вздовж вулиці. А змерзла Магда повернулася в дім, зварила собі кави, сіла в

залі у таткове крісло і довго дивилась у вікно.

XXVII

Почувши притишений тупіт багатьох ніг, Магда розсунула штори й визирнула надвір.

Під конвоєм німців ішли люди з жовтими зірками на одязі. Сірі й безпорадні. Без речей. Вони не самі збилися в цю отару, тож і не тулились одне до одного.

Усі в місті вже знали про розстріли євреїв у старому глинищі. І Магда розуміла, куди їх ведуть. До того ж вона часто приносила Дорі та її матері їжу, але ось уже майже тиждень до шлагбаума ніхто не виходив, і вона марно чекала з кошиком біля гетто.

Думала, чи ще живі.

І ось – нова партія. Раніше їх водили іншим маршрутом... А сьогодні... Здається, на Стрілецькій розкопали бруківку: лагодять чи то водогін, чи каналізацію. Тому й ведуть тут...

Спостерігала згори.

Це ж і їхнє місто. Євреї завжди тут жили. І їхні діди та прадіди. І ось...

Погляд... Дорин погляд наче ножем розітнув повітря, і звідкілясь на враз потемнілі вулиці потекла чорнота. Пропали кольори. Запахло тліном. Тупіт багатьох ніг скидався на скрегіт залізничної аварії. У котромусь фільмі так було... Не в житті.

Неприємний протяг дістався аж до хребта.

Дора йшла простоволоса, підтримуючи пані Мусю, яка хилиталася, наче билинка на вітрі. І справді, їхні демісезонні пальтечка були занадто тонкі як на такий холодний зимовий день. Безсніжний, але вітряний.

Магда, майже не думаючи, схопила плед, яким щойно вкривала плечі, стягла зі столу товсту плюшеву скатертину й побігла сходами вниз. Ледве розчахнула двері, як почулося грізне:

– *Halt!*^[33]

І завмерла, бо на неї дивилося чорне дуло автомата.

Підвела очі й зустріла байдужий погляд. Сказала виразно й спокійно:

– Душогуби.

Гітлерівець не зрозумів, і вона додала чемніше:

– *Bitte... Ein moment...* [34]

Але він пішов далі.

Магда дивилася вслід, притискаючи до грудей пледа й скатертину.

– Ви краще мовчіть, панно. Якщо жити хочете, – просичав збоку молодик у формі поліція й також пішов вулицею.

Дори та її матері не було вже видно.

А колона нещасних людей все повзла й повзла. І бруківка не розступилася, не сховала їх... Невже місто байдуже дозволяло знищувати своїх мешканців?

Раптом помітила ще знайомі постаті: двоє худеньких старих ішли обнявшись і підтримуючи одне одного. Ювелір Замвель та його дружина. І їх також?

Магда згадала, як шукала грошей і він позичив. Як уже за радянського часу прийшла віддати борг, а він не взяв. Нащо, мовляв, мені ті рублі й будь-яка світова валюта?

Тоді стара пані Сара пригостила її чаєм і пирогом, а пан Замвель сказав, печально кліпаючи сльозливими очима:

– Коли руйнується все навколо, коли падає останнє опертя, навіщо тоді гроші? Дбайте про себе. Хтозна, як усе ще буде.

А пані Сара запропонувала:

– Чула, у ваш будинок бомба влучила? Якщо нема де жити, йдіть до нас. Синова кімната вільна.

– Дякую, я повернулася до батькового дому.

– Це велике щастя – повернутися додому, – кивнув Замвель.

Він мав напрочуд добрі й мудрі очі.

Тоді, прощаючись, він нагадав старе єврейське прислів'я:

– Кохання й порада грошей не варті.

– Кохання й пораду за гроші не купиш, – переінакшила по-своєму стара досвідчена Сара.

І отепер вони йшли у страшній колоні холодним зимовим містом. А Магда лише дивилась і нічим не могла їм зарадити.

Старий єврей озирнувся – невже? Невже на неї глянули батькові очі? Невже поруч – мама?

Магда кинулася до них.

– *Halt!*

– *Ich will zu meinem Vater gehen!* [35]

– *Mädchen, stopp!*^[36]

Її щосили штовхнули до стіни. Вдарилася, проте не впала. Втрималася на ногах, але заболіла голова. Стало важко дихати.

Магда простояла біля своїх дверей, аж поки хвіст колони зник за рогом. Тоді зайшла в дім, замкнула двері й кілька разів шарпнула їх, перевіряючи, чи надійно.

Поволі піднялася до своєї кімнати, де штори так і лишилися розсунені. Визирнула у вікно, наче сподіваючись знову побачити там Дору. Але за шибкою вже кружляла біла круговерть-віхола! Зима вкрила місто снігом – наче хотіла сховати зачовганість вулиць і крихку ламкість дахів.

Чорний квадрат обертався на білий?

Чи на порожнечу?

Магді підломилися ноги. Вона сіла просто на підлогу, на килим. У роті пересохло, у голові зашуміло.

Води! Ось вона, поруч, на столі, приготована, щоб запити пігулку. Магда спробувала була звестися й узяти склянку, але тільки незграбно зачепила її. Вода розлилася, склянка покотилась і впала на килим. Не розбилася.

Жінка не підняла її. Натомість устала й почала ходити кімнатами, переставляючи з місця на місце лампи, книжки, стільці, статуетки. Час від часу визирала у вікно. Крупка молочність снігу створювала враження не чистоти, а мертвотності.

Магда раптом зрозуміла: якщо комусь не пожаліється, то – вмре. Та вона була сама в пустому холодному будинку.

Погляд спинився на матусиній іконі, що зображала Ісуса на хресті.

– Мені здається, що я не вдома, – пошепки скаржилася вона Богові.
– Ніби переїхала до якогось іншого міста, до якоїсь іншої країни. Мені тут незатишно, страшно... Хочу назад!

Затулила руками обличчя й заплакала.

XXVIII

Катерина здаля спостерігала за Магдиною долею й терпляче чекала на її неминучий крах. За Польщі жила в цьому будинку, за Совітів вивернулася з-під розстрілу зі своїми братами-бандерівцями, і німці їй нічого не зробили, навіть не підселили нікого. Бач, не забруднилася вона співпрацею з ворогом! Де ж грошенята бралися? За що їла, за що дрова купувала? Цю загадку, певна річ, легко розгадати, якщо думати неупереджено.

Однак тепер вона сама все владнає. Тепер пані Бацевич уже не викрутиться!

За що Кася так ненавиділа Магду, вона й сама не могла зрозуміти. Але злість душила, стискала шию, не давала дихати. І посилилася ще більше, коли повернувся Марчевський і кинув на захист дружини «важку артилерію». Знайшов якогось брехуна – халтурника-художника. Той, колишній партизан-герой, заприсягся, що Магда під час гітлерівської окупації рятувала й переховувала в своєму домі радянських підпільників, а гроші й харчі переправляла в загін. Розшукав ще одного капосника – фон Штаубе. Він тепер у НДР^[37] не остання людина. Йому, бач, полуда з очей упала: побачив потворність фашизму, її братів-героїв рятував.

І ось вони живуть, ще й музикою тішаються. Та це ж політична короткозорість! Ні, їй як справжній комуністці мовчати не годиться. Вона виведе зрадників на чисту воду!

Але чистою її вода так і не стала...

Магду нагородили орденом «За трудові заслуги» III ступеня й поновили на посаді викладача консерваторії. Бо спеціалістів не вистачало.

І Кася почала діяти.

Того дня до міста прийшла відлига. Грудневі вулиці стали глибокими, нечисленні зорі – нижчими, вода в калюжах – чорною. Кошлатий присмерк закутав будинки. За вікном зі скляним хрускотом падали бурульки. Стукали краплі, дзвеніла бляха. Вітер на балконі вимахував вологою білизнаю...

А Катерина писала, низько схилившись над столом. Майже не зупинялася. Хіба тільки вмочити перо в шкільну порцелянову чорнильницю.

Надіслала. Чекала. Досить довго, як їй здалося. Але дочекалася.

* * *

Високі дубові двері, оббиті чорним дерматином, безшумно зачинилися за Касею, і вона побачила за столом тендітного білявого юнака у формі лейтенанта енкаведе, який байдуже кивнув їй на стільця навпроти, а сам далі читав якогось документа.

Сміливо, з рішучим блиском в очах, Кася промаршувала два метри до столу слідчого.

Тут розберуться! Дехто таки дістане своє!

Але пауза явно затяглася. Катерина давно вивчила і портрет товариша Сталіна на стіні, і квітчасті передвоєнні шпалери, і поличку з кількома книжками, і настільну лампу з металевим візерунком, і велику чорнильницю з тримачем для ручки, і блискучу кнопку, і пачку цигарок «Казбек» на столі, і кришталеву попільничку з кількома недопалками, і вікно, оточене важкими плюшевими шторами... Надивилася на хмарний, сірий ранок, бо, крім неба, нічого там не було видно. Теплий кабінет навіював сон. Пахло цигарковим димом та оселедцем.

Нарешті пролунав сухий, безпристрасний голос:

– Ви громадянка Вовкотруб Катерина Іванівна, 1919 року народження, член партії з 1940 року, незаміжня, освіта середня спеціальна незакінчена, завідувачка овочевої бази. Від вас надійшла заява на громадянку Марчевську Магдалену Станіславівну. Так?

– Так, – Кася кивнула й почала важко дихати.

– Ми розібралися з вашим листом і запросили вас, щоб з'ясувати кілька важливих питань.

Лейтенант значуще замовк, пильно дивлячись Катерині в очі. Його погляд виявляв таку зміїну холодність, що жінка зніяковіла. Проте випростала спину й, не відводячи очей, чекала на запитання.

– Громадянку Вовкотруб, хто примусив вас написати цю заяву, щоб скомпрометувати дружину самого товариша Марчевського? Ви розумієте, що ця справа переходить у політичну площину? Ми

ретельно все перевірили, проте жоден факт з вашого листа не підтвердився.

– Як? Як не підтвердився? – ледь чутно прошепотіла Кася.

Її обличчя запульсувало кров'ю. По паузі вона повторила вже голосно й рішуче:

– Як не підтвердився, товаришу лейтенанте?

– Я вам не товариш.

– Як не підтвердився, громадянин лейтенанте? – вона вже не говорила, а кричала.

– Заспокойтеся. Тепер про все по черзі, – слідчий знову втупив у неї вирячені очі. – Ви написали, що батьки Магдалени Марчевської, Свідзинські, були страчені як вороги народу. Але в нашій державі діти за батьків не відповідають. Чули про таке? Про соціалістичний гуманізм, який не допускає такого? Ви краще читали б твори товариша Сталіна, ніж кляузи писати. Далі... Ви написали, що брати громадянки Бацевич загинули в бандерівських загонах. Звідки ви це знаєте? Може, ви самі були в бандитських угрупованнях? Наприклад, товариш Шандор Марош свідчить, що воював з ними в партизанському загоні, який згодом влився в з'єднання Ковпака. Брати Свідзинські воювали як герої й загинули за радянську владу. Чому ми маємо взяти під сумнів свідчення товариша Мароша й повірити вам? До того ж ви тоді перебували в окупованому Києві! Треба ще з'ясувати, що саме ви там робили.

Лейтенант змовк, дістав з пачки, що лежала перед ним на столі, цигарку, витяг з нагрудної кишені металеву запальничку й небавом закурив, пускаючи дим перед обличчям жінки.

У Касі похололи ноги. Крига піднімалася все вище й вище – до пальців рук, до грудей. Її почало трусити. Звісно, свідків вона не мала. Хтось сказав, десь чула – це не виправдання. На таке тут не зважать. Докази? Доказів теж вона не мала. Навіть на свій захист.

Лейтенант накурився, кинув недопалок у попільничку, позіхнув і, навіть не зазирнувши в папери, повів далі, неначе й не було цієї довгої паузи:

– Ви закидаєте громадянці Марчевській співпрацю з німцями, зокрема з Генрихом Штаубе. Але товариш Штаубе – активний антифашист, член робітничої партії. Тепер у новій Німеччині він обіймає відповідальну посаду. Ми маємо від нього листа, який

підтверджує, що Магдалена Марчевська допомагала комуністичному підпіллю. Як бачите, ми ретельно збираємо докази й перевіряємо факти. Через вашу брехню дружину товариша Марчевського могли усунути від викладацької роботи. Це пішло б на користь нашій культурі та освіті? Самі розумієте, що ні. Ви своєю брехнею хотіли заплямувати репутацію самого товариша Марчевського?..

Розбита Кася лише мовчки крутила головою.

– Через ваш наклеп кілька відповідальних працівників змарнували дорогоцінний час на те, щоб вивірити перекручені факти та відверту брехню... Час, що його можна було б приділити знешкодженню справжніх ворогів...

– Я думала... Я не думала... Я сподівалась... Я хотіла як краще...

– Розберемося... Розберемося, і що ви думали, і звідки ці думки та ідеї з'явилися. Згодом, громадянко.

Слідчий натиснув кнопку, прилаштовану на столі. За дверима пролунав дзвоник. Лейтенант наказав вартовому, що вигулькнув наче зі стіни:

– У камеру!

Ошелешена Кася змогла тільки беззвучно роззявити рота, хапаючи ним повітря. І пішла довгими коридорами та кам'яними сходами все нижче й нижче, бо, не перестаючи ні на мить, її немилосердно штовхали ззаду. Кінець кінцем вона опинилась у порожній напівпідвальній кімнаті з загратованим малесеньким віконцем, за яким щось невиразно сіріло. Позаду грюкнули важкі залізні двері...

У кімнатці стояли два тапчани, але ноги їй підтялися – і вона сіла на підлогу.

Десь далеко, за цими міцними мурами, вітер зривав сніжинки з дахів, хилитав вивіски, стукотів віконницями. Наче хотів без поспіху зруйнувати місто – дощечка за дощечкою, цеглинка за цеглинкою. Проте ліхтарі, киваючи лампочками, стояли непохитно.

Звідси вона бачила тільки вершечки двох ліхтарів, накритих простими металевими тарілочками. Один – близько, другий – за каламутною круговертю снігу.

А в голову вдарив гострий молоточок: «Не копай!.. Не копай ями іншому!..»

Тепер це запізніле застереження було вже недоречним.

Вона заплакала, роздираючи нігтями щоки.

Не копай!.. Не копай!.. Не копай!..

XXIX

Магда провела надвір десятирічну Вілену, якій давала приватні уроки музики, бо дівчинка зовсім не виявляла здібностей, але мала заможного амбітного батька – впливового керівника облспоживспілки.

Нічого, дитина слухняна й старанна. Років за п'ять вона зможе чистенько грати кілька популярних мелодій. Що ще треба вихованій донечці?! Усміхнувшись їй на прощання, Магда Станіславівна затрималася біля порога.

Уперше цієї весни сонце прогріло до золотавого блиску старе каміння, що разом з рештками вологи й запахом майбутньої зелені видихало в повітря своє сяйво.

– Добрий день, Магдо Станіславівно! Як ся маєте? – почувся голос білявої та круглолицької юної поштарки, що йшла вуличкою й завжди світилася непідробним радянським оптимізмом.

– Добрий день, Ганнусю. Є щось для мене?

– Ая! – Ганнина мова вилискувала перлами говірки нещодавно покинутого села. – Ось лист і телеграма.

– Телеграма?

Магда стривожилася

– Та не лякайтеся – добрі новини! Тільки отутечки розпишіться.

Магда розписалася й перебігла очима два рядочки нерівного шрифту телеграми:

*«БУДУ ЗАВТРА ЖДИ
ЦЕЛЮЮ ГРИГОРИЙ»^[38]*

– Завтра? – вона всміхнулася до поштарки. – Справді, добра новина. Дякую вам за радість!

– Нема за що. То наш обов'язок!

Дівчина жваво попрямувала до іншого будинку через вулицю, а Магда обережно розірвала конверта.

Лист був також від Григорія. Цього разу зовсім коротенький. Григорій сповіщав, що таки домігся переведення і має приїхати десятого числа.

«Сьогодні десяте, – подумала Магда. – Затримується...»

Вона не хотіла йти додому з сонячної вулиці, дарма що вже починала тремтіти в тоненькій сукні.

З-за рогу вигулькнуло чорне авто. Наближалось швидко. Інстинкт самоохорони підхопив Магду – і за мить вона вже стояла за причиненими дверима, прислухаючись до гуркоту мотора.

Машина загальмувала точнісінько навпроти. А тоді щось клацнуло, бахнуло, і почулися кроки. Згадавши, що двері не замкнено, Магда відступила. Разом із сонячним світлом у коридорі з'явився Григорій – знайомий і незнайомий. За роки війни він дуже змінився. Це був уже не той двадцятивосьмирічний офіцер, розумний і авантурний, який відчайдушно рятував її братів. На неї дивився втомлений досвідчений чоловік, що його вже не здивуєш ані ницістю, ані жорстокістю, ані альтруізмом, ані безмежним коханням.

Магді стало на якусь мить лячно. Вона притисла до грудей листа й телеграму:

– Це ти, Григорію?

Кинув з рук валізу й підхопив її на руки.

«Боже, які щасливі й повні любові очі на цьому чужому обличчі!» – думалося Магді. Вона гостро відчула, як скутила за чоловічою увагою й ласкою, поки тривала ця самотина, це безнадійне виживання.

Він помітив у її руках прим'яті папірці:

– Ти читаєш?

– Щойно одержала... А ти вже тут...

– Ти чекала! – вигукнув він, пригортаючи її до себе так ніжно, наче могла розбитися, розтанути чи зникнути. – Чекала!

Григорій почав кружляти й цілувати Магду, а тоді завмер, тримаючи її, таку велику, біля серця, що несамовито калатало.

Магдині руки сплелися довкола його шиї та плечей...

За хвилину, вже у вітальні, він опустив її на канапу й кивнув хлопцеві у військовому строї, куди поставити валізи.

– Товаришу полковнику, я вам ще потрібен?

– Ні. Вільні. Завтра о восьмій ранку подасте машину.

Той козирнув і вмить зник.

А Магда дивилася на Григорія й силкувалася його впізнати. Великий, надійний, зручний. Урятує й захистить. За таким – як за неприступним муром. Невже це він писав ті дивні, сповнені кохання листи? Ті листи, що змогли її приручити, довести серйозність його

почуттів, викликати повагу... Хоч минуле стояло насторожі, не забулося й нікуди не зникло... Минуле, за яким вона досі сумує і плаче.

– Ти так дивно низаєш мене очима. Щось сталося, змінилося? Кажі, я будь-що зрозумію. Не бійся.

– У телеграмі написано – завтра. А ти приїхав сьогодні.

Він узяв папірця з наклеєними рядками літер:

– Усе правильно. Телеграму я надіслав учора. Щось не те в них робиться на пошті! Саботаж! Я ще з ними розберуся! – жартуючи, а може, й справді розсердившись, відповів Григорій.

– Але ж у мене ще нічого не готове!..

– Ти – тут! І тільки це має значення! – він знов обняв її.

По обіді сів до вікна в татусеве крісло. Поки Магда прибирала зі столу, милувався нею, чекав, коли обговорять подальші плани. Не знав, як дружина їх сприйме.

Магда повернулася вже без фартуха й сіла поруч:

– Ти надовго до нас?

– Дістав нове призначення – до Москви. Сюди приїхав у відрядження, з перевіркою. І тільки заради тебе. У Москві отримав квартиру, влаштуємось – і будемо разом.

Сонце підбилося вже високо й залило золотом кімнату. Неподалік щось бамкнуло. Це не дзвони. Мабуть, слюсар нарешті прийшов лагодити трубу... І Григорій побачив, як очі коханої наповнилися слізьми, обличчя спотворилося, і вона, наче соромлячись свого вигляду, затулилася руками й заплакала. Несподівано, гірко, не з радощів...

– Григорію, я не можу звідси поїхати. Це місто і я – єдине ціле. Я не в силі рвати по живому. Ніде, ні в якому іншому місті, я не виживу. Залишайся зі мною, або...

– Або будемо бачитися раз на рік! – з гіркотою вів далі Марчевський. – Такий варіант я передбачав, але гадав, що час щось поміняє. Значить, минуло не так багато часу... Нічого, маю ще попереду два тижні, щоб побути тут з тобою, а далі, сподіваюсь, і ціле життя. Не треба плакати. Не можу бачити твоїх сліз. На сльози в нас тепер немає часу.

Так, він зрозумів Магду. Зрозумів, як дорожить вона рідним містом. Бо й сам захопився ним – відразу й назавжди. Полюбив і вузькі

середньовічні вулички, і затишні зелені парки, і легке відлуння кроків на старій бруківці, і затишні кав'ярні, і цей будинок – Магдину, а тепер і його домівку.

Раптом Григорієві блиснула незгасна думка, що саме тут, у цьому місті, він має померти. Жити можна будь-де: і в рідному Тобольську, і в Москві, і в Ленінграді. Але останні роки він проведе саме тут, у Львові.

* * *

Марчевський невдовзі відбув до столиці, і роман у листах протягся далі.

Григорій надсилав червону ікру та парфуми «Красная Москва»^[39], а під час відпусток возив Магду то до Сочі, то до Ялти.

А вона працювала й чекала на чоловіка спокійно та терпляче. Була певна, що колись він повернеться назавжди. Допомогала Ядзі, яка перебралася вже до Харкова разом із сином та старенькою матір'ю і влаштувалася на роботу в ательє, хоч та на жодну її посилку не відгукнулася. Але й назад не відіслала.

За десять років Григорій вийшов у відставку й повернувся до Магди.

У вісімдесяті роки він був одним з учасників створення у Львові правозахисної історико-освітньої організації «Меморіал» та осередку Народного руху, проте так і не дочекався їхньої активної діяльності, померши на початку тисяча дев'ятсот дев'яностого.

Ще пізніше стали відомі обставини загибелі братів Свідзинських. Допомогла цьому знахідка так званого Яворівського фотоархіву УПА. Люди впізнали їх на світлинах. З'ясувалося, що поблизу Яворова їхню криївку оточили енкаведисти, і, коли закінчилися набої, усі, хто там був, – шестеро осіб, – підірвали себе гранатою.

Під час поневірянь вижив лише один Ядзин син – молодший, той, що народився в сталінському теплякові. У середині сімдесятих він одружився, і на світ з'явився маленький Марек.

Як же швидко летіло життя!

Ось уже й Марек той заглядає у вікна пологового будинку: чи не покаже йому кохана жінка сина – таткову гордість?!

Єдине, що трохи драгувало прабабку Ядвігу, – це ім'я правнука. Кращого Марекова жінка не вигадала і ще перед пологами

прошепотіла тихенько, щоб бабуся не почула, що має важливі підстави назвати хлопчика саме Матеєм. Стара Ядзя тільки губи стисла, але змовчала, подумки проклинаючи ту, яку ненавиділа все життя.

Епілог

Стара Магда швидким рухом згорнула фотоальбом і чекально подивилася на Матея.

– Це все дуже цікаво, – слухняно відгукнувся він. – Історія нашої родини... Мені очі відкрилися на деякі обставини. Раніше дечого не міг зрозуміти... Якимось чином не цікавився, правду кажучи. Ваші розповіді неодмінно треба записати.

– Не на те ти проїхав сотні кілометрів.

– А навіщо?

– Тобі казали, що ти мій єдиний спадкоємець?

Він стенив плечем:

– Щось таке чув. Від матері. Але вона сама про Свідзинських мало знала.

– А прабаба Ядвіга? Вона щось казала?

– Ні.

– Боюся, що ти дістанеш спадок дуже скоро.

Він зробив заперечливий рух, але стара спокійно стояла на своєму:

– Я знаю, що кажу. Для мене важливо, щоб ти полюбив свій дім...

Цей дім... – вона розвела руками, ніби запрошуючи ще раз оглянути вітальню. – І це місто.

– Любов на замовлення? – скептично всміхнувся він.

– Я знаю, що кажу. Це місто важко не полюбити. Я вмовилася з чудовою дівчинкою-екскурсоводкою. До обіду встигнеш багато чого побачити. Потім звільниться Вероніка, погуляє з тобою. А завтра вже сам. Шкода, я вже нездатна до далеких мандрівок... Хіба що ввечері запрошу тебе до кав'ярні. Може, й наступні вихідні проведеш у Львові?

– Не знаю, – усміхнувся Матея, – може, й наступні.

* * *

– Ти не змогла відмовитись, і тобі вкрай треба їхати у відрядження вже завтра? Я правильно зрозумів: без твого виступу там аж ніяк не обійдуться? Цілковитий провал? – приховуючи роздратування, чоловік дивиться на мене з недовірою.

Я мовчки киваю і спускаю додолю очі, ховаю свій погляд, бо щастя переповнює мене: я їду до вас, мій любий пане Лембергу. Ніхто й ніщо тепер не зможе мене зупинити. Бажання побачити вас знову таке ж сильне, як інстинкт перелітних птахів: що їм смертельна небезпека, як треба летіти!

– І довго ти там будеш?

Наливаю собі у філіжанку кави.

– Ти ще вип'єш? – кажу так, наче питиме він чи ні – важливіше за моє відрядження, а тоді спокійно додаю: – Три дні.

І кава радісно хлюпає в наші філіжанки.

– Три дні ти читатимеш свою доповідь? Чи не забагато? – роздратування все ж таки проривається крізь глузливі інтонації.

Чоловік не любить розлучатися надовго, йому й на думку не спадає, що закохатися до безтями можна не лише в людину...

– Три дні – і ні на хвилину менше! Подолати майже тисячу кілометрів, щоб приїхати вранці, а ввечері сідати в потяг знову? Це ж безглуздя!.. Любий, ти ж не хочеш, щоб я просто з дороги, стомлена, бігла на семінар? Треба хоч день відпочити, набратися натхнення, приготуватися до дискусій.

– Добре, хай буде так. Набирайся натхнення.

Чоловік мусить погодитися: він же не узурпатор, а сучасна людина з прогресивними поглядами на сімейне життя.

Я радісно дзвеню посудом, у руках все горить і ладиться. Якби-то ви знали, скільки втаємниченої пристрасті, тихої радості й сподівання дива ховається в трьох словах:

«Я їду до Львова!»

Примечания

1

Екзерсис – вправа для вдосконалення техніки виконання танцю, музики (*Тут і далі прим. ред.*).

2

Ресторація – ресторан.

3

Кнайпа – невеличкий ресторан.

4

Маринарка – піджак.

5

Сатисфакція – відшкодування моральних збитків, завданих приниженням честі й гідності.

6

Батяр – бешкетник, урвиголова.

7

Все одно (пол.).

8

Куверт – комплект столового посуду для однієї особи.

9

«Волоцюги» (пол. «Włóczęgi») – фільм 1939 року польського режисера Міхала Вашинського, знятий у Львові.

10

Хай інші мандрують собі хто куди —До Лондона, Відня, Парижа...
А я не поїду зі Львова – і край!За розкіш? Та Боже скарай! (пол.)

11

Бо де ж іще людям так добре, як тут?Тільки у Львові!Де співом голублять і будять зі сну?Тільки у Львові! (пол.)

12

Джироламо Савонарола (1452—1498) – італійський релігійний проповідник і реформатор епохи Відродження, настоятель монастиря

домініканців у Флоренції. Мав м'яку, сумовиту усмішку.

13

Зрозуміло, батеньку! Бувай здоровий! *(рос.)*

14

Досить гаяти дорогоцінний час. Мені це підходить. Ідіть униз і скажіть денщиківі, щоб заносив речі *(рос.)*.

15

Ліс рубають – тріски летять *(рос. прислів'я)*.

16

Відчиняйте мерщій! Міліція! *(рос.)*

17

Мерщій! А то двері висадимо! *(рос.)*

18

Мерщій! Кому кажу! *(рос.)*

19

Де він? *(рос.)*

20

Документи! *(рос.)*

21

Чи є хто вдома? *(рос.)*

22

Чи бачили кого підозрілого? *(рос.)*

23

Маємо навід – хазяйські сини втекли *(рос.)*.

24

Мало що буває! *(рос.)*

25

Гаразд, хлопці! Гайда тоді на Підвальну! *(рос.)*

26

Богдан Весоловський (1915—1971) – популярний український пісняр, композитор, акордеоніст. З 1949 року жив у Канаді. У його творчому доробку близько 130 пісень з надзвичайно душевними, зворушливими мелодіями, багатством музичних мотивів і влучним добором текстів, зокрема й своїх.

27

Грета Гарбо (1905—1990) – шведська й американська акторка, популярна в добу німого класичного голлівудського кіномистецтва.

28

Не розмовляйте! (*нім.*)

29

Тільки два слова! (*нім.*)

30

Тільки два! (*нім.*)

31

Досить! (*нім.*)

32

Аусвайс – посвідка про особу, видана німецькою владою.

33

Стій! *(нім.)*

34

Будь ласка... На хвилинку... *(нім.)*

35

Я хочу підійти до батька! *(нім.)*

36

Дівчино, зупинись! *(нім.)*

37

Німецька Демократична Республіка (НДР, Східна Німеччина) – соціалістична німецька держава, утворена 7 жовтня 1949 року на території, підконтрольній СРСР. Проіснувала до об'єднання Німеччини 3 жовтня 1990 року.

38

Буду завтра чекай цілую Григорій *(рос.)*.

«Червона Москва» (рос.).